

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

આર/ટેક્સ અપીલ નં. ૨૫૪/૨૦૨૧

વીથ

દીવાની અરજી (સ્ટે માટે) નં. ૧/૨૦૨૧

ઈન આર/ટેક્સ અપીલ નં. ૨૫૪/૨૦૨૧

વીથ

આર/ટેક્સ અપીલ નં. ૨૫૫/૨૦૨૧

વીથ

દીવાની અરજી (સ્ટે માટે) નં. ૧/૨૦૨૧

ઈન આર/ટેક્સ અપીલ નં. ૨૫૫/૨૦૨૧

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા સહી/ –

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી નિશા એમ. ઠાકોર સહી/

=====

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	હા
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની ઉચિત નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતનું બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટને સંબંધિત કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે ?	ના

=====

ચીફ કસ્ટમ્સ કમિશનર

વિરુદ્ધ

કિશન મંજિભાઈ ગઢેસરિયા

=====

ઉપસ્થિતિ :

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી ધવલ ડી. વ્યાસ, સ્થાયી વકીલ,

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી ડી.કે. ત્રિવેદી, વકીલ

=====

કોરમ : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી નિશા એમ. ઠાકોર

તારીખ : ૧૪/૦૨/૨૦૨૨

સામાન્ય મૌખિક ચુકાદો

(દ્વારા : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા)

૧. કારણ કે ઉપશીર્ષિત બંને કર અપીલોમાં સંકળાયેલ કાનૂની પ્રશ્ન સામાન્ય છે, તેથી તે બંનેને સમાનરૂપે સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવ્યા હતા અને આ સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

૨. સુવિધા હેતુસર, ટેક્સ અપીલ નં.૨૫૪ ઓફ ૨૦૨૧ને મુખ્ય બાબત તરીકે ગણવામાં આવે છે.

૩. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૦ હેઠળની આ અપીલ (સંક્ષેપમાં, ‘અધિનિયમ ૧૯૬૨’) આવક વિભાગના પ્રકરણમાં દાખલ કરવામાં આવી છે અને તે કસ્ટમ્સ, એક્સાઈઝ અને સર્વિસ ટેક્સ અપીલીય ટ્રિબ્યુનલ, વેસ્ટ ઝોન બેન્ચ, અમદાવાદ (સંક્ષેપમાં, ‘સેસ્ટેટ’) દ્વારા કસ્ટમ્સ (અપીલ) નં. ૨૬૭/૨૦૧૧ માં, જે અમદાવાદના કસ્ટમ્સ કમિશનર દ્વારા તા. ૩૦ માર્ચ ૨૦૧૧ ના રોજ પસાર કરાયેલા મૂળ આદેશમાંથી ઉદ્ભવેલ છે, તેમાં તા. ૧ ઓક્ટોબર ૨૦૧૮ ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ દિશાનિર્દેશિત છે.

૪. આ અપીલ નીચેના મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન પર સ્વીકારવામાં આવી હતી :

શું પ્રતિવાદીના કેસમાં કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ તેમજ કલમ ૧૧૪(૧) ની જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવામાં અને તેનો અમલ કરવામાં સીએસ્ટેટ તરફે ભૂલ થઈ હતી ?

૫. આ અપીલ ઉદ્ભવવા માટેના તથ્યોનો સારાંશ નીચે મુજબ કરી શકાય:

(૧) રેવન્યુ ઇન્ટેલિજન્સ નિદેશાલય (ડી.આર.આઈ.), પ્રાદેશિક એકમ, સુરતને એવી ગુપ્ત માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હતી કે મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ, ઓરંગાબાદ નામની એક બોગસ અને કલ્પિત પેઢીએ એક પાર્સલ મોકલ્યું હતું, જેમાં એક મનઃપ્રભાવક પદાર્થ સામેલ હતો, જે સંભાવ્ય રીતે

‘અલ્પ્રાઝોલામ’ હતો, અને ઉક્ત પાર્સલ લૉરી રસીદ નં. ૨૨૯૮૭ તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯ હેઠળ મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ, વાપી માટે બુક કરવામાં આવ્યું હતું તથા તે ૦૫.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, પાર્સલ કચેરી, વાપી ખાતે ઉતારવાનું હતું.

(૨) ઉપરોક્ત બાતમીને ધ્યાનમાં રાખીને, તા. ૦૫.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ વાપી ખાતે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના આપેલ સરનામે નજર રાખવામાં આવી હતી. ડીઆરઆઈએ નોંધ્યું કે ઔરંગાબાદથી પરિવહન કરવામાં આવેલ માલ તા. ૦૫.૦૩.૨૦૦૯ની વહેલી સવારે વાપી ખાતે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના ગોડાઉનમાં પ્રાપ્ત થયો હતો અને સંગ્રહિત કરવામાં આવ્યો હતો. અનેક ગોપનીય પૂછપરછથી એ વાતની પુષ્ટિ થઈ કે લૉરી રસીદ નં. ૨૨૯૮૭, તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯ હેઠળ આવરાયેલ પાર્સલ ઉપરોક્ત ગોડાઉનમાં પ્રાપ્ત થયું હતું. તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ પણ નજર રાખવાની કાર્યવાહી ચાલુ રાખવામાં આવી હતી. અનુક્રમે તા. ૦૫.૦૩.૨૦૦૯ અને તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ બપોર સુધીની નજર રાખવાની કાર્યવાહી દરમિયાન, ઉપરોક્ત પેકેટ/પાર્સલ પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈપણ વ્યક્તિ આગળ આવી નહોતી. તેથી, ઉપરોક્ત પેકેટ/પાર્સલ શોધી કાઢવા અને તેની ચકાસણી કરવા માટે ડીઆરઆઈના અધિકારીઓ ગોડાઉનના પરિસરમાં પ્રવેશ્યા હતા. નંદકિશોર ચૌધરી નામના, મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના માલિક, ઉપરોક્ત પરિસરમાં હાજર હતા અને તેમણે ઔરંગાબાદથી લૉરી રસીદ નં. ૨૨૯૮૭, તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯ હેઠળ

આવરાયેલ કન્સાઈનમેન્ટ મળ્યાનું પુષ્ટિપૂર્વક જણાવ્યું હતું તથા ઉપરોક્ત પાર્સલ સંબંધિત દસ્તાવેજો, એટલે કે એલઆર નં. ૨૨૯૮૭ અને મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સનું બિલ નં. ૧૨૪, તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯, જેમાં ઉપરોક્ત માલને ‘બેન્ઝાઇલ્ડ્રોલ પાઉડર’ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, રજૂ કર્યા હતા. ઉપરોક્ત લોરી રસીદ હેઠળ આવરાયેલ કન્સાઈનમેન્ટ ૨૫ કિલોગ્રામ નેટ વજનની એક વણાયેલી કોથળી હતી, જેના પર એલઆર નં. ૨૨૯૮૭ લખાયેલો હતો. પાર્સલનો દાવો કરવા કોઈપણ વ્યક્તિ આગળ આવી નહોતી, તેથી પાર્સલ ખોલવામાં આવ્યું અને તેમાંમાંથી પ્રત્યેક ૨૫ ગ્રામના ત્રણ પ્રતિનિધિ નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા હતા. ઉપરોક્ત પાર્સલ વધુ ચકાસણી માટે દાવેદારોને કન્સાઈનમેન્ટનો દાવો કરવા ડીઆરઆઈ કચેરીનો સંપર્ક કરવાની સૂચના સાથે તા. ૦૬.૦૩.૦૯ના પંચનામા (આર્યુડી-૧) હેઠળ કબજામાં લેવામાં આવ્યું હતું.

(૩) ગોદામ છોડ્યા બાદ એવી બાતમી મળી હતી કે ૦૬.૦૩.૦૯ના રોજ ૧૬:૦૦ કલાકથી ૧૭:૦૦ કલાક વચ્ચે કોઈ વ્યક્તિ પાર્સલ લેવા માટે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝની કચેરીએ ગયો હતો. શંકારપદ દાવેદાર પરિવહન કંપની પાસે આવ્યો અને ૦૩.૦૩.૨૦૦૯ની તારીખના એલ.આર. નં. ૨૨૯૮૭ હેઠળ આવરી લેવાયેલ માલમોકલ બાબતે પૂછપરછ કરી તથા લોરી રસીદની મોકલનારની નકલ રજૂ કરી. ડી.આર.આઈ., સુરતના અધિકારીઓ દ્વારા પૂછપરછ કરતાં, ઉક્ત દાવેદારે પોતાનું નામ

જયેશભાઈ ચુનીભાઈ વડાલિયા હોવાનું જણાવ્યું અને એ પણ કબૂલ કર્યું કે તે ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ની તારીખના એલ.આર. નં. ૨૨૯૮૭ સંબંધિત માલમોકલ મેળવવા માટે વેપારીઓના ગોદામ, અર્થાત્ વાપી ખાતે આવેલ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, પર ગયો હતો.

(૪) શ્રી જયેશભાઈ ચુનીભાઈ વડાલિયાનું નિવેદન કર્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ ના રોજ (આર.યુ.ડી.-૧૪) નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેમણે અન્ય બાબતો ઉપરાંત આ મુજબ જણાવ્યું હતું કે:

“તે છેલ્લા ૪-૫ વર્ષથી સુરતમાં રહેતો હતો; કે શરૂઆતમાં, તે હીરા કટિંગ સંબંધિત કામ કરતો હતો અને ત્યારબાદ છેલ્લા દોઢ વર્ષથી, તે પ્લોટ નં. ડી-૧/૯, હોજીવાળા એસ્ટેટ, સચિન, સુરત ખાતે આવેલી એક લૂમ્સ ફેક્ટરીમાં કામ કરતો હતો, જેના માલિક શ્રી કિશનભાઈ મંજિભાઈ ગઢેસરિયા છે, જે તેના સગા થાય છે; કે તેને પ્રતિ મહિને રૂપિયા ૮૦૦૦/- વેતન મળતું હતું.

વધુ પૂછતાં, તેણે જણાવ્યું કે તા. ૬.૩.૨૦૦૯ના રોજ સવારે અંદાજે ૧૦ વાગ્યે તેને શ્રી કિશનભાઈના નાના ભાઈ શ્રી સ જયભાઈનો ટેલિફોન આવ્યો હતો અને તેને માલની ડિલિવરી લેવા માટે વાપી જવા જણાવવામાં આવ્યું હતું; તેમજ સંજયભાઈનું પૂર્ણ નામ શ્રી સંજયભાઈ

મંજિભાઈ ગઢેસરિયા છે અને તેઓ ક્રાંતિ મેદાન પાછળ, અશ્વિની કુમાર રોડ, વરાછા, સુરત ખાતે આવેલ ભોજલરામ સોસાયટીમાં રહે છે;

શ્રી સંજયભાઈ સાથે થયેલી ટેલિફોનિક વાતચીત મુજબ, તે પોતે એક કર્મચારી શ્રી શિવાભાઈ સાથે બપોરે અંદાજે ૧૨.૩૦ વાગ્યે પલસાણા ચોકડી ખાતે પહોંચ્યો, જ્યાં તેની મુલાકાત શ્રી સંજયભાઈના એક ઓળખીતાં વ્યક્તિ સાથે થઈ, જેનું નામ તેને જાણીતું ન હતું; તેમજ શ્રી સંજયભાઈ સાથે થયેલી ટેલિફોનિક ચર્ચા મુજબ, તેણે તેને મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝની બિલ્ડી નં. ૨૨૯૮૭, તા. ૩.૩.૨૦૦૯, મેસર્સ જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝ, એ-૨૧૨, સિમિત શોપિંગ સેન્ટર, જી.આઈ.ડી.સી. ચાર રસ્તા, વાપીની ઇન્વૉઇસ નં. જેબીઈ/બીસી૦૦૧, તા. ૬.૩.૨૦૦૯ અને મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ, પ્લોટ નં. ૨૨૧૯, જી.આઈ.ડી.સી. એસ્ટેટ, અંકલેશ્વર દ્વારા મેનેજર, ચૌધરી રોડવેઝ, વાપીને સંબોધીને જારી કરાયેલ તા. ૫.૩.૨૦૦૯નો એક પત્ર સોંપ્યો; તેમજ આ પત્રમાં એલ/આર નં. ૨૨૯૮૭, તા. ૩.૩.૨૦૦૯ હેઠળ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી ખાતે આવેલ પાર્સલની ડિલિવરી મેળવવા માટે એક શ્રી અનુજ શાહને સત્તા આપવામાં આવી હતી; તેમજ શ્રી સંજયે તેને ટેલિફોન ઉપર જણાવ્યું હતું કે પોતાનું સાચું નામ જાહેર કરવું નહીં અને ટ્રાન્સપોર્ટ કંપની પાસેથી પાર્સલની ડિલિવરી પોતાનું નામ શ્રી અનુજ શાહ તરીકે

જાણાવીને મેળવવી, તેથી તેણે અધિકારપત્રમાં અનુજ શાહ તરીકે સહી કરી હતી.

શ્રી સંજયભાઈએ તેને એમ પણ જણાવ્યું કે ઉક્ત દસ્તાવેજોમાં દર્શાવવામાં આવેલા નામો અને સરનામાં ખોટાં હતાં.

તેણે ઉપરોક્ત બન્ને પત્રો તથા બિલ્ટી રજૂ કરી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે શ્રી સંજયભાઈએ પણ તેને સૂચના આપી હતી કે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, ફેઝ-૧, જી.ઈ.બી. ઓફિસ સામે, જી.આઈ.ડી.સી., વાપી પાસેથી ડિલિવરી મેળવી લીધા બાદ તે જ પાર્સલને સુરત-અમદાવાદ ટ્રાન્સપોર્ટ કો., જી.આઈ.ડી.સી., વાપી ખાતે ફરીથી બુક કરાવવું અને મેસર્સ જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝનું ચલણ પરિવહન કંપનીને (અર્થાત્ સુરત-અમદાવાદ ટ્રાન્સપોર્ટને) સોંપવું; તેને પાર્સલમાં શું સામેલ હતું તે જણાવવામાં આવ્યું નહોતું અને તેથી તે તેની સામગ્રીથી અજાણ હતો; તેમજ ઉપરોક્ત અધિકારપત્ર અને ચલણ પર શ્રી સંજયભાઈના સહી હતા.

તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે તે, શ્રી શિવાભાઈ સાથે, પોતાની બાઈક પર પાલસાણા માર્ગે સુરતથી નીકળ્યો અને મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી, ખાતે અંદાજે ૧૬:૧૫ કલાકે પહોંચ્યો. તેણે માલની ડિલિવરી

મેળવવા માટે ત્યાં ઉપલબ્ધ વ્યક્તિ સમક્ષ ઉપરોક્ત બિલ્ટી (એલ/આર) ઉક્ત પરિવહન કંપનીમાં રજૂ કરી; તેને શ્રી સંજયભાનો ફોન આવ્યો હતો અને તેણે તેને જાણ કરી હતી કે તે પહેલાથી જ વાપી પહોંચી ગયો હતો;

જ્યારે તે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી પાસેથી માલનો કબજો લઈ રહ્યો હતો, ત્યારે તેને ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓએ રોક્યો હતો; જ્યારે તેને પોતાનું નામ જણાવવા કહેવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે પોતાનું નામ શ્રી અનુજ શાહ તરીકે જણાવ્યું હતું; જ્યારે તેની પાસે ડ્રાઇવિંગ લાઇસન્સ માંગવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે પોતાનું લાઇસન્સ સોંપ્યું અને અધિકારીઓને જાણ કરી કે તેનું સાચું નામ જયેશભાઈ છે; અને કારણ કે તેને શ્રી સંજયભાઈએ પોતાની ઓળખ શ્રી અનુજ શાહ તરીકે આપવાનું કહ્યું હતું, તેથી તેણે શરૂઆતમાં અધિકારીઓ સમક્ષ પોતાનું સાચું નામ જાહેર કર્યું નહોતું;

વધુ પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે જાન્યુઆરી, ૨૦૦૯ માસમાં, તેણે શ્રી સંજયભાઈના સૂચન મુજબ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી મારફતે ઔરંગાબાદથી આવેલ શ્રી સંજયભાઈનો સમાન પ્રકારનો પાર્સલ ડિલિવરીરૂપે મેળવ્યો હતો અને તે જ પાર્સલને ફરી સુરત – અમદાવાદ ટ્રાન્સપોર્ટ, વાપી ખાતે બુક કરવામાં આવ્યો હતો; તે

જાણાવાયું કે ઉક્ત પાર્સલની એલ/આર તેને શ્રી સંજયભાઈએ તેમના કચેરીમાં, ૩૦૬, ઓપેરા હાઉસ, વરાછા, સુરત ખાતે આપ્યો હતો; તેમજ તે સમયે પણ શ્રી સંજયભાઈએ તેને આવો જ એક ખોટો પત્ર આપ્યો હતો, પરંતુ તેણે પોતાની ઓળખ જયેશભાઈ તરીકે આપી હતી અને પોતાની સાચી સહી પણ કરી હતી.

તેને આગળ વધુ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝની દિનાંક ૧૯.૧.૨૦૦૯ની એક બિલ્ટી નં. ૨૨૭૧૫ પણ બતાવવામાં આવી; તે જોતાં તેણે જાણાવ્યું કે ઉક્ત એલ/આરના માલની ડિલિવરી પણ તેણે શ્રી સંજયભાઈના નિર્દેશ મુજબ ઉક્ત ચૌધરી રોડવેઝ, વાપીમાંથી મેળવી હતી અને તે માલને ફરીથી સુરત-અમદાવાદ ટ્રાન્સપોર્ટમાં ફરી બુક કરવામાં આવ્યો હતો; સુરતમાં માલની ડિલિવરી કોણે લીધી હતી તે અંગે તેને જાણ નહોતી; તેણે સુરતમાં માલની ડિલિવરી લીધી નહોતી; પાર્સલમાં રહેલા માલની માત્રા અને પ્રકાર વિષે તેને જાણાવવામાં આવ્યું નહોતું; તેણે માત્ર સંબંધને કારણે સંજયભાઈનું કામ કર્યું હતું; માલ પ્રતિબંધિત સ્વરૂપનો હતો કે અન્યથા, તે બાબતે તેને જાણ નહોતી.

તેને વધુમાં તા. ૦૬.૦૩.૦૯ ના પંચનામા દર્શાવવામાં આવ્યા, જેના હેઠળ ઔરંગાબાદથી એલ/આર નં. ૨૨૯૮૭, તા. ૩.૩.૨૦૦૯

હેઠળ પ્રાપ્ત થયેલ પાર્સલને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અટકાયતમાં લેવામાં આવ્યું હતું; કે પંચનામું અંગ્રેજીમાં લખાયેલું હતું, પરંતુ તેની સામગ્રી તેને ગુજરાતીમાં સમજાવવામાં આવી હતી; કે તેણે પંચનામાના છેલ્લાં પાને પોતાની તારીખવાળી સહી મૂકી હતી.

વધુ પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે શ્રી સંજયભાઈ કેમિકલ એન્જિનિયર હતા અને તેમનું કચેરી વર્ષા ખાતે ઓપેરા હાઉસ, ૩૦૬ માં હતું; કે તે આ કચેરીએ ઘણી વખત ગયો હતો; કે તેમની (સંજયભાઈની) વાતચીત પરથી તેને જાણ થઈ કે તેઓ જે માલ અહીંથી લાવતા હતા તેનો નિકાસ કરતા હતા

ઔરંગાબાદ દેશની બહાર. પરંતુ તેમને ખબર નહોતી કે તેઓ એ જ સ્વરૂપમાં નિકાસ કરતા હતા કે તેમાંથી બનાવવામાં આવેલ અન્ય કોઈ સ્વરૂપમાં નિકાસ કરતા હતા; કે વાપીમાંથી માલની ડિલિવરી લેવા અંગેના આ કામ માટે તેમને કોઈ વધારાના પૈસા મળતા નહોતા અને તેમણે તેમની પાસેથી કંઈ વધારાની માંગણી પણ કરી નહોતી; કે શ્રી સંજયભાઈ બીજું શું કરતા હતા તેની તેમને ખબર નહોતી; કે તેઓ કયા દેશમાં માલની નિકાસ કરે છે તેની તેમને ખબર નહોતી; કે અટકાયત કરાયેલ માલ તેમનો નહોતો; કે શ્રી સંજયભાઈનું ઓપેરા હાઉસ ખાતે માત્ર એક જ કાર્યાલય હતું.”

(૫) શ્રી જયેશભાઈ ચુનીભાઈ વાડાલિયાનું વધુ નિવેદન કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ ૦૭.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ (આરયુડી-૧૫) નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે તેમણે પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે તેમને સંજયભાઈએ ૬.૩.૨૦૦૯ના રોજ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી પાસેથી પાર્સલની ડિલિવરી લેવા અને તે જ પાર્સલને સુરત-અમદાવાદ પરિવહનમાં ફરી બુક કરવા માટે વાપી મોકલ્યા હતા; કે સંજયભાઈએ તેમને પાર્સલમાં શું સામેલ હતું તે જણાવ્યું નહોતું; કે ઉપરોક્ત ચૌધરી રોડવેઝ સમક્ષ તેમણે સંજયભાઈની સૂચના મુજબ પોતાનું નામ અનુજ શાહ હોવાનું જાહેર કર્યું હતું.

(૬) જયેશભાઈ ચુનીભાઈ વાડાલિયાએ, ઉપરોક્ત પોતાના નિવેદનોમાં, સંજયભાઈ અને કિશનભાઈની ભૂમિકા જાહેર કરી હતી. તે અનુસાર, સંજયભાઈ અને કિશનભાઈના રહેણાંક મકાનોની ૦૭.૦૩.૨૦૦૯ ના રોજ મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. ૩૬, ભોજલરામ સોસાયટી, એ.કે. રોડ, વરાછા, સુરત ખાતે આવેલ સંજયભાઈનું રહેણાંક મકાન બંધ હાલતમાં મળ્યું હતું. ૨૨, શ્યામ સુંદર સોસાયટી, એ.કે. રોડ, વરાછા, સુરત ખાતે આવેલ કિશનભાઈના રહેણાંક મકાનની ૦૭.૦૩.૦૯ તારીખના પંચનામા (આર.યુ.ડી.-૨) હેઠળ તલાશી લેવામાં આવી હતી, જોકે, તલાશી દરમિયાન કોઈ આપરાધિક દસ્તાવેજો/માલસામાન મળ્યા

નહોતા. તલાશી દરમિયાન કિશનભાઈ પણ ઉપલબ્ધ નહોતા. ૩૦૬, ઓપેરા હાઉસ ખાતે આવેલ સંજયભાઈના કચેરી પરિસરની પણ મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. ઉક્ત પરિસર પણ બંધ હાલતમાં મળ્યું હતું અને તાળું તોડી, તે પરિસરની તલાશી લેવામાં આવી હતી તથા તેમની કંપનીઓ સંબંધિત કેટલાક દસ્તાવેજો કબજે કરીને વધુ તપાસ માટે ૦૭.૦૩.૦૯ તારીખના પંચનામા (આર.યુ.ડી.-૩) હેઠળ એકત્ર કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં, સચિન, સુરત ખાતે આવેલ જયેશભાઈ ચુનીભાઈ વાડાલિયાના રહેણાંક પરિસરની પણ ૦૭.૦૩.૦૯ તારીખના પંચનામા (આર.યુ.ડી.-૪) હેઠળ તલાશી લેવામાં આવી હતી, જોકે, તલાશી દરમિયાન કોઈ આપરાધિક દસ્તાવેજો/માલસામાન મળ્યા નહોતા.

૬. મહેસૂલ વિભાગનો આ મામલો છે કે ડી.આર.આઈ. દ્વારા જપ્ત કરવામાં આવેલ માલખેપ મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ, ઔરંગાબાદ દ્વારા મોકલવામાં આવી હતી અને તે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ, વાપી ને મોકલવામાં આવેલી હતી. તપાસમાં વધુમાં બહાર આવ્યું કે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ અને મેસર્સ જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝિસ કલ્પિત અને અસ્તિત્વમાં ન હોય તેવી કંપનીઓ હતી. તપાસમાં વધુમાં એ પણ બહાર આવ્યું કે ઔરંગાબાદ સ્થિત મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ પણ કલ્પિત કંપની હતી.

૭. મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના નંદકિશોર રૂપચંદ ચૌધરીએ તા. ૧૯.૦૩.૨૦૦૯ના પોતાના નિવેદનમાં ડી.આર.આઈ.ના અધિકારીઓને જાણ કરી હતી કે અગાઉના પ્રસંગોએ, મે ૨૦૦૮થી જાન્યુઆરી ૨૦૦૯ વચ્ચેના સમયગાળા દરમિયાન, તેમણે મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સના છ કન્સાઈનમેન્ટ્સ વાપી સુધી પરિવહન કર્યા હતા; આ તમામ કન્સાઈનમેન્ટ્સમાં કન્સાઈની તરીકે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે લોરી રસીદ નંબર વગેરેની વિગતો પૂરી પાડી હતી. તેમણે વધુમાં જાણ કરી હતી કે જયેશભાઈ યુનીભાઈ વાડાલિયાએ અગાઉના કન્સાઈનમેન્ટ્સ પણ મેળવ્યા હતા અને ત્રણ લોરી રસીદો, એટલે કે, તા. ૨૩.૯.૨૦૦૮ની ૨૨૦૪૦, તા. ૮.૧૨.૨૦૦૮ની ૨૨૪૮૯ અને તા. ૧૯.૧.૨૦૦૯ની ૨૨૭૧૫ના સંદર્ભમાં સ્વીકૃતિની નકલ રજૂ કરી હતી. સ્વીકૃતિ રસીદ પર વાડાલિયાએ મોબાઈલ નં. ૯૯૭૯૯૪૨૪૨૮ સાથે સહી કર્યા હતા.

૮. આમ, આવક વિભાગનો કેસ એવો છે કે કેટામીનની ખેપ સંજય ગઢેસરિયાએ ઔરંગાબાદના રાજેશ જોશી પાસેથી અલગ અલગ જથ્થાઓમાં મેળવી હતી. આ ખેપો ઔરંગાબાદથી વાપી સુધી એક કાલ્પનિક કંપની, એટલે કે, મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ, ઔરંગાબાદના બિલ હેઠળ પરિવહન કરવામાં આવી હતી. બીજી એક કાલ્પનિક કંપની, અર્થાત્, મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ, વાપી, ને માલપ્રાપ્તકર્તા તરીકે દર્શાવવામાં આવી હતી. પરિવહન મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ અને શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. સંજય ગઢેસરિયાએ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ તા. ૨૪મી જૂન ૨૦૦૯ ના રોજ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનમાં

જાણાવ્યું હતું કે આશરે ૧૬૦ કિગ્રા. કેટામીન મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ મારફતે પ્રાપ્ત થયું હતું અને આશરે ૨૫ કિગ્રા. શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે પ્રાપ્ત થયું હતું. આવક વિભાગનો આ પણ કેસ છે કે સંજય ગઢેસરિયા ગેરકાયદેસર રીતે કેટામીન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડરની નિકાસના ધંધામાં સંકળાયેલો છે. ડીઆરઆઈ દ્વારા ૨૫ કિગ્રા. કેટામીન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડર જપ્ત કરવામાં આવે તે પહેલાં જ, તેણે આશરે ૧૬૫ કિગ્રા. કેટામીન વિવિધ વિદેશી ખરીદદારોને ગેરરીતે નિકાસ કરી દીધું હતું. આવક વિભાગનો કેસ એવો છે કે જપ્ત કરાયેલ ખેપમાંથી ૨૫ કિગ્રા. કેટામીન પણ સંજય ગઢેસરિયા દ્વારા એ જ કાર્યપદ્ધતિ અપનાવીને નિકાસ કરવાનું હતું, જે તેણે અગાઉની નિકાસોમાં અપનાવી હતી.

નમૂનાઓની તપાસ :

૯. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, ફેઝ-૧, જી.ઈ.બી. ઓફિસ સામે, જી.આઈ.ડી.સી., વાપીમાંથી જપ્ત કરી અટકાયતમાં લેવામાં આવેલ કન્સાઈનમેન્ટમાંથી લેવામાં આવેલા નમૂનાઓ, રાસાયણિક વિશ્લેષણ માટે ટેસ્ટ મેમો નં. ૦૧/૨૦૦૯, એફ. નં. ડી.આર.આઈ./ એસ.આર.યુ./ ઈન્વ-૧/૨૦૦૯, તા. ૦૭.૦૩.૦૯ (આર.યુ.ડી.-૩૩) હેઠળ, ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરી, સુરતને મોકલવામાં આવ્યા હતા. ગુજરાત સરકારની પ્રાદેશિક ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરી, સુરતના ઉપ નિયામકે પત્ર નં. આર.એફ.એસ.એલ.(એસ.આર.ટી.)/એફ.એમ./ ૨૩/૨, તા. ૦૭.૦૩.૦૯

દ્વારા, ગુજરાત સરકારની પ્રાદેશિક ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરી, સુરતના વૈજ્ઞાનિક અધિકારી-કમ-સહાયક રાસાયણિક પરીક્ષક દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ રાસાયણિક વિશ્લેષણ અહેવાલ નં. આર.એફ.એસ.એલ. (એસ.આર.ટી.)/એફ.એમ./૨૩/૩, તા. ૦૭.૦૩.૦૯ (આર.યુ.ડી.-૩૪) આગળ ધપાવ્યો હતો, જેમાંથી ખુલ્લું હતું કે પરીક્ષણ કરાયેલા જણાવેલ નમૂનાઓ ‘કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ’ના હતા.

૧૦. એવું જણાય છે કે કેટામિન એ માનવ તેમજ પશુચિકિત્સા દવાખાનામાં ઉપયોગમાં લેવાતી અને ૧૯૬૨ માં વિકસિત થયેલી એક દવા છે. કેટામિન માટે પ્રચલિત રસ્તાચાલુ નામો આ મુજબ છે: ‘જેટ’, ‘સુપર એસિડ’, સ્પેશિયલ ‘કે’, ‘ગ્રીન’, ‘કે’, ‘કેટ વેલિયમ’ વગેરે. તે સ્વચ્છ પ્રવાહી સ્વરૂપમાં તેમજ સફેદ અથવા ફિક્કા સફેદ ચૂર્ણ સ્વરૂપમાં મળે છે. કેટામિન એક શામક દવા છે, જેનો સર્વાધિક ઉપયોગ પ્રાણીઓ પર થાય છે. તેનું પ્રવાહી સ્વરૂપ ઇન્જેક્શન દ્વારા આપી શકાય છે, પીણામાં લેવાઈ શકે છે, અથવા ધુમ્રપાન માટે વપરાતી સામગ્રીમાં ઉમેરવામાં આવી શકે છે. તેનું ચૂર્ણ સ્વરૂપ દ્રાવ્ય બનાવ્યા પછી ઇન્જેક્શન માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. કેટલાક કિસ્સાઓમાં, તે સ્નાયુમાં ઇન્જેક્ટ કરવામાં આવે છે. કેટામિન, અન્ય ‘ક્લબ ડ્રગ્સ’ સાથે, નૃત્ય ક્લબો અને ‘રેવ્સ’ માં કિશોરો અને યુવા પ્રૌઢોમાં લોકપ્રિય બની ગઈ છે. આ દવાના ઉપયોગથી ઉન્માદ, સ્મૃતિભ્રંશ, અવસાદ તથા દીર્ઘકાલીન સ્મૃતિ અને જ્ઞાનાત્મક મુશ્કેલીઓ ઊભી થઈ શકે છે. કેટામિનની નિકાસ ડી.જી.એફ.ટી.

દ્વારા જારી કરાયેલ તા. ૨૭.૧૨.૨૦૦૭ ની સૂચના નં. ૬૭ (આર.ઈ.-૨૦૦૭)/૨૦૦૪-૨૦૦૯ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, જેમાં આ દવાની નિકાસ નાર્કોટિક્સ કમિશનરની અનાપત્તિ પ્રમાણપત્રને આધિન રાખવામાં આવી છે.

૧૧. કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની અનુક્રમ સંખ્યા ૧૧૦ પર મનોત્તેજક પદાર્થ તરીકે નોંધાયેલ છે, એફેડ્રિન હાઈડ્રોકલોરાઈડ અને સ્યુડો એફેડ્રિન હાઈડ્રોકલોરાઈડને એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ ‘નિયંત્રિત પદાર્થો’ તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા છે, જે સંબંધે કબજો વગેરેને એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય બનાવવામાં આવ્યું છે. ઉત્પાદિત માદક દ્રવ્યો અને મનોત્તેજક પદાર્થો વગેરેના કબજા અને વ્યવહાર વગેરે અધિનિયમની કલમ ૨૧ હેઠળ દંડનીય છે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ માદક દ્રવ્યો અને મનોત્તેજક પદાર્થો વગેરેના ગેરકાયદેસર આયાત અથવા નિકાસ વગેરે વિષે છે અને અધિનિયમની કલમ ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળના ગુનાનો પ્રયાસ કરવો અથવા એવો ગુનો કરાવવામાં આવે તે દંડનીય બનાવે છે.

૧૨. પ્રતિવાદીને અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૨૪ હેઠળ કારણ દર્શાવવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવી, જેમાં પ્રતિવાદીને એ બાબતે કારણ દર્શાવવા જણાવવામાં આવ્યું કે શા માટે :-

(૧) તેમની દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે નિકાસ કરવામાં આવેલ કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરના ૧૬૫ કિ.ગ્રા., જેની કિંમત રૂ. ૫૭,૭૫,૦૦૦/- (સ્થાનિક બજાર કિંમત) અને આંતરરાષ્ટ્રીય કિંમત અંદાજે રૂ. ૧૬.૫૦ કરોડ છે, તેને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ જપ્તી માટે જવાબદાર ગણવામાં ન આવવું જોઈએ. તેમ છતાં, કારણ કે માલ જપ્તી માટે ઉપલબ્ધ નથી, તેથી જપ્તીની બદલે દંડ તેમની ઉપર શા માટે લાદવામાં ન આવે.

(૨) મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી પાસેથી અટકાયતમાં લેવામાં આવેલ અને અનુસરે તા. ૨૭.૦૩.૦૯ના પંચનામા હેઠળ જપ્ત કરવામાં આવેલ રૂ. ૮,૭૫,૦૦૦/- કિંમતનો ૨૫ કિગ્રા. કીટામિન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડર તથા અંદાજે રૂ. ૨.૫૦ કરોડની આંતરરાષ્ટ્રીય કિંમત ધરાવતો માલ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ જપ્ત કરવામાં આવવો જોઈએ નહીં.

(૩) કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) હેઠળ તેઓ દરેક પર વ્યક્તિગત રીતે દંડ લાદવો જોઈએ નહીં.

૧૩. ઉપરોક્ત કારણદર્શક નોટિસના નિરાકરણની પ્રક્રિયા પૂર્ણ થતાં, કમિશનરે નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કર્યો :

“(૧) હું એમ આદેશ કરું છું કે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી પાસેથી અટકમાં લેવામાં આવેલ અને અનુસરે તા. ૨૭.૦૩.૨૦૦૮ ના પંચનામા હેઠળ જમ કરવામાં આવેલ રૂપિયા ૮,૭૫,૦૦૦/- મૂલ્યનું અને આશરે રૂપિયા ૨.૫૦ કરોડના આંતરરાષ્ટ્રીય મૂલ્યનું કેટામીન હાઇડ્રોકલોરાઇડ પાઉડર ૨૫ કિલોગ્રામને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ સંપૂર્ણપણે જમ કરવામાં આવે;

(૨) હું એમ નિર્ધારિત કરું છું કે તેમની દ્વારા ગેરકાયદેસર રીતે નિકાસ કરવામાં આવેલ ૧૬૫ કિગ્રા. કેટામીન હાઇડ્રોકલોરાઇડ પાઉડર, જેનું મૂલ્ય રૂ. ૫૭,૭૫,૦૦૦/- (સ્થાનિક બજાર મૂલ્ય) તથા આંતરરાષ્ટ્રીય મૂલ્ય અંદાજે રૂ. ૧૬.૫૦ કરોડ છે, તે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ જપ્તી માટે પાત્ર છે, પરંતુ આવી જપ્તી માટે ઉપલબ્ધ નથી. તેથી, ઉપર નોંધાયેલા કારણોસર, જપ્તીની બદલે કોઈ દંડ લાદવામાં આવતો નથી.

(૩) હું કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) હેઠળ નીચે મુજબ દંડ લાદું છું :

(એ) શ્રી સંજય મંજિભાઈ ગઢેસરિયા – રૂ.૫૦ લાખ (રૂપિયા પચાસ લાખ);

(બી) શ્રી કિશનભાઈ મણજીભાઈ ગઢેસરિયા – રૂપિયા ૫ લાખ (રૂપિયા પાંચ લાખ);

(સી) શ્રી રાજેશ જોશી – રૂપિયા ૧૦ લાખ (રૂપિયા દસ લાખ)

૧૪. કમિશનર દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત આદેશથી અસંતોષ પામી પ્રતિવાદીએ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અપીલ કરી. ટ્રિબ્યુનલે, તા. ૧લી ઓક્ટોબર ૨૦૧૮ના આદેશ દ્વારા, નીચે મુજબ ઠરાવી અપીલ મંજૂર કરી :

“૪. બંને પક્ષોની દલીલો સાંભળવામાં આવી અને કેસના અભિલેખોનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું. ન્યાયનિર્ણય અધિકારીએ વિવાદિત આદેશ શ્રી જયેશના નિવેદનોના આધાર પર પસાર કર્યો છે, જે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના કચેરીએથી કેટમેઈન એચસીએલની ડિલિવરી લેવા ગયા હતા; આ કુરિયર કંપનીઓએ માલની નિકાસ કરી હતી; અપીલકર્તા શ્રી સંજય મંજિભાઈ ઘડેસરિયાનું નિવેદન; મેસર્સ રઘુનાથ એજન્સીઝ તથા શ્રી સંજય દ્વારા કથિત રીતે સ્થાપિત અન્ય સંસ્થાઓના ઈ-મેઈલના પ્રિન્ટઆઉટ્સના આધાર પર પણ આદેશ કરવામાં આવ્યો છે. વિવાદિત માલના પૂરવઠાકર્તા શ્રી રાજેશ જોશીને શ્રી સંજય સાથે ઓળખાણ કરાવનાર શ્રી નાગેશ બરસાલે નામના એક વ્યક્તિના નિવેદન પર પણ આધાર મુકવામાં આવ્યો છે. ન્યાયનિર્ણય અધિકારીએ માલની દાણચોરીના આક્ષેપસર શ્રી સંજય મંજિભાઈ ઉપર દંડ લાદ્યો છે, જ્યારે અપીલકર્તા શ્રી કિશનભાઈના મામલે આ આધાર પર દંડ લાદવામાં આવ્યો હતો કે તેમણે એક માલખેપની ડિલિવરી લીધી હતી અને તપાસ

દરમિયાન કેટલાક પ્રતિબંધિત પદાર્થો ફેંકી દીધા હતા. વધુમાં, તે પોતાના ભાઈની પ્રવૃત્તિઓથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતા.

૫. હું નોંધું છું કે, કારણ દર્શાવો નોટિસ તથા નિર્ણયકાર સત્તાધિકારીએ શ્રી જયેશ વાડાલિયા અથવા કુરિયર કંપનીઓ અથવા આવી વેચાણ બાબતે જેમના ખાતામાં રકમ પ્રાપ્ત થઈ હતી એવા વ્યક્તિઓના નિવેદનો ઉપર આધાર મૂક્યો છે, છતાં અપીલકર્તાએ માલ ક્યારે નિકાસ કર્યો હતો તે બાબત ક્યાંય પ્રગટ થતી નથી. કુરિયર કંપનીમાં તપાસ કર્યા પછી પણ નિકાસનો પ્રકાર શું હતો અને નિકાસ કયા દેશમાં કરવામાં આવી હતી તે અંગે કોઈ નિષ્કર્ષ નોંધાયો નથી. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે અપીલકર્તાએ ભૂતકાળમાં ૧૬૫ કિલોગ્રામ કેટામીન મેળવ્યું હતું. કારણ દર્શાવો નોટિસમાં એવો આક્ષેપ છે કે માલ શ્રી રાજેશ જોશીએ શ્રી સંજયને મોકલ્યો હતો અને શ્રી રાજેશ જોશીનો પરિચય શ્રી સંજયને શ્રી નાગેશ બારસાલેએ કરાવ્યો હતો. એવો આક્ષેપિત માલ પુરવઠો કરનાર શ્રી રાજેશ જોશીને, શ્રી નાગેશ બારસાલે તેને ઓળખતા હોવા છતાં, તપાસ અધિકારીઓ શોધી પણ શક્યા નથી. અપીલકર્તાએ વિવાદિત માલ પ્રાપ્ત થયાના આક્ષેપનો વિરોધ કર્યો છે. આ પણ હકીકત છે કે ન તો સુરત ખાતે ચૌધરી રોડવેઝના ઇન્ચાર્જ અને ન તો વાપી ખાતે શ્રી ચૌધરી શ્રી સંજયને ઓળખે છે. આવી સ્થિતિમાં, આક્ષેપિત માત્રાનો પુરવઠો અપીલકર્તાને કરનાર સ્રોત કોણ હતો તે શોધવું આવશ્યક હતું. માત્ર શ્રી જયેશના નિવેદનના આધારે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય નહિ કે તેણે અપીલકર્તા

તરફથી ટ્રાન્સપોર્ટર પાસેથી કેટામીનના જથ્થાઓ મેળવ્યા હતા. માલનો પુરવઠોકર્તા મળ્યો નથી અને એ બાબતે પણ કોઈ પુરાવો નથી કે માલ અપીલકર્તા માટે જ નિર્ધારિત હતો. અપીલકર્તા શ્રી સંજયભાઈ મંજિભાઈએ જેલમાંથી પોતાનું નિવેદન પરત ખેંચ્યું છે. માત્ર એટલા આધાર પર કે તે મોડી કરવામાં આવી હતી, તેની પરતખેંચણીને અવગણવી શકાય નહિ. સ્પષ્ટ છે કે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ જેલમાં હોય, ત્યારે તેના વિરુદ્ધ કરવામાં આવતા આક્ષેપો અથવા તપાસને સમજવા તથા પરિસ્થિતિની જાણ થયા પછી તે નિવેદન પરત ખેંચવા માટે તેને સમય લાગવો સ્વાભાવિક છે. હકીકત એ છે કે પરતખેંચણી તપાસ દરમિયાન જ કરવામાં આવી હતી અને તેથી અપીલકર્તા વિરુદ્ધ આરોપ નક્કી કરવા માટે માત્ર નિવેદનોને જ એકમાત્ર આધાર બનાવી શકાય નહિ. નોંધપાત્ર છે કે તપાસ દરમિયાન અપીલકર્તાઓની કચેરીમાંથી કોઈ દોષારોપક દસ્તાવેજો મળ્યા નહોતા. વધુમાં, વિદ્વાન વકીલે દર્શાવ્યા મુજબ શ્રી જયેશ વાડાલિયાના નિવેદનોમાં વિરોધાભાસ છે. તેના પ્રથમ નિવેદન તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ માં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેને આગળ માલ હસ્તાંતર કરવા માટે બિલ્ટી અને પત્ર અજાણ્યા વ્યક્તિએ આપ્યા હતા. પરંતુ બીજા નિવેદન તા. ૧૧.૦૮.૨૦૦૯ માં તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે ઉક્ત દસ્તાવેજો શ્રી સંજયની કચેરીમાંથી મેળવ્યા હતા. નિકાસ કરેલા માલના હિસાબે અપીલકર્તાએ ચુકવણી પ્રાપ્ત કરી હોવાનો આક્ષેપ પણ માત્ર સાંભળેલી વાત ઉપર આધારિત છે. કોઈપણ ચુકવણીને અપીલકર્તા

શ્રી સંજય સાથે સાંકળી શકાય તેવી રીતે જોડવામાં આવી નથી. વ્યક્તિઓના માત્ર એટલા નિવેદનો છે કે ચુકવણીઓ સંજયના હિસાબે પ્રાપ્ત થઈ હતી, પરંતુ તે શ્રી સંજય સાથે કેવી રીતે સંબંધિત હતી તે અંગે અન્ય કોઈ વિગતો ઉપલબ્ધ નથી. કોઈ વ્યક્તિ કોઈ કાયદેસર વ્યવહાર અંગે નિશ્ચિત થયા વિના બીજી કોઈ વ્યક્તિને પોતાના ખાતામાં ચુકવણી મેળવવાની મંજૂરી આપશે નહિ. હું આ પણ નોંધું છું કે માલના કોઈ ખરીદદારોની ઓળખ કરવામાં આવી નથી. નિકાસ કરાયેલા હોવાનું કહેવાતું કોઈ જથ્થું નોંધ પર લાવવામાં આવ્યું નથી. માલ ક્યારે નિકાસ કરાયો, પરિવહનનો કયો પ્રકાર અપનાવવામાં આવ્યો, અથવા આક્ષેપિત નિકાસ સાથે સંકળાતું કોઈ શિપિંગ બિલ અથવા એરવે બિલ નોંધ પર નથી, તે કંઈ પ્રગટ થતું નથી. અપીલકર્તાએ આક્ષેપિત રીતે કેટામીન પ્રાપ્ત કરવા બદલ પુરવઠોકર્તાને કેવી રીતે ચુકવણી કરી હતી તે બાબતે કોઈ પુરાવો નથી. શ્રી જયેશ વાડાલિયાને તો નોટિસી પણ બનાવવામાં આવ્યો નહોતો, જ્યારે આક્ષેપ એવો હતો કે કેટામીનની ડિલિવરી લેતો અને કલ્પિત ફર્મોના નામે તેને આગળ મોકલતો વ્યક્તિ એ જ હતો. નિકાસ માટે માલનું ગમન કુરિયર ફર્મો મારફતે થયું હોવાનું કહેવાય છે, પરંતુ ખાસ કરીને દવાઓના કિસ્સામાં જ્યાં નિકાસી માલ પરીક્ષણ અને ચકાસણીને આધીન હોય છે, ત્યાં પણ નિકાસ કરાયેલા માલની મંજૂરી અંગે ક્યાંય કોઈ શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી નથી. નોંધ પર એ પણ નથી કે અપીલકર્તાએ વિવાદિત માલ બાબતે પરિવહન, પેકિંગ અથવા નિકાસી

જથ્થા તૈયાર કરવાની પ્રક્રિયામાં ક્યારે અને કેવી રીતે વ્યવહાર કર્યો હતો. આવી પરિસ્થિતિમાં, અમે નોંધીએ છીએ કે માત્ર નિવેદનોના આધારે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય નહિ કે અપીલકર્તાએ ૧૬૫ કિલોગ્રામ કેટામાઈન એચસીએલની નિકાસ કરી હતી. ચૌધરી ટ્રાન્સપોર્ટ પાસેથી જમ કરાયેલા ૨૫ કિલોગ્રામ કેટામીન બાબતે હું નોંધું છું કે અપીલકર્તા તેને નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરતો હતો તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો નોંધ પર લાવવામાં આવ્યો નથી. ઉક્ત માત્રાની નિકાસ માટે અપીલકર્તાનો કોઈ વિદેશી ખરીદદારો સાથે સંપર્ક હતો તેવો કોઈ પુરાવો નોંધ પર નથી. કોઈ નિકાસ દસ્તાવેજો તૈયાર કરવામાં આવ્યા નહોતા અને ન કોઈ શિપિંગ બિલ કે એરવે બિલ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. આવી સ્થિતિમાં એવું કહી શકાય નહિ કે અપીલકર્તા માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો. મારું મંતવ્ય રણજિત એક્સપોર્ટ પ્રા. લિ. ૧૯૮૫ (૨૧) ઇએલટી ૩૫૩ (મદ્રાસ) ના કેસમાં આપેલા ચુકાદા ઉપર પણ આધારિત છે. એવો જ અભિપ્રાય કાશ્મીરી વિ. કલેક્ટર ૧૯૯૧ (૫૭) ઇએલટી ૨૮૪ (ટ્રિ), શ્રીપાર ઉપાધ્યાય ૨૦૦૧ (૧૩૮) ઇએલટી ૭૬૮, સુરેશ મુંઝુનવાલા ૨૦૦૫ (૧૮૩) ઇએલટી ૬૦ (સેસ્ટેટ), ભાનભાઈ ખલ્પાભાઈ પટેલ ૧૯૮૭ (૨૮) ઇએલટી ૪૮૯, કે. બાબુરાવ અને અન્ય ૧૯૮૬ (૨૬) ઇએલટી ૭૬૬ ના આદેશોમાં પણ લેવાયો છે.

૬. ઉપરોક્ત મારા નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતા, હું ઠરાવું છું કે અપીલકર્તાઓ સામે ૧૬૫ કિગ્રા કેટમાઈન એચસીએલની નિકાસ કરવાનો અથવા

ચૌધરી રોડવેઝમાંથી જમ કરાયેલ રૂપ કિત્રા કેટમાઈનની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવાનો આરોપ મૂકી શકાતો નથી. પરિણામે, જ્યાં સુધી તે શ્રી સંજય મંજિભાઈ ગઢેસરિયા અને શ્રી કિશન મંજિભાઈ ગઢેસરિયા પર દંડ લાદવા સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી હું આક્ષેપિત આદેશ રદ કરું છું. બંને અપીલકર્તાઓની અપીલો અનુસંગિક રાહતો સાથે મંજૂર કરવામાં આવે છે.”

૧૫. આથી, ઉપરોક્તમાંથી એવું જણાય છે કે ટ્રિબ્યુનલે નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં લીધી હતી :

- (એ) ટ્રિબ્યુનલએ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા વિવિધ વ્યક્તિઓના નિવેદનોનું અવલોકન કરવાનું નકાર્યું;
- (બી) કીટામિન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડરની નિકાસ જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી ટ્રિબ્યુનલએ પ્રત્યક્ષ પુરાવા પર આગ્રહ રાખ્યો;
- (સી) ટ્રિબ્યુનલએ આ બાબત પર ઘણો ભાર મૂક્યો કે અહીંના પ્રતિવાદીઓમાંના એક, એટલે કે, સંજયભાઈ મંજુભાઈ ગઢેસરિયા, જેલમાંથી અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ આપેલું પોતાનું નિવેદન પાછું ખેંચી લીધેલું હતું;
- (ડી) ટ્રિબ્યુનલએ એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો કે અહીંના પ્રતિવાદીઓએ કેટામિન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરના રૂપ કિત્રા.ની નિકાસ કરવાનો

પ્રયત્ન કર્યો હતો તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો નોંધપોથી પર લાવવામાં આવ્યો ન હતો.

૧૬. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઉપરોક્ત આદેશથી અસંતુષ્ટ થઈને, આવકવેરા વિભાગ આ અદાલત સમક્ષ વર્તમાન કર અપીલો સાથે હાજર છે.

આવક વિભાગ તરફે કરાયેલ રજૂઆતો :

૧૭. મહેસૂલ પક્ષ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ સ્થાયી વકીલ શ્રી ધવલ ડી. વ્યાસે જોરદાર રજૂઆત કરી કે વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં ટ્રિબ્યુનલથી ગંભીર ભૂલ થઈ છે. શ્રી વ્યાસના જણાવ્યા અનુસાર, પ્રતિભાવકનો કેટામાઈનના ગેરકાયદેસર નિકાસમાં સંડોવણી દર્શાવતા નોંધપાત્ર અને વિશ્વસનીય એવા અભિલેખ પરના પુરાવાને ટ્રિબ્યુનલએ સંપૂર્ણપણે અવગણ્યો છે, અથવા કહીએ તો તેની તરફ ધ્યાન આપ્યું નથી. શ્રી વ્યાસે વધુમાં રજૂ કર્યું કે રૂ. ૨૫ કરોડ. જેટલો કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડર ભૌતિક રીતે જપ્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ તેના જપ્તીકરણનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો. જપ્તીકરણનો આ આદેશ ક્યારેય પડકારવામાં આવ્યો નહોતો અને તેથી તેને અંતિમતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે.

૧૮. શ્રી.વ્યાસ રજૂ કરશે કે તપાસ દરમિયાન સહઅપરાધીઓના નિવેદનો, પ્રતિવાદી દ્વારા સંચાલિત ઇમેઇલોની પુનઃપ્રાપ્તિ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્વાનગીની વિગતો દર્શાવે છે કે અંદાજે ૧૬૫ કિ.ગ્રા. જેટલું કેટામાઇન હાઇડ્રોકલોરાઇડ પાઉડર સંજયે ઔરંગાબાદમાંથી મેળવ્યું હતું, જે પછી નાર્કોટિક્સ કમિશનરની પરવાનગી મેળવ્યા વિના નિકાસ કરવામાં આવ્યું હતું. આવી પરિસ્થિતિમાં, ૧૬૫ કિ.ગ્રા. જથ્થાનું કેટામાઇન હાઇડ્રોકલોરાઇડ પાઉડર ભૌતિક રીતે ઉપલબ્ધ ન હતું અને તેથી અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) હેઠળ જપ્તીનો આદેશ પસાર કરી શકાય તેમ ન હતો. તેઓ રજૂ કરશે કે અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) હેઠળની દંડાત્મક રકમો સંજય અને કિશન ઉપર, બંનેએ ગેરકાયદેસર રીતે કેટામાઇનની નિકાસ કરવામાં ભજવેલી ભૂમિકાને ધ્યાનમાં રાખીને, લાદવામાં આવી છે.

૧૯. શ્રી. વ્યાસ રજૂઆત કરશે કે અહીંના પ્રતિવાદીઓના અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો છે, જેમાં વાસ્તવમાં બધી જ બાબતોનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે, ખાસ કરીને ભૂતકાળમાં ૧૬૫ કિગ્રા. કેટામાઇનનો ગેરકાયદેસર રીતે કેવી રીત અને કયા પ્રકારથી નિકાસ કરવામાં આવ્યો હતો તે બાબતનો, તેમજ જે રૂપ કિગ્રા. કેટામાઇન નિકાસ થવાનો હતો પરંતુ જે ડી.આર.આઇ.ના અધિકારીઓ દ્વારા જપ્ત કરવામાં આવ્યો, તે કઈ રીતથી જપ્ત થયો હતો તેની બાબતનો પણ.

૨૦. શ્રી વ્યાસ રજૂઆત કરશે કે અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલ આવા નિવેદનનું પરત ખેંચાણ પ્રતિવાદીઓને દંડ ચૂકવવાની તેમની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરશે નહીં.

૨૧. ઉપર ઉલ્લેખિત એવી પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી વ્યાસ પ્રાર્થના કરે છે કે આવકવેરા વિભાગ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્નમાં ગુણ હોવાથી બન્ને અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે. તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્નનો જવાબ આવકવેરા વિભાગના પક્ષમાં અને પ્રતિવાદીઓ/કરદાતાઓના વિરોધમાં આપવામાં આવે.

પ્રતિવાદીઓ/ આસેસીઓ વતી રજૂઆતો :

૨૨. અસેસીઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ડી.કે. ત્રિવેદીએ જોરશોરથી રજૂઆત કરી હતી કે અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) હેઠળ દંડ લાદતો આદેશ રદ કરવામાં ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ ભૂલ, કાયદાની ભૂલ તો દૂર રહી, કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી.

૨૩. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા મુજબ, મહેસૂલ વિભાગ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ કાયદાનો પ્રશ્નને અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૦ના હેતુસર કાયદાનો

મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન કહી શકાય તેમ નથી. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા મુજબ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તે નિર્વિવાદ રીતે હકીકતનો શુદ્ધ પ્રશ્ન માત્ર છે.

૨૪. શ્રી ત્રિવેદી રજૂ કરશે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વિવાદિત આદેશ સુવિચારિત આદેશ છે. ટ્રિબ્યુનલે બંને કરદાતાઓ પર લાદવામાં આવેલી દંડની સજાઓ રદ કરી છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા લેવાયેલ દષ્ટિકોણથી ભિન્ન દષ્ટિકોણ લેવો શક્ય હોય તો પણ, આ અદાલત હસ્તક્ષેપ ન કરે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા લેવાયેલ દષ્ટિકોણને સંભવિત દષ્ટિકોણ કહી શકાય.

૨૫. શ્રી ત્રિવેદી રજૂ કરશે કે ૧૬૫ કિ.ગ્રા. કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરના નિકાસનો આક્ષેપ નિરાધાર છે અને આવા આક્ષેપોને સમર્થન આપવા માટે કોઈ કાનૂની પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. શ્રી ત્રિવેદી રજૂ કરશે કે ન્યાયનિર્ણય અધિકારીએ આ હકીકત ધ્યાનમાં લીધી નથી કે અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનો જથી જુલાઈ ૨૦૦૮ના રોજ મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પરત ખેંચવામાં આવ્યા હતા. તેઓ રજૂ કરશે કે રાજસ્વ વિભાગે જેના પર ભરોસો મૂક્યો હતો તે ઈ-મેઈલ અજાણ્યા સ્ત્રોતોમાંથી એકત્ર કરવામાં આવ્યા હતા. અહીંના પ્રતિવાદીઓના કોઈપણ પરિસરમાંથી કોઈ દોષારોપક દસ્તાવેજો મળી આવ્યા નહોતા.

૨૬. શ્રી ત્રિવેદી રજૂ કરશે કે વિભાગ કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરની નિકાસ ક્યારે થઈ હતી તે અંગે કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. તેઓ વધુમાં રજૂ કરશે કે નિર્ણાયક સત્તાધિકારી અહીંના પ્રતિવાદીઓએ જમ્ કરાયેલા માલના ૨૫ કિલોગ્રામના કથિત ગેરકાયદેસર નિકાસ માટે કેવી તૈયારી કરી હતી તે અંગે કોઈપણ રીતે દર્શાવવામાં સક્ષમ રહ્યો નથી.

૨૭. તેઓ રજૂ કરશે કે ઈમેઈલોના પ્રિન્ટઆઉટ્સ લેતા પહેલાં, અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૮(સી) હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું નહોતું. કમ્પ્યુટરનું સંચાલન કરનાર અને તેના પ્રભારી રહેલા વ્યક્તિ તરફે કોઈ પ્રમાણપત્ર ઉપલબ્ધ નથી.

૨૮. ઉપર ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી ત્રિવેદી પ્રાર્થના કરે છે કે બંને અપીલોમાં કોઈ સાર ન હોવાને કારણે, તે રદ કરવામાં આવે.

વિશ્લેષણ :

૨૯. પક્ષકારો તરફે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને અભિલેખ પર રહેલી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, અમારા વિચારણા માટે ઊભો થતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે, ટ્રિબ્યુનલએ પડકારવામાં આવેલ આદેશ પસાર કરવામાં કોઈ ભૂલ કરી છે કે નહીં.

અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૦ હેઠળ અપીલનો વિસ્તાર :

૩૦. પ્રથમ દર્શનમાં એવું જણાય કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેને તથ્યનો પ્રશ્ન કહી શકાય. કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરની કોઈ ખેપનો અયોગ્ય રીતે નિકાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે ગેરકાયદેસર રીતે નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, તે મૂળભૂત રીતે તથ્યનો પ્રશ્ન ગણાય. તેમ છતાં, તે જ બાબતનો નિર્ણય કરતી વખતે જો ટ્રિબ્યુનલ પ્રસ્તુત કેસને લાગુ પડતા કાનૂનના કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને અવગણે અને એવો નિષ્કર્ષ નોંધે જેને તર્કવિરુદ્ધ કહી શકાય, તો નિશ્ચિતપણે ટ્રિબ્યુનલનો એવો નિર્ણય કાનૂનનો પ્રશ્ન ઊભો કરે છે.

૩૧. જોકે ‘કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન’ આ અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા કોઈપણ અધિનિયમમાં અથવા કોઈપણ કાયદામાં કરવામાં આવી નથી, તેમ છતાં આ અભિવ્યક્તિનો સાચો અર્થ અને આશય હવે વિવિધ ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા સુસ્થિર થઈ ચૂક્યો છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે સિર યુનીલાલ વિ. મહેતા એન્ડ સન્સ લિ. વિરુદ્ધ સેન્યુરી એસ્પીજી. એન્ડ એમએફજી. કો. લિ. [૧૯૬૨ એ.આઈ.આર. ૧૩૧૪ : ૧૯૬૨ એસ.સી.આર. સપ્લ. (૩) ૫૪૯] ના મામલામાં નોંધ્યું હતું કે “કાયદાનો પ્રશ્ન ત્યારે કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન ગણાય, જ્યારે તે સીધી અથવા પરોક્ષ રીતે પક્ષકારોના અધિકારોને અસર કરે

અને/અથવા તે મુદ્દા અંગે કંઈક શંકા અથવા મતભેદ હોય.” પરંતુ “જો પ્રશ્ન સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો હોય અથવા પ્રશ્નના નિર્ધારણ માટે લાગુ પાડવાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો સુસ્થિર હોય, તો માત્ર તેને હકીકતોના વિશિષ્ટ સમૂહ પર લાગુ કરવાથી કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.” જ્યાં મુદ્દાનો નિર્ણય કોઈ કાયદાકીય સિદ્ધાંતના પ્રયોગ વિના પુરાવા અથવા દસ્તાવેજી સામગ્રીની મૂળવણી પર આધારિત હોય અને તેથી મૂળભૂત હકીકતોનું નિર્ધારણ થતું હોય, ત્યાં એવો મુદ્દો માત્ર હકીકતનો પ્રશ્ન ઊભો કરે છે. હકીકતનો પ્રશ્ન કાયદાનો પ્રશ્ન ત્યારે બને છે, જ્યારે નિષ્કર્ષ કોઈપણ પુરાવા અથવા સામગ્રી વિના હોય, અથવા તે નિષ્કર્ષ પુરાવા વિરુદ્ધ હોય, અથવા તર્કવિરુદ્ધ હોય, અથવા જે પ્રાથમિક હકીકતના આધારે તે હકીકતી નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવ્યો હોય તેની સાથે તે નિષ્કર્ષનો કોઈ સીધો સંબંધ ન હોય. પરંતુ, માત્ર હકીકતના પ્રશ્નને કાયદાના પ્રશ્નમાં એ રીતે ફેરવી શકાય તેમ નથી કે કાયદાકીય દૃષ્ટિએ પૂછવામાં આવે કે સત્તાધિકારીએ હકીકતના મુદ્દા પર યોગ્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યો હતો કે નહીં. જ્યાં કોઈ મુદ્દાનો નિર્ણય કોઈ કાયદાકીય સિદ્ધાંતના પ્રયોગ વિના પુરાવા અથવા સામગ્રીની મૂળવણી પરથી મૂળભૂત હકીકતોના નિર્ધારણ પર આધારિત હોય, ત્યાં એવો મુદ્દો માત્ર હકીકતનો પ્રશ્ન જ ઊભો કરે છે.

૩૨. દિલ્લી વડી અદાલતે, ડીસીઆઈટી વિ. મારુધર [૨૪૫ આઈટીઆર ૧૩૮] માં, સંકળાયેલ પ્રશ્ન હકીકતનો છે કે કાનૂનનો છે તે નક્કી કરવા માટે નીચેની ચાર કસોટીઓ નિર્ધારિત કરી હતી :

“(૧) ટ્રિબ્યુનલ અંતિમ તથ્ય-નિર્ધારક પ્રાધિકરણ હોવાથી, તેના સમક્ષ રહેલા તમામ સંબંધિત પુરાવા અને સામગ્રીની તપાસ કર્યા પછી જો તેણે કેટલાક નિષ્કર્ષો પર પહોંચ્યું હોય, તો વિવાદમાં રહેલા કેટલાક તથ્યોનું અસ્તિત્વ છે કે નહીં તે તથ્યનો પ્રશ્ન છે.

(૨) નિશ્ચિત તથ્યોથી કાઢવામાં આવેલ કોઈપણ અનુમાન પણ તથ્યનો પ્રશ્ન છે. જો અધિકરણે પુરાવાનો અયોગ્ય રીતે અસ્વીકાર કરીને તથ્ય અંગેનો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હોય, તો કાયદાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવી શકે છે.

(૩) જ્યારે ટ્રિબ્યુનલ અંશતઃ સંબંધિત અને અંશતઃ અસંબંધિત સામગ્રીના આધારે કાર્ય કરે છે, ત્યારે જો એ કહેવું અશક્ય હોય કે નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવા માટે અસંબંધિત સામગ્રીનો કેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, તો તે કાયદાનો પ્રશ્ન ઊભો કરી શકે છે. આવી નોંધ અગ્રાહ્ય સામગ્રીના ઉપયોગને કારણે દૂષિત બને છે.

(૪) જ્યાં કોઈ નિષ્કર્ષ કોઈ પુરાવા અથવા સામગ્રી વિના આધારિત હોય, ત્યાં તેમાં કાયદાનો પ્રશ્ન સંકળાયેલો હોય છે.”

૩૩. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, અને વિશેષ કરીને, અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધવામાં આવેલા નિવેદનોના સ્વરૂપમાં રહેલા પુરાવાને ધ્યાનમાં રાખીને,

આપણે એર ૧૯૭૪ એસસી ૮૫૯ માં અહેવાલિત કલેક્ટર ઑફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ અને અન્ય વિ. ડી. ભૂમલના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો પર નજર કરવી આવશ્યક છે, જે આ મુજબ છે:

“૩૧ કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમ (૮) હેઠળ દંડ લાદવાની કાર્યવાહી, જેમાં કલમ ૧૭૮-એ લાગુ પડતી નથી, તેમાં માલ ચોરીછૂપીથી આચાર કરાયેલ માલ છે તે સાબિત કરવાનો ભાર વિભાગ પર છે, એ બાબત વિવાદાસ્પદ બની શકતી નથી. વિરુદ્ધમાં કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈ ન હોય ત્યાં, તમામ ફોજદારી અથવા અર્ધ-ફોજદારી કાર્યવાહીમાં પુરાવા સંબંધિત આ એક મૂળભૂત નિયમ છે. પરંતુ તેના વ્યાપ અને તેના દ્વારા આરોપિત પુરાવાભારની પ્રકૃતિનું મૂલવણ કરતાં, આપણે સર્વત્ર લાગુ પડતા અન્ય સમાન અને એટલાં જ મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો યોગ્ય વિચાર કરવો જોઈએ. તેમાંથી એક એવો છે કે ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગ પાસેથી પોતાના કેસને ગણિતીય ચોકસાઈ સાથે, પ્રદર્શનક્ષમ અંશે, સાબિત કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી; કારણ કે માનવીય વ્યવહારમાં પરિપૂર્ણ નિશ્ચિતતા એક ભ્રમ છે, અને પ્રોફ. બ્રેટ સુયોગ્ય રીતે કહે છે તેમ, સંપૂર્ણ પુરાવાનું એલ ડોરાડો પ્રાપ્ત કરવું અસંભવ હોવાને કારણે સર્વ પ્રકારની અચૂકતા એક ભ્રામક કલ્પના છે; તેથી કાયદો આ દૈનિક જીવનની દુનિયામાં તેના કાર્યકારી વિકલ્પ તરીકે સંભાવનાને સ્વીકારે છે. કાયદો ફરિયાદ પક્ષને અસંભવ બાબત સાબિત કરવાની ફરજ

પાડતો નથી. તે માત્ર એટલું જ માંગે છે કે સંભાવનાનું એવું પ્રમાણ સ્થાપિત કરવામાં આવે કે જેના આધારે એક વિવેકી માણસ વિવાદિત તથ્યના અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ કરી શકે. આ રીતે, કાનૂની પુરાવો અનિવાર્ય રીતે પરિપૂર્ણ પુરાવો હોવો જ જરૂરી નથી; ઘણી વાર તે કેસની સંભાવનાઓ અંગે એક વિવેકી માણસના અંદાજથી વધુ કશું હોતું નથી.

૩૨ પુરાવાના ભારની લાગુ પડત પર મહત્વપૂર્ણ અસર ધરાવતો બીજો મુખ્ય સિદ્ધાંત એ છે કે પુરાવાની પર્યાપ્તતા અને વજનનું વિચારણું, લોર્ડ મેન્સફિલ્ડે બેચ વિ. આર્ચર (૧૭૭૪) ૧ કાઉપ. ૬૩ માં વાપરેલા શબ્દોમાં કહીએ તો, “એક પક્ષની શક્તિમાં જે બાબત સાબિત કરવી હતી અને બીજા પક્ષની શક્તિમાં જે બાબતનો ખંડન કરવો હતો, તે મુજબ” કરવું જોઈએ. કારણ કે પ્રતિવાદી અથવા આરોપીની વિશેષ જાણમાં રહેલા તથ્યો ફરિયાદ પક્ષ માટે સાબિત કરવું અત્યંત કઠિન, જો સંપૂર્ણપણે અશક્ય ન હોય તો, હોય છે, તેથી તેના પ્રાથમિક ભારના ભાગરૂપે તેવા તથ્યો સાબિત કરવાની તેના પર ફરજ નથી.”

૩૪. એ.એન. ગુહા એન્ડ કો. વિ. કલેક્ટર [૧૯૯૬ (૮૬) ઈ.એલ.ટી. ૩૩૩] ના કેસમાં, સીઈસ્ટેટ, પશ્ચિમ ક્ષેત્રીય શાખા, મુંબઈએ એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે વિભાગ માટે કોઈ હકીકતને ગણિતીય ચોકસાઈ સાથે સ્થાપિત કરવી આવશ્યક નથી. એકવાર બિલોમાં ઉદ્દેખિત વાહનમાં ઈનપુટનું પરિવહન કરવામાં આવ્યું

નથી તે બાબતે કરદાતા વિરુદ્ધ હકીકતના અસ્તિત્વ અંગેનું અનુમાન ઊભું થાય, ત્યારે એવું કહેવું વાજબી છે કે ઈનપુટ કારખાનામાં પ્રાપ્ત થયા નહોતાં. આર.વી.ઈ. વેંકટાયલા ગાઉન્ડર વિ. અરુણમિગુ વિશ્વેસરસ્વામી એન્ડ વી. પી. (સિવિલ અપીલ નં. ૧૦૫૮૫/૧૯૯૬ માં તા. ૮મી ઓક્ટોબર ૨૦૦૩ના આદેશમાં) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“દીવાની હોય કે ફોજદારી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૩ માં વ્યાખ્યાયિત ‘સાબિત’, ‘અસાબિત’ અને ‘સાબિત ન થયેલ’ ની કસોટી માટેની નેહાઈ એક જ અને સમાન છે. કોઈ હકીકત ત્યારે ‘સાબિત’ કહેવાય છે જ્યારે અદાલત સમક્ષ રહેલી બાબતોનું વિચારણા કરતાં અદાલત અથવા તો તેના અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ કરે, અથવા તેના અસ્તિત્વને એટલું સંભવિત માને કે વિશિષ્ટ કેસની પરિસ્થિતિઓમાં એક સમજદાર માણસે તે અસ્તિત્વમાં છે એવી ધારણાના આધારે વર્તવું જોઈએ. નિયમની લાગુપાત્રતાથી ઉપજતા પરિણામની મૂલવણી જ તે ભેદ ઉત્પન્ન કરે છે. “હાલાંકે, દીવાની અને ફોજદારી કેસોમાં પુરાવાના સાબિતીપ્રભાવ હંમેશાં એકસરખા નથી હોતા અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કોઈ હકીકત દીવાની દાવાના હેતુસર સાબિત ગણાવી શકાય, ભલે તે જ પુરાવો ફોજદારી કેસમાં દોષિત ઠેરવવા માટે પૂરતો માનવામાં ન આવે. બેસ્ટ કહે છે: દીવાની અને ફોજદારી કાર્યવાહીમાં પુરાવાની અસર અંગે નોંધપાત્ર અને સ્પષ્ટ તફાવત છે.

પૂર્વવર્તીમાં, પુરાવાના ભારને યોગ્ય ધ્યાનમાં રાખીને, સંભાવનાના માત્ર પ્રાધાન્યથી નિર્ણય માટે પૂરતો આધાર પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ ઉત્તરવર્તીમાં, વિશેષ કરીને જ્યારે આરોપિત ગુનો દેશદ્રોહ અથવા જઘન્ય અપરાધ સુધી પહોંચતો હોય, ત્યારે ઘણી વધુ ઊંચી કક્ષાની ખાતરી આવશ્યક બને છે. (બેસ્ટ, એસ.૯૫). જ્યારે દીવાની કેસો માત્ર પુરાવાના પ્રાધાન્યથી સાબિત થઈ શકે છે, ત્યારે ફોજદારી કેસોમાં ફરિયાદ પક્ષે આરોપને વાજબી શંકાથી પર સાબિત કરવો ફરજિયાત છે.”(જુઓ સરકાર ઓન એવિડન્સ, ૧૫મી આવૃત્તિ, પૃ. ૫૮-૫૯)

ડેવિંગ એલ.જે. ના શબ્દોમાં (બેટર વિ. બી, ૧૯૫૦, ૨ ઓલ ઈ.આર. ૪૫૮, ૪૫૯) “આ સાચું છે કે અમારા કાયદા મુજબ ફોજદારી કેસોમાં પુરાવાનો ધોરણ દીવાની કેસોની સરખામણીએ વધુ ઊંચો છે, પરંતુ આ બાબત એ મર્યાદા હેઠળ છે કે કોઈપણ કેસમાં સંપૂર્ણ નિરપેક્ષ ધોરણ નથી. ફોજદારી કેસોમાં આરોપ વાજબી શંકાથી પર સાબિત થવો આવશ્યક છે, પરંતુ તે ધોરણની અંદર પણ પુરાવાની વિવિધ સ્તરો હોઈ શકે છે. તેવી જ રીતે દીવાની કેસોમાં સંભાવનાના પણ વિવિધ સ્તરો હોઈ શકે છે.” કાયદાના આ નિવેદન સાથે સહમત થઈને, હોદ્સન, એલ.જે. એ કહ્યું હતું કે “જેમ દીવાની કેસોમાં સંભાવનાના સંતુલનનો ધોરણ એક કેસમાં બીજા કેસ કરતાં વધુ સહેલાઈથી પૂર્ણ થઈ શકે છે, તેમ ફોજદારી કેસોમાં વાજબી શંકાથી પરનો પુરાવો પણ કેટલાક કેસોમાં અન્ય કેસોની

તુલનામાં વધુ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. (હોર્નલ વિ. ન્યુબર્ગર પી. લિ.ડ., ૧૯૫૬ ૩ ઓલ ઈ.આર. ૯૭૦, ૯૭૭).”

૩૫. કલેક્ટર ઓફ કર્ટમ્સ, મદ્રાસ વિ. ડી. ભૂરમુલ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, અદાલતે વધુમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

“આ બાબતે કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી કે કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમ (૮) હેઠળ, જેમાં કલમ ૧૭૮-એ લાગુ પડતી નથી, દંડ લાદવાની કાર્યવાહી દરમિયાન માલ ચોરીછૂપીથી આચાર કરાયેલ માલ છે તે સાબિત કરવાનો ભાર વિભાગ પર છે. જ્યાં તેના વિરુદ્ધ કોઈ કાયદાકીય જોગવાઈ ન હોય, ત્યાં તમામ ફોજદારી અથવા અર્ધ-ફોજદારી કાર્યવાહીમાં પુરાવા સંબંધિત આ એક મૂળભૂત નિયમ છે. પરંતુ તેની વ્યાપ્તિ અને તેનાથી આવતો પુરાવાનો ભાર કેવો છે તેની મૂળવણી કરતાં, સર્વત્ર લાગુ પડતા અન્ય સમપ્રકૃતિના, અને તેટલાં જ મૂળભૂત, સિદ્ધાંતોને યોગ્ય મહત્વ આપવું આવશ્યક છે. તેમાંથી એક સિદ્ધાંત એવો છે કે ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગે પોતાનો કેસ ગણિતીય ચોકસાઈથી, પ્રત્યક્ષપણે દર્શાવી શકાય તેવી કસોટી સુધી સાબિત કરવાનો નથી; કારણ કે માનવીય વ્યવહારોમાં પરમ નિશ્ચિતતા એક ભ્રમ છે, અને પ્રો. બ્રેટના સુચિત શબ્દોમાં કહીએ તો સંપૂર્ણ ચોકસાઈ એક કપોલકલ્પિત બાબત છે.” પરમ પુરાવાનું અલભ્ય “એલ ડોરાડો” પ્રાપ્ત કરવું અશક્ય

હોવાથી, કાયદો આ દૈનિક જીવનની વાસ્તવિક દુનિયામાં તેના વ્યવહારુ વિકલ્પ તરીકે સંભાવનાને સ્વીકારે છે. કાયદો ફરિયાદ પક્ષને અશક્ય બાબત સાબિત કરવા માગતો નથી. તે માત્ર એટલું જ માગે છે કે એવી કક્ષાની સંભાવના સ્થાપિત કરવામાં આવે કે જેના આધારે એક વિવેકી માણસ વિવાદાસ્પદ હકીકતના અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ રાખી શકે. આમ, કાનૂની પુરાવો આવશ્યક રીતે સંપૂર્ણ પુરાવો જ હોવો જોઈએ એવું નથી; ઘણી વાર તે કેસની સંભાવનાઓ અંગે વિવેકી માણસના અંદાજથી વધુ કંઈ હોતું નથી. બીજો, અને પુરાવાના ભારના પ્રશ્ન પર મહત્વપૂર્ણ અસર ધરાવતો, મુખ્ય સિદ્ધાંત એવો છે કે પુરાવાની પૂરકતા અને વજનનું મૂલ્યાંકન — લોર્ડ મેન્સફિલ્ડે બેચ વિ. આર્ચર (૧૭૭૪) ૧ કાઉપ. ૬૩ માં જે શબ્દોમાં કહ્યું છે તે મુજબ — “એક પક્ષ માટે જે સાબિત કરવું તેની શક્તિમાં હતું અને બીજા પક્ષ માટે જેનું ખંડન કરવું તેની શક્તિમાં હતું તે પુરાવાના આધારે” કરવાનું રહે છે. કારણ કે પ્રતિવાદી અથવા આરોપીની વિશેષ જાણમાં રહેલી હકીકતો ફરિયાદ પક્ષ માટે સાબિત કરવી અત્યંત કઠિન, નહિ તો સંપૂર્ણ અશક્ય હોય છે, તેથી તે હકીકતોને તેના પ્રાથમિક ભારના ભાગરૂપે સાબિત કરવા ફરિયાદ પક્ષ બાધ્ય નથી. ચોરીછૂપીથી આચાર કરવી એટલે કાનૂની જકાતો અથવા શુલ્કોથી બચવા માટે માલને ગુપ્ત રીતે લઈ જવો. ગુપ્તતા અને છત્રતા તેની રક્ષાકવચ સમાન હોવાથી, પ્રતિબંધક વિભાગ માટે આ સમગ્ર પ્રક્રિયાની દરેક કડી ઉકેલવી અશક્ય છે. આ ગેરકાયદેસર ધંધા સંબંધિત ઘણી હકીકતો તેમાં સંકળાયેલા

વ્યક્તિની વિશેષ અથવા આગવી જાણમાં જ રહે છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૦૬ ના આધારીત સિદ્ધાંત મુજબ, આવી હકીકતો સ્થાપિત કરવાનો ભાર સંબંધિત વ્યક્તિ પર આવે છે; અને જો તે આવી હકીકતો સ્થાપિત કરવામાં અથવા તેમનું સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેની વિરુદ્ધ હકીકતો અંગે પ્રતિકૂળ અનુમાન ઉપજી શકે, જે ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અનુમાનજન્ય પુરાવા સાથે મળીને, તે વ્યક્તિના પક્ષમાં રહેલી પ્રારંભિક નિર્દોષતાની ધારણાને ખંડિત કરી શકે અને પરિણામે તેને દોષિત સાબિત કરી શકે. ‘લૉ ઓફ એવિડન્સ’, (૧૨મી આવૃત્તિ, લેખ ૩૨૦, પાનું ૨૯૧) માં બેસ્ટે દર્શાવ્યા મુજબ, આ નિર્દોષિત્વની પૂર્વધારણા નિઃસંદેહ કાનૂની પૂર્વધારણા છે, પરંતુ દૈનિક વ્યવહાર દર્શાવે છે કે ચોરાયેલી મિલ્કતના તાજા (અસ્પષ્ટીકૃત) કબજાથી ઊભી થતી દોષિત્વની પૂર્વધારણા દ્વારા તેનો સફળતાપૂર્વક સામનો થઈ શકે છે”, જોકે અનુસૂચિત પૂર્વધારણા માત્ર હકીકતની પૂર્વધારણા જ છે – તેથી ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગ પરનો ભાર તેમના પક્ષે ઊભી થતી આવી હકીકતની પૂર્વધારણાથી નોંધપાત્ર રીતે હળવો થઈ શકે છે. તથાપિ, તેનો અર્થ એ નથી કે જેના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિના વિશેષ અથવા વિલક્ષણ જ્ઞાનને કારણે વિવાદિત હકીકત અંગે કંઈક પુરાવો રજૂ કરવાની ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગની ફરજ સંપૂર્ણપણે દૂર થઈ જશે. તે માત્ર તે ભારને હળવો કરશે, જેને ઉતારવા માટે અત્યંત અલ્પ પુરાવો પણ પૂરતો થઈ શકે.

૩૬. ‘વાજબી શંકા’ અને ‘સંભાવનાના પ્રાબલ્ય’ના સિદ્ધાંતોનું સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ. મોહન લાલ [૨૦૦૯ (૨૩૭) ઈ.એલ.ટી. ૪૩૫ (એસ.સી.)] નીચે મુજબ:

“૩૬. શંકાઓને ત્યારે ચુકિતસંગત કહેવાય, જ્યારે તે અમૂર્ત કલ્પના – વિચાર પ્રત્યેના ઝોકથી મુક્ત હોય. કાયદો સત્ય સિવાય અન્ય કોઈ પક્ષપાતને વરણી શકતો નથી. ચુકિતસંગત શંકા રચાવા માટે, તે અતિભાવુક પ્રતિભાવથી મુક્ત હોવી આવશ્યક છે. શંકાઓ, આરોપી વ્યક્તિઓના દોષ અંગે, પુરાવામાંથી અથવા તેના અભાવમાંથી ઉત્પન્ન થતી વાસ્તવિક અને મહત્વપૂર્ણ શંકાઓ હોવી જોઈએ; માત્ર અસ્પષ્ટ અનુમાનરૂપ ભય નહીં. ચુકિતસંગત શંકા કલ્પિત, તુરછ અથવા માત્ર સંભવિત શંકા નથી, પરંતુ કારણ અને સામાન્ય બુદ્ધિ પર આધારિત ન્યાયસંગત શંકા છે. તે કેસના પુરાવામાંથી જ ઉદ્ભવેલી હોવી જોઈએ.

૩૭. સંભાવનાના તત્વો અને તેની વિવિધ કક્ષાઓને સ્પષ્ટપણે એવા એકમોના આધારે વ્યક્ત કરી શકાય નહીં કે જેમની ગણિતીય રીતે ગણતરી કરીને એ નક્કી કરી શકાય કે આવા કેટલા એકમો મળીને વાજબી શંકાથી પરનો પુરાવો બને છે. સંભાવનાની કક્ષાઓ અને પુરાવાની માત્રાના મૂલવણીમાં નિઃસંદેહ એક સ્પષ્ટ આત્મલક્ષી તત્વ રહેલું છે. ન્યાયિક સંભાવના, અંતિમ વિશ્લેષણમાં, દૃઢ સામાન્ય બુદ્ધિ

પર આધારિત હોવી જોઈએ અને અંતે જ્યાયમૂર્તિની પ્રશિક્ષિત અંતર્દષ્ટિ
પર નિર્ભર રહેવી જોઈએ....”

લાગુ પડતી કાનૂની જોગવાઈઓ :

૩૭. અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩(ડી) નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં
આવે છે :

“૧૧૩(ડી) ગેરકાયદેસર રીતે નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ
માલસામાન વગેરેની જમી. નીચે દર્શાવેલ નિકાસી માલસામાન જમી માટે
જવાબદાર રહેશે : –

(એ) થી (સી) XXX

XXX

(ડી) આ અધિનિયમ દ્વારા અથવા તેના હેઠળ, અથવા હાલ અમલમાં
રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલા કોઈપણ
પ્રતિબંધના વિરુદ્ધ, નિકાસ કરવામાં પ્રયત્ન કરાયેલ અથવા નિકાસ
કરવાના હેતુથી કોઈપણ કસ્ટમ્સ વિસ્તારની મર્યાદાઓની અંદર લાવવામાં
આવેલ કોઈપણ માલ;”

૩૮. ‘પ્રોહિબિશન’ શબ્દ ‘પ્રોહિબિટ’ શબ્દ પરથી વ્યુત્પન્ન થયો છે, જેનો અર્થ કાયદા અથવા સત્તા દ્વારા જમ કરવો એવો થાય છે.

૩૯. અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૨(૩૩) માં ‘પ્રતિબંધિત માલ’ શું છે તેની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે, જે નીચે મુજબ છે : “

‘પ્રતિબંધિત માલ’ નો અર્થ એવો કોઈપણ માલ થાય છે જેના આયાત અથવા નિકાસ પર આ અધિનિયમ અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈ અન્ય કાયદા હેઠળ કોઈ પ્રતિબંધ લાગુ પડતો હોય, પરંતુ તેમાં એવો માલ સમાવેશ પામતો નથી જેના સંબંધમાં માલને આયાત અથવા નિકાસ કરવાની જે શરતોના આધિન પરવાનગી આપવામાં આવી હોય, તેમનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય;”

૪૦. અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) આ પ્રમાણે વાંચાય છે :

“૧૧૪. માલને ગેરરીતે નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ વગેરે બાબતે દંડ. કોઈપણ વ્યક્તિ, જે કોઈપણ માલના સંબંધમાં એવું કોઈ કાર્ય કરે છે અથવા કરવામાં ચૂક કરે છે કે જેવું કાર્ય અથવા ચૂક એવા માલને કલમ ૧૧૩ હેઠળ જપ્તી માટે જવાબદાર બનાવે, અથવા એવા કાર્યના કરવાનું અથવા એવી ચૂકનું પ્રેરણ કરે, તે જવાબદાર બનશે, –

(૧) આ અધિનિયમ અથવા તત્કાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ જેમના સંબંધમાં કોઈ પ્રતિબંધ અમલમાં હોય તેવા માલના મામલે, નિકાસકાર દ્વારા જાહેર કરાયેલ માલના મૂલ્યના ત્રણ ગણાથી વધુ ન હોય તેવી, અથવા આ અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત મૂલ્ય જેટલી, જેમાંથી જે વધુ હોય તે મુજબની દંડની જવાબદારી રહેશે;”

૪૧. ન્યાયનિર્ણય અધિકારી અને ન્યાયાધિકરણ દ્વારા આપવામાં આવેલ આદેશો, અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ વિરોધી પક્ષકારોના નોંધાયેલા નિવેદનો તથા આ ગેરકાયદેસર જાળમાં સંકળાયેલા અન્ય વ્યક્તિઓના નિવેદનો પર પણ આધારિત છે.

૪૨. આ કેસના હેતુઓ માટે સંબંધિત કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૭, ૧૦૮ અને ૧૨૫ અનુક્રમે નીચે મુજબ ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવે છે:

“કલમ ૧૦૭. વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવાની સત્તા.--કસ્ટમ્સ કમિશનરના સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશથી આ બાબતે સશક્ત કરાયેલ કસ્ટમ્સનો કોઈપણ અધિકારી, કોઈપણ માલની દાણચોરી સંબંધિત કોઈપણ તપાસ દરમિયાન,--

(એ) તપાસ સાથે સંબંધિત કોઈપણ દસ્તાવેજ અથવા વસ્તુ રજૂ કરવા અથવા સુપરત કરવા માટે કોઈપણ વ્યક્તિને ફરજ પાડવી;

(બી) કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓથી પરિચિત કોઈપણ વ્યક્તિની પૂછપરછ કરવી. કલમ

૧૦૮. પુરાવા આપવા અને દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે વ્યક્તિઓને સમન્સ પાઠવવાની સત્તા. –

(૧) કસ્ટમ્સનો કોઈપણ રાજપત્રિત અધિકારીને આ અધિનિયમ હેઠળ એવો અધિકારી જે કોઈ તપાસ કરી રહ્યો હોય તે સંબંધે પુરાવો આપવા અથવા કોઈ દસ્તાવેજ અથવા અન્ય કોઈ વસ્તુ રજૂ કરવા માટે, જે કોઈ વ્યક્તિની હાજરીને તે જરૂરી ગણે, તેવી કોઈપણ વ્યક્તિને સમન્સ પાઠવવાની સત્તા રહેશે.

(૨) દસ્તાવેજો અથવા અન્ય વસ્તુઓ રજૂ કરવા માટેનું સમન્સ, નિર્દિષ્ટ કરાયેલ અમુક દસ્તાવેજો અથવા વસ્તુઓની રજૂઆત માટે હોઈ શકે છે અથવા સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ વ્યક્તિના કબજામાં અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળ રહેલા નિશ્ચિત વર્ણનના તમામ દસ્તાવેજો અથવા વસ્તુઓની રજૂઆત માટે હોઈ શકે છે.

(૩) આ રીતે સમન્સ પાઠવવામાં આવેલ તમામ વ્યક્તિઓ તેવા અધિકારી જે રીતે નિર્દેશ આપે તે મુજબ વ્યક્તિગત રીતે અથવા અધિકૃત પ્રતિનિધિ મારફતે હાજર રહેવા બંધાયેલ રહેશે; અને આ રીતે સમન્સ

પાઠવવામાં આવેલ તમામ વ્યક્તિઓને જે કોઈ વિષય સંબંધે તેમની પૂછપરછ કરવામાં આવે અથવા તેઓ નિવેદન આપે તે અંગે સત્ય જણાવવાનું તથા જરૂરી હોય તેવા દસ્તાવેજો અને અન્ય વસ્તુઓ રજૂ કરવાની ફરજ રહેશે: પરંતુ શરત એ છે કે, દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નું ૫) ની કલમ ૧૩૨ હેઠળનો મુક્તિ-અધિકાર આ કલમ હેઠળ હાજરી માટેની કોઈપણ માંગણી પર લાગુ પડશે.

(૪) ઉપરોક્ત મુજબની એવી દરેક પૂછપરછ ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ (૧૮૬૦નું ૪૫) ની કલમ ૧૮૩ અને કલમ ૨૨૮ ના અર્થની અંદર ન્યાયિક કાર્યવાહી ગણાશે.

કલમ ૧૨૫. જમીની બદલે દંડ ચૂકવવાનો વિકલ્પ. –

(૧) જ્યારે પણ આ અધિનિયમ દ્વારા કોઈ માલ જપ્ત કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે તે અંગે નિર્ણય આપનાર અધિકારી, આ અધિનિયમ હેઠળ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદા હેઠળ જે માલની આયાત અથવા નિકાસ પ્રતિબંધિત હોય તેવા કોઈપણ માલના કિસ્સામાં, અને અન્ય કોઈપણ માલના કિસ્સામાં, માલના માલિકને અથવા, જ્યાં એવો માલિક જાણીતો ન હોય ત્યાં, જેના કબજામાંથી અથવા જતનમાંથી એવો માલ જપ્ત કરવામાં આવ્યો હોય તે વ્યક્તિને, જમીના બદલામાં તે અધિકારી યોગ્ય માને તેવી દંડરકમ ચૂકવવાનો વિકલ્પ આપશે: પરંતુ એ શરતે કે, કલમ ૧૧૫ ની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકની જોગવાઈઓને અશ્વુદ્ધ રાખીને, આવી દંડરકમ જપ્ત

કરાયેલા માલના બજારભાવથી વધુ નહીં હોય, અને આયાત કરાયેલા માલના કિસ્સામાં, તેના પર વસૂલપાત્ર શુલ્ક ઘટાડીને.

(૨) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ માલસામાનની જમીના બદલે કોઈ દંડ લાદવામાં આવે છે, ત્યાં આવા માલસામાનના માલિક અથવા ઉપકલમ (૧) માં ઉલ્લેખિત વ્યક્તિ, તે ઉપરાંત, આવા માલસામાન સંબંધે ચૂકવવાપાત્ર કોઈપણ શુલ્ક અને ખર્ચ માટે જવાબદાર રહેશે.”

૪૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની અનુક્રમે કલમ ૧૦૭ અને ૧૦૮નું અર્થઘટન કરતાં રોમેશ ચંદ્ર મહેતા વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ, માનુ/એસસી/૦૨૮૨/૧૯૬૮ : (૧૯૬૯) ૨ એસસીઆર ૪૬૧ માં એવું ઠરાવ્યું હતું કે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા જે વ્યક્તિ વિરુદ્ધ તપાસ કરવામાં આવે છે, તે વ્યક્તિએ આપેલું કોઈપણ નિવેદન ગુનાના આરોપ હેઠળની વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ નિવેદન ગણાતું નથી, પરંતુ તે સંબંધિત અધિકારી અથવા સત્તાધિકારી વ્યક્તિ હોવાને કારણે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ આકર્ષિત થાય છે, અને તે કલમ એવું જોગવાઈ કરે છે કે આરોપી દ્વારા કરાયેલ કબૂલાત ફોજદારી કાર્યવાહી માં અસંગત છે, જો કબૂલાત કરવામાં આવવાનું કારણ અદાલતને એવું જણાય કે તે આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધના આક્ષેપના સંદર્ભમાં, સત્તાધિકારી વ્યક્તિ પાસેથી થયેલ કોઈ પ્રલોભન, ધમકી અથવા વચનને કારણે થયું છે, અને અદાલતના મત અનુસાર એટલું પૂરતું છે કે જેના આધારે આરોપી વ્યક્તિને, જે તેને વાજબી રીતે યોગ્ય જણાય, એવું માનવા માટે કારણ મળે કે

એવી કબૂલાત કરવાથી તેને કોઈ લાભ મળશે અથવા તેની વિરુદ્ધની કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં લૌકિક સ્વરૂપની કોઈ હાનિથી બચી શકશે.

૪૪. કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, મદ્રાસ અને અન્ય વિ. ડી. ભૂમલ, માનુ/એસસી/૦૨૩૭/૧૯૭૪ : (૧૯૭૪) ૨ એસસીસી ૫૪૪ માં, સી કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમો ૧૬૭(૮) અને ૧૭૮એ ની જોગવાઈઓનું પરીક્ષણ કરતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું:

૩૩. નોંધવા યોગ્ય બીજો મુદ્દો એ છે કે કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમ (૮) ના ત્રીજા સ્તંભમાં આવેલી નોંધના પ્રથમ ભાગ હેઠળ જમીની કાર્યવાહી માટે પુરાવાના ભારનું પ્રમાણ, વ્યાપ અને સ્વરૂપ, નોંધના બીજા ભાગ હેઠળ અન્ય પ્રકારની દંડની લાદણી વિચારાધીન હોય તેવી કાર્યવાહીમાં જે હોય છે તે જ હોય એવું જરૂરી નથી. અમે આ મુદ્દાના આ પાસાનો અગાઉથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. આટલું પુનરોચ્ચાર કરવું પૂરતું રહેશે કે જમીનો દંડ વસ્તુવિષયક દંડ છે, જે માલ સામે અમલમાં મૂકવામાં આવે છે, અને બીજા પ્રકારનો દંડ વ્યક્તિગત દંડ છે, જે માલની દાણચોરીમાં સંકળાયેલી સંબંધિત વ્યક્તિ સામે અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. તેથી, પ્રથમ પ્રકારના મામલામાં, કસ્ટમ્સ સત્તાવાળાઓ માટે એ સાબિત કરવું જરૂરી નથી કે કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિ તેમના ગેરકાયદેસર આયાત અથવા નિકાસ સાથે સંકળાયેલી છે. જો વિભાગ માલ દાણચોરીનો જથ્થો હોવાનું પ્રથમદષ્ટિએ

પુરાણું પૂરું પાડે તો એટલું પૂરતું છે. બીજા પ્રકારના દંડના મામલામાં, વિભાગે વધુમાં એ સાબિત કરવું પડે કે જેના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે તે વ્યક્તિ દાણચોરીમાં સંકળાયેલી હતી.

જપ. કે.ટી.એમ.એસ. મોહમ્મદ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, માનુ/ એસસી/૦૩૪૯/૧૯૯૨ : (૧૯૯૨) ૩ એસસીસી ૧૭૮ માં, અદાલતે ફેરા અને આવકવેરા અધિનિયમની જોગવાઈઓ વચ્ચે ભેદ કર્યો હતો અને પરિચ્છેદ ૩૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

૩૧. આ બાબતને અલગ રાખીએ તો પણ, જો અમલવારી વિભાગના અધિકારીઓ પાછળથી પરત ખેંચી લેવામાં આવેલ તેના સ્વદોષારોપક નિવેદનના આધારે તે નિવેદનના શપથકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવાનો ઇરાદો રાખતા હોય, તો સંબંધિત અધિકારીએ બંને નિવેદનોને સાથે લઈને તેમની મૂલવણી કરવી, પરત ખેંચવાના સ્વરૂપ અંગે નિષ્કર્ષ નોંધવો અને ત્યારબાદ અગાઉના સ્વદોષારોપક નિવેદન પર કાર્યવાહી કરવી આવશ્યક છે. પરંતુ, બીજી તરફ, જો સંબંધિત અધિકારી બંને નિવેદનોને અલગ પાડી દે અને અનુકૂળ રીતે બીજા નિવેદનને અવગણીને માત્ર સ્વદોષારોપક નિવેદનનો જ ઉપયોગ કરે, તો એવો અભિગમ કાયદેસર રીતે અનુમત્ય ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે સ્વદોષારોપક નિવેદનની ગ્રાહ્યતા, વિશ્વસનીયતા અને તેના પુરાવાકીય મૂલ્યનો આધાર પુરાવા

અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને સામાન્ય ફોજદારી કાનૂનની કસોટી પર નિર્ભર છે.

૪૬. નિર્ધિવાદ શબ્દોમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ લાગુ પડશે; એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

પરંતુ એટલું કહેવું પૂરતું છે કે આ અદાલતના તમામ નિર્ણયોની મૂળ ભાવના એવી છે કે સંબંધિત અધિનિયમોની અનુરૂપ જોગવાઈઓ હેઠળ કસ્ટમ સત્તાવાળાઓ અથવા અમલવારીના અધિકારીઓ સમક્ષ કરવામાં આવેલ કોઈપણ નિવેદન પર કોઈપણ હેતુસર કાર્ય કરવા માટે તેનું સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપ અનિવાર્ય શરત છે અને જો નિવેદન કોઈ પ્રલોભન, ધમકી, દબાણ અથવા અન્ય કોઈ અયોગ્ય ઉપાય દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું હોવાનું જણાય, તો તે નિવેદન તરત જ નામંજૂર કરવું જોઈએ. તે જ સમયે, એ નોંધવું જરૂરી છે કે માત્ર એટલા માટે કે કોઈ નિવેદન પાછું ખેંચવામાં આવ્યું છે, તેને અસ્વૈચ્છિક અથવા ગેરકાયદેસર રીતે પ્રાપ્ત થયેલું તરીકે નોંધવામાં આવી શકે નહીં. પ્રલોભન, ધમકી, વચન વગેરેનો આક્ષેપ કરનાર નિવેદનકર્તા પર જ એ સ્થાપિત કરવાનો ભાર છે કે આવા અયોગ્ય ઉપાયો અપનાવવામાં આવ્યા હતા. તેમ છતાં, નિવેદનકર્તા દ્વારા નિવેદન નોંધનાર અધિકારી સામે પ્રલોભન, ધમકી વગેરે અંગેના પોતાના આક્ષેપો સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો પણ સત્તાધિકારી જ્યારે

નિવેદનકર્તાના દોષસ્વીકારાત્મક નિવેદન પર આધાર રાખી કાર્ય કરે છે ત્યારે ઓછામાં ઓછું અનુગામી પાછું ખેંચવાનું વિષયક રીતે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવાની અને દોષસ્વીકારાત્મક નિવેદન બળજબરીથી મેળવવામાં આવ્યું ન હતું એવો નિષ્કર્ષ નોંધવાની તેની ફરજથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત થતો નથી. તેથી નિષ્કર્ષ એવો નીકળે છે કે સત્તાધિકારી અથવા કોઈપણ અદાલત, જે દોષસ્વીકારાત્મક નિવેદનને સ્વૈચ્છિક માની તેના પર આધાર રાખવા ઈચ્છે છે, તેણે પાછું ખેંચવાના મુદ્દા પર વિચાર કરી તે જ બાબતને લેખિતમાં નામંજૂર કરવી જોઈએ. કાનૂનના આ જ સિદ્ધાંતના આધારે, આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં નિર્ધારિત કર્યું છે કે ફેરા અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ વગેરેની જોગવાઈઓનો ભંગ કરનાર અટકાયતમાં રહેલ વ્યક્તિના દોષસ્વીકારાત્મક નિવેદનના આધારે અટકાયતનો આદેશ પસાર કરતી વખતે પણ અટકાયત સત્તાધિકારીએ અનુગામી પાછું ખેંચવાનું વિચારવું જોઈએ અને દોષસ્વીકારાત્મક નિવેદન સ્વીકારતા પહેલાં પોતાનો અભિપ્રાય નોંધવો જોઈએ; અન્યથા આદેશ દૂષિત ગણાશે.

૪૭. ત્યારબાદ અદાલતે પરિચ્છેદ ૨૫ માં ઠરાવ્યું કે કબૂલાત સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપની હતી તે સાબિત કરવાનો પ્રારંભિક બોજ વિભાગ પર રહેશે. જેના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય તે વ્યક્તિને રહેલ વિશેષ અથવા વિલક્ષણ જ્ઞાનને કારણે

ફરિયાદ પક્ષ અથવા વિભાગ તે વિવાદાસ્પદ તથ્ય સંબંધે અમુક પુરાવા રજૂ કરવાનો બોજ સંપૂર્ણપણે ટાળી શકશે નહીં.

૪૮. વિનોદ સોલંકી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, માનુ/એસસી/૮૪૪૬/૨૦૦૮: ૨૦૦૯ (૨૩૩) ઇએલટી ૧૫૭ (એસસી) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે વિદેશી વિનિમય નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૭૩ હેઠળની દંડની કાર્યવાહી દરમિયાન નિવેદન પાછું ખેંચવાના પ્રભાવ અંગે વિચાર કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે નિર્વિવાદ રીતે, આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ સ્વીકારોક્તિ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ ની કલમ ૨૪ ના વ્યાપમાં આવશે. અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી અર્ધ-ફોજદારી સ્વરૂપની છે. અધિનિયમની કલમ ૫૦ દંડાત્મક જોગવાઈ છે. તે નિર્ધારિત કરે છે કે અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈ અથવા નિયમો, દિશાનિર્દેશો અથવા આદેશના ઉદ્ધંધનના પ્રસંગે, એવા ઉદ્ધંધનમાં સંકળાયેલી રકમ અથવા મૂલ્યની પાંચગણીથી વધુ ન હોય એટલો દંડ લાદી શકાય. અધિનિયમની કલમ ૭૧ કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં પુરાવાનો ભાર કોના પર રહેશે તે અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૭૧ ની ઉપકલમ (૨) મુજબ, આવી વ્યક્તિ દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલ વિદેશી વિનિમય, જે હેતુ માટે તે પ્રાપ્ત કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી તે હેતુ માટે જ ઉપયોગમાં લેવાયો છે, તેનો પુરાવાનો ભાર એવી વ્યક્તિ પર રહેશે. વિશેષ અધિનિયમ તરીકે આ અધિનિયમ સત્તાધિકારીઓને વિવિધ સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. ભલે અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહીમાં 'મેન્સ રિયા' અને 'એક્ટસ રિયસ' ના

કલ્યાણકારી સિદ્ધાંતો લાગુ પડે છે એવું માનવામાં ન આવે, તેમ છતાં હવે આ સ્થિર સિદ્ધાંત છે કે નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો અંગેના આંતરરાષ્ટ્રીય કરારના અનુચ્છેદ ૧૪(૨) માં સમાયેલ નિર્દોષિતાનું અનુમાન માનવ અધિકાર છે, યદાપિ તે સ્વતઃ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ ના અર્થમાં મૂળભૂત અધિકાર ગણાય તે જરૂરી નથી. કલમ ૭૧ ની ઉપકલમ (૨) આરોપી અથવા કાર્યવાહીનો સામનો કરનાર વ્યક્તિ પર પુરાવાનો ભાર ત્યારે જ મૂકે છે જ્યારે પ્રાપ્ત કરાયેલ વિદેશી વિનિમય તેનો પ્રાપ્ત કરવાની મંજૂરી જે હેતુ માટે આપવામાં આવી હતી તે હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવાયો હોય, માત્ર તેના કબજાની બાબતમાં નહીં. સંસદે વિચારપૂર્વક આરોપી/ કાર્યવાહીનો સામનો કરનાર વ્યક્તિ પર પુરાવાનો ભાર મૂકતી કોઈ જોગવાઈ કરી નથી.

૪૯. પરા ૨૨ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું :

“૨૨. આ એક સુસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંત છે કે કબૂલાતના રૂપે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવેલ અને બાદમાં પાછી ખેંચવામાં આવેલ પુરાવો, અન્ય સ્વતંત્ર અને દૃઢ પુરાવાઓ દ્વારા સારભૂત રીતે સમર્થિત હોવો આવશ્યક છે, જેથી અદાલતને તેના પર આધાર રાખવા માટે પૂરતી ખાતરી પ્રાપ્ત થાય. આવા દાવાને સમર્થન આપવા માટે આ અદાલતના કેટલાક નિર્ણયો પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે બાબતથી અમે અજાણ નથી, પરંતુ અમારે એ પણ નોંધવું જોઈએ કે કેટલાક પ્રકરણોમાં પાછી ખેંચાયેલી

કબૂલાતનો ઉપયોગ સમર્થક પુરાવાના એક ઘટક તરીકે કરવામાં આવ્યો છે, અને તેવા એકમાત્ર પુરાવા તરીકે નહીં કે જેના આધારે જ દોષિત ઠરાવવાનો ચુકાદો અને સજા નોંધવામાં આવ્યા હોય.”[જુઓ પોન અદિથન વિ. કેપ્યુટી ડિરેક્ટર, નાર્કોટિક્સ કન્ટ્રોલ બ્યુરો, મદ્રાસ, માનુ/એસસી/૦૪૦૩/૧૯૯૯ : (૧૯૯૯) ૬ એસસીસી ૧].

૫૦. કે.આઈ. પાવત્રી વિ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર (એચક્યુ), સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ કલેક્ટોરેટ, કોચિન, માનુ/એસસી/૨૦૭૦/૧૯૯૭ : (૧૯૯૭) ૩ એસસીસી ૭૨૧ માં એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કસ્ટમ્સ અધિકારી દ્વારા શંકાસ્પદ માનવામાં આવેલ વ્યક્તિ તે તબક્કે આરોપી નથી. સક્ષમ અદાલત/મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સક્ષમ કસ્ટમ્સ અધિકારીએ નોંધાવેલી ફરિયાદના અનુસંધાને સમન્સ જારી થાય ત્યારે જ તે આરોપી બને છે. કલમ ૧૦૮ હેઠળ અથવા જમીની કાર્યવાહી દરમિયાન તેની નોંધાયેલ નોંધ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ ના અથ માં આરોપીની નોંધ ગણાતી નથી. આવા કિસ્સામાં કસ્ટમ્સ અધિકારી, ભલે પોલીસ અધિકારી ન હોય, છતાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ ના અથ માં એક પ્રાધિકૃત સત્તા છે. જો તથ્યોના આધારે તે સ્વૈચ્છિક અને સત્ય હોવાનું જણાય, તો ત્યારબાદ પાછી ખેંચવામાં આવી હોય છતાં, તેવા પુરાવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫ હેઠળ ગ્રાહ્ય છે. માત્ર એવા જ કિસ્સામાં તે દોષારોપણ માટે એકમાત્ર આધાર બની શકે છે. તેમ છતાં, આ વિવેક અને વ્યવહારનો નિયમ છે કે અદાલત કબૂલાત પાછી ખેંચવામાં આવી હોવાના સંદર્ભમાં તેની

પુષ્ટિ માટે અન્ય તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાંથી ખાતરી શોધે છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે અધિનિયમ દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિકારીને કલમ ૧૦૮ હેઠળ પુરાવા નોંધવાની સત્તા આપવાનો હેતુ એ છે કે તેઓ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન અંગે અથવા પ્રતિબંધિત માલ છુપાવવાના કૃત્ય અંગે, તેમજ એક્સાઈઝ ડ્યૂટી ટાળવા અથવા તેની ચુકવણીથી બચવાના પ્રયાસ અંગે માહિતી એકત્ર કરી શકે, જેથી તેઓ પ્રતિબંધિત માલની જપ્તી અથવા દંડ લાદવા અંગેની આગળની કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનનો પુરાવો એકત્ર કરી શકે. કાયદા દ્વારા પ્રાપ્ત સત્તાના બળે, અધિકારી જ્યારે અધિનિયમ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ ના અથમાં એક સત્તાધિકારી ગણાય છે.

૫૧. પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સાબિત કરવા માટે પરત ખેંચાયેલ કબૂલાત પર આધાર રાખવામાં અને તે જને આરોપીની દોષસિદ્ધિનો આધાર બનાવવામાં કોઈ પ્રતિબંધ નથી. પ્રથા અને વિવેકસૂચકતા એ માંગે છે કે અદાલત ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની મૂલવણી કરીને જાણી શકે કે પરત ખેંચાયેલ કબૂલાતને પુષ્ટિ આપતા અન્ય કોઈ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ હાજર હતી કે કેમ. કબૂલાતના નિવેદનમાં સમાયેલ દરેક વિગતને પુષ્ટિ આપવા માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા સ્વતંત્ર પુરાવાથી જ પુષ્ટિ હોવી આવશ્યક નથી. અદાલત માટે એ તપાસવું આવશ્યક છે કે કબૂલાતનું નિવેદન સ્વૈચ્છિક હતું કે નહીં; અન્ય શબ્દોમાં, તે ધમકી, બળજબરી અથવા વચનથી મેળવવામાં

આવ્યું ન હતું કે કેમ. જો અદાલત પુરાવા પરથી સંતોષ પામે કે તે સ્વૈચ્છિક હતું, તો પછી તેને એ તપાસવું આવશ્યક બને છે કે તે નિવેદન સત્ય છે કે નહીં. જો અદાલત પુરાવાની તપાસ પછી એ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે પરત ખેંચાયેલ કબૂલાત સત્ય છે, તો તેના દોષારોપક ભાગ પર આધાર રાખીને દોષસિદ્ધિનો આધાર બનાવવામાં આવી શકે. તેમ છતાં, વિવેકસૂચકતા અને પ્રથા એ માંગે છે કે અદાલત ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવામાંથી પુષ્ટિ મેળવી ખાતરી મેળવવાનો પ્રયાસ કરે.

પ્રયત્ન’ શેને ગણવામાં આવશે

પર. આર. મેકક્રિયા ની અરજીના મામલામાં મેનુ/યુપી/ ૦૦૪૬/૧૮૯૩ :
આઈએલઆર [(૧૮૯૩) ઓલ. ૧૭૩], નોક્સ, ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :-

“કોઈ અપરાધ કરવા માટેની તૈયારી ક્યાં પૂર્ણ થાય છે અને તે અપરાધ કરવાનો પ્રયત્ન ક્યાંથી શરૂ થાય છે તે તમામ કિસ્સાઓ માટે સંતોષકારક અને સર્વગ્રાહી એવી વ્યાખ્યા ઘડવી નિઃસંદેહ અત્યંત મુશ્કેલ છે. પ્રશ્ન માત્ર સમય અથવા સ્થળની નજીકતાનો નથી. ઘણા અપરાધો એવા સહેલાઈથી કલ્પી શકાય છે જેમાં બધી જરૂરી તૈયારીઓ થઈ ગયા પછી પણ, અપરાધ કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ થાય તે ક્ષણ અને તે પૂર્ણ થાય તે

ક્ષણ વચ્ચે લાંબો અંતરાળ હજુ પણ વીતી શકે છે. છેતરપિંડી કરવાનો અને સંપત્તિની સોંપણી કરાવવાનો અપરાધ તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. છેતરપિંડી કરવા માટે કરાયેલી તૈયારીઓ, છેતરાવા પાત્ર વ્યક્તિના મન ઉપર અસરકારક બને તે ક્ષણ અને તે વ્યક્તિ તેના ઉપર આચરાયેલી છેતરપિંડીને વશ થઈ જાય તે ક્ષણ વચ્ચે ઘણો મોટો સમયાંતર વીતી શકે છે. તે દરમિયાન તેની તરફે પૂછપરછ અને અન્ય કૃત્યોનું મધ્યવર્તન થઈ શકે છે. જે કૃત્યો દ્વારા તે તૈયારીઓ તેના મન ઉપર અસરકારક બનાવવામાં આવે છે તે સંખ્યાની દૃષ્ટિએ અનેક હોઈ શકે છે, છતાં તૈયારીઓ પૂર્ણ થયા પછીનું પ્રથમ કૃત્ય, જો સ્વતંત્ર રીતે જ દંડનીય હોય, તો તેમાં કોઈ શંકા નથી કે તે પણ તે જ શ્રેણીના નવ્વાણુંમા કૃત્ય જેટલો જ પ્રયત્ન ગણાશે.

ફરી એકવાર, એક વખત પ્રયાસ શરૂ થઈ જાય અને તે પ્રયાસના અનુસરણમાં તથા પ્રયત્નિત કૃત્યના અમલ તરફ કોઈ દંડનીય કૃત્ય કરવામાં આવે, તો માત્ર એટલા માટે કે ગુનો કરનાર વ્યક્તિ પ્રયાસ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં પસ્તાવો કરે છે અથવા કરી શકે છે, મારી દૃષ્ટિએ તે દંડનીય પ્રયાસ રહેતો બંધ થતો નથી. મૂલ્યવાન પ્રતિભૂતિથી કોઈ વિધવાને છેતરવાની કોશિશ, જે આવી કોશિશમાં તથા તે છેતરપિંડી તરફ કરવામાં આવેલી દંડનીય ધમકીના કૃત્યથી આરંભે છે, તે માત્ર એટલા માટે કોશિશ રહેતી બંધ થતી નથી કે કર્તા પસ્તાવો કરે અને કોશિશ પૂર્ણ કરવાથી અટકી જાય.

આ પ્રશ્ન કે કૃત્ય તૈયારીનું કૃત્ય છે કે પ્રયાસમાં અને ગુનાના આચરણ તરફ દોરી જતું કૃત્ય છે, તે પુરાવાના આધારે નક્કી કરવાનું તથ્યનો પ્રશ્ન છે. મોટા ભાગના કેસોમાં, પ્રયાસ શરૂ થાય તે પહેલાંનું કૃત્ય, પ્રયાસ શરૂ થયા પછીનું અને પ્રયાસિત ગુનાના આચરણ તરફ દોરી જતું કૃત્ય, તેમજ પ્રયાસથી સર્વથાં સ્વતંત્ર કૃત્ય, એ બધાં વચ્ચે ભેદ પાડવાનો પ્રશ્ન નિર્ણાયક મંડળ માટેનો પ્રશ્ન હોય છે.”

૫૩. બ્લેર, જે., એ નોક્સ, જે., સાથે સહમત થઈ, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :-

“મને એવું લાગે છે કે તે કલમમાં ‘પ્રયત્ન’ શબ્દનો બહુ વિશાળ અર્થમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે; તેનાથી એવો અર્થ નીકળે છે કે એવો પ્રયત્ન અનેક કૃત્યોની શ્રેણીથી બનેલો હોઈ શકે, અને તેમાંના જે કોઈ એક કૃત્ય ગુનો કરવા તરફ કરવામાં આવ્યું હોય, એટલે કે જે તેના કરવામાં સહાયક હોય, તે પોતે જ દંડનીય છે, અને યદ્યપિ આ અધિનિયમમાં તેવા શબ્દો વપરાયેલા નથી, તેમ છતાં તેનો અર્થ પ્રયત્નરૂપે દંડનીય એવો જ થાય છે. તેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું નથી કે વિશાળ અર્થમાં પ્રયત્નના અંતિમ ભાગરૂપ બને તેવું છેલ્લું કૃત્ય જ આ કલમ હેઠળ દંડનીય છે. તેમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જે કોઈ એવો પ્રયત્ન કરતી વખતે, સ્પષ્ટ છે કે અહીં શબ્દનો ઉપયોગ વિશાળ અર્થમાં થયો છે, કોઈ કૃત્ય કરે, તે

દંડનીય થશે. 'કોઈપણ કૃત્ય' એવો શબ્દપ્રયોગ એ ધારણાને નકારી કાઢે છે કે વાસ્તવિક સંપન્નતા થવાની પૂર્વેનું માત્ર અંતિમ કૃત્ય જ દંડનીય છે, અને બાકીના અન્ય કોઈ કૃત્યો આ કલમની વ્યાપ્તિ બહાર રહેશે એવી ધારણા સંભવતઃ ઉદ્દેખિત અંગ્રેજી કેસોમાં આપેલા નિર્ધારણ પરથી ઉત્પન્ન થઈ છે.....

* * *

કલમ ૫૧૧ અંગેની મુશ્કેલી સહેલાઈથી એ રીતે દૂર કરી શકાત, કે આવા પ્રયાસમાં, જેમાં આ શબ્દનો વિશાળ અર્થમાં ઉપયોગ થયો હોય, કોઈપણ વ્યક્તિ ગુનાના આચરણ તરફ કોઈ કૃત્ય કરે, તો તેને આ કલમના અર્થમાં 'પ્રયાસ' કર્યો હોવાનું માનવામાં આવશે. મારા મત મુજબ, આ જ કલમનો વાસ્તવિક અર્થ અને આશય છે, જે ભારતીય દંડ સંહિતામાં 'પ્રયાસ'ની વ્યાખ્યા અને સ્વીકારેલી અંગ્રેજી સિદ્ધાંત વચ્ચે સ્પષ્ટપણે ભેદ દર્શાવે છે."

૫૪. ક્વીન એમ્પ્રેસ વિ. લુઝમન નારાયણ જોશી (૧૮૯૯) ૨ બોમ. એલઆર ૨૮૬ માં, સર લોરેન્સ જેન્કિન્સ, સી.જે., એ 'પ્રયત્ન' ની વ્યાખ્યા આ રીતે કરી હતી કે "એવી ઇરાદાપૂર્વકની તૈયારીરૂપ ક્રિયા, જેનું લક્ષ્ય તે વ્યક્તિથી સ્વતંત્ર પરિસ્થિતિઓને કારણે સિદ્ધ ન થઈ શક્યું હોય, જે તેના સિદ્ધિકરણનો પ્રયાસ કરે છે. ક્વીન એમ્પ્રેસ વિ. વિનાયક નારાયણ ભાટ્યે (૧૮૯૯) ૨ બોમ. એલઆર ૩૦૪ માં, એ જ વિદ્વાન ન્યાયાધીશે "પ્રયત્ન" ની વ્યાખ્યા આ રીતે કરી હતી કે

"જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ નિશ્ચિત અંત પ્રાપ્ત કરવાની દષ્ટિએ ઇરાદાપૂર્વક કૃત્ય કરે અને પોતાના સ્વઈચ્છાથી સ્વતંત્ર કેટલીક પરિસ્થિતિઓને કારણે પોતાના હેતુમાં નિષ્ફળ જાય".

પપ. એમ્પરર વિ. ગણેશ બલવંત મોડક મેનુ/એમએચ/૦૦૦૫/ ૧૯૦૯ :
આઈએલઆર (૧૯૧૦) ૩૪ બોમ. ૩૭૮ માં, ચંદાવરકર અને હીટન,
ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ કરતી બોમ્બેની વડી અદાલતની ઢિ-ન્યાયાધીશીય
ખંડપીઠે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :-

ભારતીય દંડ સંહિતા (અધિનિયમ ૪૫, ૧૮૬૦) હેઠળ કોઈ ગુનો
કરવાનો પ્રયાસ રચાય તે માટે જે કંઈ આવશ્યક છે તે માત્ર કોઈ બાહ્ય
કૃત્ય, એવું કંઈક સ્પર્શનીય અને પ્રત્યક્ષ, અથવા એવું કે જેને કાયદો
ગુનાના વાસ્તવિક અમલીકરણ તરફની પ્રગતિ દર્શાવતાં કૃત્ય તરીકે
પકડી શકે. પ્રગતિમાં અવરોધ આવ્યો હતો તે બાબતનું કોઈ મહત્વ નથી.

પક. જયમલ વિ. એમ્પરર (મેનુ/એલએ/૦૪૭૪/૧૯૨૬ : એ.આઈ.આર.
૧૯૨૬ લાહોર ૧૪૭) માં, શાદી લાલ, સી.જે., એ નીચે મુજબ મત વ્યક્ત કર્યો
હતો :-

....જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ ચોક્કસ પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાની દૃષ્ટિથી ઇરાદાપૂર્વક કોઈ કૃત્ય કરે છે અને પોતાની ઇચ્છાથી સ્વતંત્ર પરિસ્થિતિઓના કારણે પોતાના ઉદ્દેશમાં નિષ્ફળ જાય છે, ત્યારે તે વ્યક્તિએ જે ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાનો નિશાન કર્યો હતો તેને સાકાર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હોવાનું ગણાય.

૫૭. રમા મત અલી વિ. એમ્પરર એ.આઈ.આર. ૧૯૨૭ લાહ ૬૩૪ માં. ટેકચંદ, જે., એ ગણેશ બલવંત મોડાજક વિ. એમ્પરર મેનુ/એમએચ/ ૦૦૦૫/૧૯૦૯ : આઈએલઆર (૧૯૧૦) ૩૪ બોમ. ૩૭૮ માં બોમ્બેની વડી અદાલતની ખંડપીઠના ઉક્ત નિવેદન પર આધાર રાખ્યો હતો અને તથ્યોના આધારે છેતરપિંડી કરવાનો પ્રયાસ કરવા બદલ થયેલી દોષિત ઠરાવવાની સજાને યથાવત્ રાખી હતી.

૫૮. નારાયણસ્વામી પિલ્લૈ વિ. એમ્પરર (૧૯૩૨) એમડબ્લ્યુએન ૫૪૫ માં, આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૧૧ હેઠળ દોષિત માનવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે તેને અફીણને ફેન્ય પ્રદેશમાં લઈ જવાનો ઇરાદો હોવા છતાં, તે સરહદ પાર કરે તે પહેલાં જ નિષ્ફળ બનાવવામાં આવ્યો હતો.

૫૯. અસગરઅલી પ્રધાનથા વિ. એમ્પરર આઈ.એલ.આર. (૧૯૩૪) કેલ. ૫૪ માં, કલકત્તાની વડી અદાલતની લોર્ડ-વિલિયમ્સ અને મેકનેઅર, ન્યાયાધીશો

સમાવેશતી ખંડપીઠે, "પ્રયત્ન" ના પાસાં અંગે ભારતનો કાયદો નીચે મુજબ સંક્ષેપમાં રજૂ કરવાનું પસંદ કર્યું હતું :-

ભારતમાં કાયદાની સ્થિતિ જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી એ બાબત નિર્વિવાદ છે કે દરેક ગુનામાં ચાર તબક્કા હોય છે, એટલે કે ગુનો કરવાની મનશા, ગુનો કરવાની તૈયારી, ગુનો કરવાનો પ્રયાસ અને, જો ત્રીજો તબક્કો સફળ થાય, તો ગુનાનું વાસ્તવિક આચરણ. માત્ર મનશા અથવા મનશા પછી કરવામાં આવેલી તૈયારી, પ્રયાસ રચવા માટે પૂરતી નથી. પરંતુ મનશા પછી તૈયારી અને ત્યારબાદ 'અપરાધના આચરણ તરફ કરવામાં આવેલ કોઈ કૃત્ય' થાય, તો તે પૂરતું છે. 'અપરાધના આચરણ તરફ કરવામાં આવેલ કૃત્ય' આ સંદર્ભમાં નિર્ણાયક શબ્દો છે.

૬૦. વીરૈયા વિ. એમ્પરર (૧૯૩૫) એમ.ડબલ્યુ.એન. ૬૫૧ માં, બર્ન જે., એ ઠરાવ્યું હતું કે આરોપી, જે કેટલીક પ્રાથમિક ખોટકામની કાર્યવાહી કરતો હોવાનું જણાયું હતું, જે બૌદ્ધ સ્તૂપ સાથે સ્થિર કરાયેલ પથ્થરની પટ્ટી સુધી પહોંચવા માટે માટી દૂર કરવા આવશ્યક હતી, તે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૧૧ હેઠળ દોષિત નહોતો, અને વિદ્વાન ન્યાયાધીશે આગળ એવું પણ ઠરાવ્યું હતું કે તેની આ હરકત ચોરી કરવાનો પ્રયાસ નહીં પરંતુ માત્ર તૈયારીના સ્વરૂપની હતી.

૬૧. મુનિરત્નમ રેડ્ડી, ઇન રે : (૧૯૫૫) એ.ડબલ્યુ.આર. ૫૩ માં, ગુન્ટુર ખાતેની આંધ્રાની ન્યાયિક વડી અદાલતની ખંડપીઠે, જેમાં તે સમયે જેમ હતા તેમ સુબ્બા રાવ, સી.જે., અને સત્યનારાયણ, જે., સમાવેશ પામતા હતા, "હત્યા કરવાનો પ્રયત્ન" ની વ્યાખ્યા આપતાં નીચે મુજબ સૂચવ્યું હતું :—

“ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૧૧ માં અગત્યના શબ્દો એ છે કે આરોપીએ ‘ગુનાના આચરણ તરફ’ તે કૃત્ય કર્યું હોવું જોઈએ.” કલમને જોડાયેલા બે દૃષ્ટાંતોથી વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થાય છે.

એવા નિર્ધારિત નિર્ણયો છે જે ગુનાના આચરણમાં ત્રણ તબક્કાઓના અસ્તિત્વને માન્યતા આપે છે: (૧) કરવા માટેનો ઇરાદો, (૨) કરવા માટેની તૈયારી, અને (૩) કરવા માટેનો પ્રયાસ. જો પ્રયાસના પરિણામે ગુનો વાસ્તવમાં આચરાય, તો ગુનો પૂર્ણ બને છે. પરંતુ ભારતીય દંડ સંહિતા પ્રયત્નને પણ ગુનો બનાવે છે; જો આરોપી ગુનાના આચરણ તરફ કોઈ કાર્ય કરે, તો તૈયારી અને પ્રયાસ વચ્ચેનો ભેદ કેટલાક કેસોમાં સ્પષ્ટ હોઈ શકે, પરંતુ મોટા ભાગના કેસોમાં બંનેને વહેંચતી રેખા અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. તેમ છતાં, તે વાસ્તવિક ભેદ છે. નિર્ણાયક કસોટી એ છે કે અંતિમ કૃત્ય, જો તેમાં વિક્ષેપ ન પડે અને તે સફળ થાય, તો શું તે ગુનો રચશે. જો આરોપીનો એવો ઇરાદો હોય કે તેના કૃત્યનું સ્વાભાવિક પરિણામ મૃત્યુ થવું જોઈએ, પરંતુ તે માત્ર બાહ્ય પરિસ્થિતિઓને કારણે નિષ્ફળ ગયો હોય, તો તે હત્યાના ગુનાનો પ્રયાસ કરવા બદલ દોષિત

ગણાય. પ્રશ્ન વાસ્તવમાં હકીકતનો છે, જે દરેક કેસની પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત છે.”

૬૨. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. રામ ચરણ માનુ/યુ.પી./૦૦૯૨/૧૯૬૨ :
એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ ઓલ ૩૫૯ માં, અલ્હાબાદ સ્થિત વડી અદાલતની તકરૂ
અને શર્મા, ન્યાયાધીશોનો સમાવેશ કરતી ખંડપીઠે, રસેલ દ્વારા તેમના અપરાધ
વિષયક સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથની ૮મી આવૃત્તિ, ખંડ ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫ અને ૧૪૮ માં
આવેલ નીચેનો અવતરણ ઉદ્ધૃત કર્યા બાદ, એવું ઠરાવ્યું કે ઉક્ત અવતરણ
ભારતીય કાનૂનના વિષયને પણ પ્રતિબિંબિત કરે છે.

પ્રત્યેક કેસમાં પ્રશ્ન એ હોય છે કે પ્રયત્નનું ગઠન કરતા તરીકે જેના પર
આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે કૃત્યો પૂર્ણ ગુનો કરવા ના ઇરાદાથી
કરવામાં આવ્યા હતા કે નહીં, અને તે કૃત્યો અથવા ચૂકમાંથી એક કે વધુ,
જે કૃત્યો અથવા ચૂકની શ્રેણીનો ભાગ હોય અને તે ગુનાને પૂર્ણ કરવા માટે
જરૂરી પગલાંમાંથી કેટલાક પગલાંનું સીધું રચન કરતા હોય, પરંતુ
આરોપીની ઇચ્છાથી બહારની પરિસ્થિતિઓના હસ્તક્ષેપને કારણે પૂર્ણતા
સુધી પહોંચ્યા ન હોય, અથવા માત્ર મનફેરા સિવાયના કોઈ કારણસર
ગુનેગારે પોતાની સ્વૈચ્છિક ઇચ્છાથી પોતાના ગુનાહિત હેતુની
પૂર્ણતામાંથી વિરમણ લીધી હોય.

૬૩. સ્ટેટ વિ. પારસમલ માનુ/આરએચ/૦૦૧૪/૧૯૬૯ માં, ત્યાગી, જે., એ "પ્રયત્ન" ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરી હતી :

.... જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ વિશિષ્ટ ગુનો કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે અને ત્યારબાદ તે પોતાને એવી રીતે વર્તે છે કે જેથી પોતાના તે ઇરાદાને ક્રિયામાં પરિવર્તિત કરવાની તેની ઇચ્છા સ્પષ્ટપણે દર્શાય, અને આવા ઇરાદાના અનુસંધાન તે એવું કંઈક કરે છે જે તેને તે ઇચ્છા સિદ્ધ કરવામાં મદદરૂપ થઈ શકે, ત્યારે નિર્ભયપણે એમ માનવામાં આવી શકે કે તેણે વિશિષ્ટ ગુનો કરવાનો પ્રયાસ કરવાનો ગુનો કર્યો છે. જે કૃત્ય પ્રયાસની વ્યાખ્યામાં આવે છે તે તમામ પરિસ્થિતિઓમાં તે ગુનાના કરણ તરફનું અંતિમ પૂર્વવર્તી કૃત્ય જ હોવું આવશ્યક નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૫૧૧ હેઠળ ગુનો રચતા કૃત્યોની શ્રેણી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે તે કૃત્ય આવી શકે છે.

૬૪. અભયાનંદ વિ. બિહાર રાજ્ય, માનુ/એસસી/ ૦૧૨૪/૧૯૬૧ : ૧૯૬૧ ક્વિલજ ૮૨૨ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતના બે માનનીય ન્યાયાધીશોએ આર. મેક્કિયા ની અરજાના મામલામાં માનુ/યુપિ/૦૦૪૬/૧૮૯૩ : આઈએલઆર (૧૮૯૩) ઓલ. ૧૭૩ ના નિર્ણય અને તે માટે દર્શાવાયેલા કારણોને મંજૂરી આપી હતી અને સર્વોચ્ચ અદાલતના અભિપ્રાયોનો સાર ચુકાદાના અનુરૂપે ૨૬ માં નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો :

કલમ ૫૧૧, ભારતીય દંડ સંહિતા, ની વ્યાખ્યા અંગેના અમારા મતોનું અમે આ રીતે સારાંશરૂપે નિદર્શન કરી શકીએ છીએ : કોઈ વ્યક્તિ કોઈ વિશિષ્ટ ગુનો કરવાનો પ્રયત્નરૂપ ગુનો ત્યારે કરે છે, જ્યારે (૧) તેને તે વિશિષ્ટ ગુનો કરવાનો ઇરાદો હોય; અને (૨) તે, તૈયારી કરી લીધા પછી અને ગુનો કરવાનો ઇરાદો રાખીને, તેના કરવામાં આવવા તરફ કોઈ કૃત્ય કરે; આવું કૃત્ય તે ગુનાના કરવામાં આવવા તરફનું અંતિમ પૂર્વવર્તી કૃત્ય હોવું આવશ્યક નથી, પરંતુ તે ગુનો કરવામાં આવવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન કરાયેલું કૃત્ય હોવું જોઈએ.

૬૫. મલકિયત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ – માનુ/એસસી/ ૦૫૩૪/૧૯૬૯ : ૧૯૭૦ ક્રિએલજે ૭૫૦ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતના ત્રણ વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ એવા એક કેસનો વિચાર કર્યો હતો જેમાં પંજાબની એક ફર્મે દિલ્હી સ્થિત માલપ્રાપ્તકર્તાને મોકલાવેલ ધાન, પ્રથમ અપીલકર્તા ચલાવતો લારીમાં લઈ જવાઈ રહ્યું હતું અને તે લારીને પોલીસ દ્વારા દિલ્હીની ૩૨ માઈલ દૂર આવેલ એક સ્થળે, એટલે કે પંજાબ રાજ્યની અંદર, અટકાવવામાં આવી હતી (પંજાબ-દિલ્હી સીમા દિલ્હીથી ૧૮ માઈલ દૂર હતી), અને અપીલકર્તાઓને અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે મળીને આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ અધિનિયમની કલમ ૭ હેઠળના ગુનામાં ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અભિયોજિત કરી દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા; અને સર્વોચ્ચ અદાલતે, અપીલકર્તા દ્વારા કોઈ ગુનો કરવામાં આવ્યો નહોતો અને

ગુનો કરવાનો પ્રયત્ન પણ થયો નહોતો એવું ઠરાવતાં, આ પ્રશ્નનું વિશ્લેષણ કરીને પોતાનો અભિપ્રાય નીચેના શબ્દોમાં વ્યક્ત કર્યો હતો :

... તે માત્ર અપીલકર્તાઓની તરફે કરવામાં આવેલી તૈયારી હતી અને કાનૂની દૃષ્ટિએ ગુનો કરવાની તૈયારી અને તે ગુનો કરવાનો પ્રયત્ન, બંને અલગ બાબતો છે. તૈયારીનો અર્થ ગુનો કરવા માટે જરૂરી સાધનો અથવા ઉપાયો ઘડવામાં અથવા ગોઠવવામાં સમાયેલ છે. બીજી તરફ, ગુનો કરવાની તૈયારી પૂર્ણ થયા પછી તે ગુનો કરવાની દિશામાં કરવામાં આવતી સીધી આગળવટને પ્રયત્ન કહેવાય છે. કોઈ વ્યક્તિને ગુનો કરવાનો પ્રયત્ન કરવા બદલ દોષિત ઠેરવવા માટે, પ્રથમ તો એ દર્શાવવું આવશ્યક છે કે તેને તે ગુનો કરવાનો ઇરાદો હતો, અને બીજું એ કે તેણે એવું કૃત્ય કર્યું હતું જે ફોજદારી પ્રયત્નના દોષકારક કૃત્યનું ઘટક બને. દોષકારક કૃત્યની પૂરતીતા કાનૂનનો પ્રશ્ન છે, અને તેમાં મુશ્કેલી એ કારણે ઊભી થઈ છે કે ગુનો કરવાની માત્ર તૈયારીરૂપ કૃત્યો અને એવા કૃત્યો, જે તે ગુનો કરવાનો પ્રયત્ન ગણાય એટલા પૂરતા નજીકના હોય, એમની વચ્ચે ભેદ કરવો આવશ્યક બને છે. જો કોઈ વ્યક્તિ દીવાસળીનો એક બોક્સ ખરીદે, તો ખરીદીના સમયે તેને ઘાસના ઢગલાને આગ લગાવવાનો ઇરાદો હતો તે સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થઈ શકે તો પણ, તેને અગ્નિસંહાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા બદલ દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં. તેમજ, જો તે વ્યક્તિ પોતાની ખિસ્સામાં દીવાસળી રાખીને તે ઢગલા પાસે પહોંચે, તો પણ તેને

આ ગુના માટે દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં; પરંતુ જો તે ઢગલા પાસે ઝૂકી અને દીવાસળી સળગાવે, અને પોતાની ઉપર નજર રાખવામાં આવી રહી છે તે જાણી તેને બુઝાવી દે, તો તે તેને સળગાવવાનો પ્રયત્ન કરવા બદલ દોષિત હોઈ શકે. સર જેમ્સ સ્ટીફન તેમના ક્રિમિનલ લૉના ડાયજેસ્ટમાં, આર્ટ. ૫૦ માં પ્રયત્નની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરે છે :-

તે ગુનો કરવાની મનશા સાથે કરવામાં આવેલું કૃત્ય, અને કૃત્યોની એવી શ્રેણીનો ભાગ, જે જો વચ્ચે વિક્ષેપ ન પડ્યો હોત તો તેના વાસ્તવિક આચરણનું નિર્માણ કરતી. આવી કૃત્યોની શ્રેણી કયા બિંદુએ શરૂ થાય છે તે નિર્ધારિત કરી શકાય તેમ નથી, પરંતુ તે દરેક વિશિષ્ટ કેસની પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. અપીલકર્તાઓનું કૃત્ય પ્રયાસ હતું કે તૈયારી, તે નક્કી કરવાની કસોટી એ છે કે પહેલેથી કરવામાં આવેલા પ્રગટ કૃત્યો એવા છે કે નહીં કે, જો ગુનેગાર પોતાનો વિચાર બદલે અને તેની પ્રગતિમાં આગળ ન વધે, તો પહેલેથી કરવામાં આવેલાં કૃત્યો સંપૂર્ણપણે નિષ્કરક રહે. વર્તમાન કેસમાં, એ સંપૂર્ણ સંભવ છે કે અપીલકર્તાઓને એવી ચેતવણી આપવામાં આવી હોય કે ધાન લઈ જવા માટે તેમની પાસે કોઈ પરવાનો ન હતો અને સમાલખા બેરિયર અને દિલ્હી-પંજાબ સીમા વચ્ચેના કોઈપણ સ્થળે તેમણે પોતાનો વિચાર બદલી દીધો હોય અને પોતાની મુસાફરીમાં આગળ વધ્યા ન હોય. આવશ્યક વસ્તુઓ અધિનિયમની કલમ ૮ એવો ઉલ્લેખ કરે છે કે 'જે કોઈ વ્યક્તિ કલમ ૩

હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશનો ભંગ કરવાનો પ્રયાસ કરે, અથવા એવા ભંગને પ્રોત્સાહન આપે, તે વ્યક્તિએ તે આદેશનો ભંગ કર્યો ગણાશે'. પરંતુ અધિનિયમમાં એવો કોઈ ઉપબંધ નથી જે ગુનો કરવા માટેની તૈયારીને દંડનીય બનાવે. તેથી પરિણામે એવું અનુસરે છે કે અપીલકર્તાઓને આવશ્યક વસ્તુઓ અધિનિયમની કલમ ૭ હેઠળ દોષિત ઠેરવવા જોઈએ નહોતાં.”

૬૬. સુધીર કુમાર મુખર્જી વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાલ (૧૯૭૪) ૨ એસસીજે ૨ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતના બે વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ અભયાનંદ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર એઆઈઆર એસસી ૧૬૯૮ માં કરવામાં આવેલા તેના અગાઉના ઉચ્ચારનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પરંતુ હકીકતોના આધારે એવું ઠરાવ્યું હતું કે તે કેસમાં આરોપીએ જે કર્યું હતું તે છેતરપીંડી કરવાના ગુનાના આચરણ તરફનું એક નિશ્ચિત પગલું હતું, ચક્રપિ તે અંતિમથી અગાઉનું પગલું નહોતું.

૬૭. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. મોહ. ચાક્રબ મેન્યુ/એસસી/ ૦૨૩૯/૧૯૮૦ : ૧૯૮૦ ક્રીઆઈએલજે ૭૯૩ માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૧૩૫(૧)(એ) ના અર્થક્ષેત્રમાં આવતી જકાતચોરીના પ્રયત્નના એક કેસ પર વિચાર કર્યો હતો. તે મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય દ્વારા પ્રતિવાદીઓને વડી અદાલતે આપેલા નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામે કરવામાં આવેલી અપીલનો કેસ હતો. હકીકતો નીચે મુજબ છે :—

લગભગ મધરાતે, પ્રતિવાદી ૧ દ્વારા ચલાવવામાં આવતી એક જીપ અને એક ટ્રક ખાડી પાસે આવેલા એક પુલની નજીક અટક્યાં અને જ્યારે આરોપીઓએ ટ્રકમાંથી કેટલીક ગાંઠો ઉતારીને બાજુએ જમીન પર મૂકવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે ચોક્કસ માહિતીના આધારે તેમનો પીછો કરી રહેલા કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ સ્થળ પર દોડી આવ્યા અને ત્યાં હાજર વ્યક્તિઓને અટકાવ્યા. એ જ સમયે, ખાડી તરફે આવતી એક ચાંત્રિક દરિયાઈ નૌકાના એન્જિનનો અવાજ અધિકારીઓએ સાંભળ્યો. ત્યારબાદ, વિસ્તારના બે રહેવાસીઓને બોલાવવામાં આવ્યા અને તેમની હાજરીમાં બન્ને વાહનોમાંથી ચાંદીની ઇંટો કબજે કરવામાં આવી. ખાડી તરફ જતાં પગદંડિયા પાસે પણ કેટલીક ઇંટો મળી આવી. પ્રતિવાદી ૧ની અંગત તલાશી દરમિયાન એક પિસ્તોલ, એક છરી અને ચલણી નોટો મળી આવી. પૂછપરછ કરતાં તેણે ખોટું નામ અને સરનામું આપ્યું. એવું જણાયું કે આરોપીઓ ચાંદીના વેપારીઓ નહોતા. નીચલી અદાલતે આરોપીઓને ભારતની બહાર ગેરકાયદેસર રીતે ચાંદીની અંદાજે રૂ. ૮ લાખ કિંમતની ઇંટો નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવા બદલ, જે વિદેશી વિનિમય નિયમન અધિનિયમ, આયાત અને નિકાસ (નિયંત્રણ) અધિનિયમ તથા કસ્ટમ્સ અધિનિયમના ઉલ્લંઘનમાં હતો, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૫(૧) (એ) સાથે વાંચાતી કલમ ૧૩૫(૨) હેઠળ દોષિત ઠેરવ્યા. પરંતુ વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશે તેઓને આ આધારે નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો કે

ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરેલા તથ્યો કાયદાના ઉદ્ધંધનમાં આરોપીઓએ ચાંદીની નિકાસ કરવાનો ‘પ્રયત્ન’ કર્યો હતો તે સ્થાપિત કરવા માટે પૂરતા નહોતા. વડી અદાલતે આ નિર્દોષ છૂટકારાને યથાવત્ રાખ્યો.

૬૮. સરકારિયા, ન્યાયાધીશે ચુકાદાના ફક્ત ૧૩ માં ‘પ્રયાસ’ શું ગણાશે તે નીચે મુજબ વ્યાખ્યાયિત કર્યું:—

તો પછી, ‘પ્રયત્ન’ શું છે? કેનીએ તેમની આઉટલાઈન્સ ઓફ ક્રિમિનલ લો માં ગુનો કરવા માટેના ‘પ્રયત્ન’ ની વ્યાખ્યા એવી આપી હતી કે તે ‘કોઈ વ્યક્તિ ગુનો આચરવા તરફ કરે તે છેલ્લું નિકટવર્તી કૃત્ય, જ્યાં ગુનાની પૂર્ણતા તેના નિયંત્રણ બહારની પરિસ્થિતિઓને કારણે અવરોધાય છે’. આ વ્યાખ્યા અતિસંકુચિત છે. ‘પ્રયત્ન’ શું ગણાય તે કાયદા અને હકીકતનો મિશ્ર પ્રશ્ન છે, જે મોટાભાગે વિશિષ્ટ કેસની પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખે છે. ‘પ્રયત્ન’ ને ચોક્કસ અને નિખાલસ વ્યાખ્યામાં બાંધી શકાય તેમ નથી. સામાન્ય રીતે કહીએ તો, બધા તેવા ગુનાઓ, જે હકારાત્મક કૃત્યોના આચરણથી બને છે, તે પહેલાં અમુક ગુપ્ત અથવા પ્રગટ વર્તનથી પૂર્વવર્તી હોય છે, જેને ત્રણ તબક્કામાં વહેંચી શકાય. પ્રથમ તબક્કો ત્યારે અસ્તિત્વમાં આવે છે જ્યારે દોષિત વ્યક્તિ પ્રથમ વખત ગુનો કરવાનો વિચાર અથવા ઇરાદો મનમાં ધારે છે. બીજા તબક્કામાં, તે ગુનો કરવા માટે તૈયારી કરે છે. ત્રીજો તબક્કો ત્યારે આવે

છે જ્યારે દોષિત વ્યક્તિ ગુનો કરવા માટે જાણપૂર્વક પ્રગટ પગલાં ભરે છે. આપું પ્રગટ કૃત્ય અથવા પગલું 'ગુનાહિત' બનવા માટે ગુનાના આચરણ તરફનું અંતિમ પૂર્વવર્તી કૃત્ય હોવું આવશ્યક નથી. એટલું પૂરતું છે કે આપું કૃત્ય અથવા આવા કૃત્યો જાણપૂર્વક કરવામાં આવ્યા હોય અને નિશાન બનાવવામાં આવેલા ગુનાને કરવા માટેનો સ્પષ્ટ ઇરાદો દર્શાવતા હોય, તથા તે ગુનાની પૂર્ણતા સાથે ચુકિતપૂર્વક નિકટ સંબંધ ધરાવતા હોય. અભયાનંદ મિશ્રા વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર મેનુ/એસસી/૦૧૨૪/૧૯૬૧ : ૧૯૬૧ કિલજે ૮૨૨ માં દર્શાવ્યા મુજબ 'તૈયારી' અને 'પ્રયત્ન' વચ્ચે ભેદ છે. જ્યાં તૈયારી પૂર્ણ થાય છે ત્યાંથી પ્રયત્ન શરૂ થાય છે. સારરૂપે, કોઈ વ્યક્તિ 'ચોક્કસ ગુનો કરવા માટેના પ્રયત્ન' નો ગુનો ત્યારે કરે છે જ્યારે (૧) તેને તે ચોક્કસ ગુનો કરવાનો ઇરાદો હોય; અને (૨) તે, તૈયારી કર્યા બાદ અને ગુનો કરવાનો ઇરાદો રાખીને, તેના આચરણ તરફ કોઈ કૃત્ય કરે; આપું કૃત્ય તે ગુનાના આચરણ તરફનું અંતિમ પૂર્વવર્તી કૃત્ય હોવું આવશ્યક નથી, પરંતુ તે તે ગુનો આચરવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન કરવામાં આવેલું કૃત્ય હોવું જોઈએ. ચિન્નપ્પા રેડ્ડી, જે., એ સરકારિયા, જે., સાથે સહમત થઈ, પ્રશ્ન સંબંધિત શોધખોળ અને સંશોધનનું પરિણામ ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૩૨ માં નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું :—

હવે હું શોધખોળ અને સંશોધનનું પરિણામ રજૂ કરું છું. ‘પ્રયત્ન’
 રચવા માટે, પ્રથમ, કોઈ નિશ્ચિત ગુનો કરવા નો ઈરાદો હોવો
 આવશ્યક છે; બીજું, એવો કોઈ કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ, જે
 ગુનાની આચરણી તરફ આવશ્યકપણે કરવામાં આવવાનું હોય; અને
 ત્રીજું, આવું કૃત્ય અભિપ્રેત પરિણામની ‘નજીકનું’ હોવું જોઈએ.
 નજીકતાનું માપ સમય અને કૃત્યના સંબંધમાં નહીં પરંતુ ઈરાદાના
 સંબંધમાં નક્કી થાય છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, તે કૃત્ય, અન્ય
 હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ સાથે સંયુક્ત રીતે જોવામાં આવે ત્યારે,
 અને આવશ્યક નહીં કે એકાંતમાં જ, માત્ર ઈચ્છા અથવા ધ્યેયથી ભિન્ન
 એવો નિશ્ચિત ગુનો કરવા નો ઈરાદો ચુકિતપૂર્ણ નિશ્ચિતતા સાથે પ્રગટ
 કરતું હોવું જોઈએ, ભલે તે કૃત્ય સ્વતંત્ર રીતે માત્ર એવા ઈરાદાનું સૂચક
 અથવા દર્શક જ હોય; પરંતુ એટલું તો આવશ્યક છે કે તે એવો ઈરાદો
 દર્શાવતું અથવા સૂચવતું હોવું જોઈએ. દષ્ટાંતરૂપે, વર્તમાન કેસમાં જો
 ટૂકને મુસાફરીના એકદમ પ્રારંભે અથવા શિરસાટ નાકા પર જ રોકીને
 તેની તલાશી લેવામાં આવી હોત, તો ટૂકમાં ચાંદીના સળિયા મળી
 આવવાથી વધુમાં વધુ એટલો અનુમાન ઉપજી શક્યો હોત કે
 આરોપીઓએ ગુનાની આચરણી માટે તૈયારી કરી હતી અથવા કરી
 રહ્યા હતા. એવું કહી શકાય કે આરોપીઓ ક્યાંક ચાંદી લઈ જઈ રહ્યા
 હતા અથવા લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા, પરંતુ તેનાથી
 આવશ્યકપણે એવું સૂચિત કે દર્શિત ન થાત કે ઈરાદો ચાંદીની નિકાસ

કરવાનો હતો. ટૂંકને એવી એકાંત ખાડી સુધી હંકારી લઈ જવામાં આવ્યો હતો, જ્યાંથી ચાંદી સમુદ્રગામી જહાજમાં ખસેડી શકાય, એ હકીકત અંતિમરૂપે નિષ્કર્ષકારક ન હોવા છતાં સૂચક અથવા દર્શક હતી કે આરોપીઓ ચાંદીની નિકાસ કરવા માંગતા હતા. આરોપીઓ માટે એવો દાવો કરવો ખુદ્દો રહ્યો હોત કે ચાંદીની નિકાસ કરવાની ન હતી, પરંતુ માત્ર અંતર-કાંઠાકીય વેપાર દરમિયાન તેનું પરિવહન કરવાનું હતું. પરંતુ, આ બધું ગુપ્ત રીતે, અર્ધીરાત્રે કરવામાં આવ્યું હતું, એ પરિસ્થિતિએ ચુકિતપૂર્ણ નિશ્ચિતતા સાથે આરોપીઓનો એવો ઈરાદો પ્રગટ કર્યો કે ચાંદીની નિકાસ કરવી હતી.

૬૯. રસેલ ઓન કાઈમ, ૧૨મી આવૃત્તિ, ખંડ ૧ માં, પ્રયાસમાં દાયિત્વના તત્વો નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા :-

અદાલતો અને લેખકોએ પ્રયાસના મેન્સ રિયા ની વ્યાખ્યા કરવામાં પોતાને ક્યારેય કોઈ વિશેષ મુશ્કેલીમાં હોવાનું દર્શાવ્યું નથી. તેમણે જે બાબત મુશ્કેલ જણાવી છે તે એ છે કે કઈ બાબત પ્રયાસના ભૌતિક તત્વ, એટલે કે એક્ટસ રિયસ,નું નિર્માણ કરે છે તે નક્કી કરવા માટેની કસોટીને ચોક્કસતા સાથે કેવી રીતે વ્યક્ત કરવી.

બધા ગુનાઓમાં અપરાધનું બાહ્ય ફ્રૂટ કાયદો જ નિર્ધારિત કરે છે; તેથી એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે પ્રયાસના ગુનામાં આરોપી વ્યક્તિઓના વર્તને

એવો બિંદુ પ્રાપ્ત કર્યો હતો કે નહીં, જે અપરાધનું બાહ્ય ફલ બને, તે પ્રશ્ન ન્યાયમૂર્તિ માટે કાયદાનો પ્રશ્ન છે.

* * *

પ્રયાસના એક્ટસ રીઅસ અંગે સત્તાપ્રમાણોમાં જોવા મળતી ઘણી સૂચિત વ્યાખ્યાઓ એટલી અસ્પષ્ટ છે કે વ્યવહારમાં નિષ્પ્રયોજ્ય બને છે. સૌથી વધુ ઉલ્લેખાતી એવી એક વ્યાખ્યા આર. વિ. ઈંગલટન (૧૮૫૫) ડિયર ૫૧૫ ના પાર્કે બી. ના ચુકાદામાં સમાવવામાં આવી છે.

માત્ર એક સામાન્ય ગુનો કરવા અંગેનો નિષ્કર્ષિત ઈરાદો પોતે જ દંડનીય નથી. કંઈક ફલ આવશ્યક છે અને અમને એવું લાગતું નથી કે સામાન્ય ગુનો કરવા તરફ થયેલા બધા ફલો આરોપપત્ર માટે પાત્ર ગણાય. ગુનો આચરવા તરફ દૂરથી દોરી જતાં ફલોને તે ગુનો કરવાનો પ્રયાસ તરીકે ગણવા યોગ્ય નથી, પરંતુ તેની સાથે તાત્કાલિક રીતે સંકળાયેલા ફલો એવા ગણાય છે'. ચુકાદાના આ ભાગનું કાળજીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવામાં આવે ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે બેરન પાર્કે પ્રયાસની વ્યાખ્યા નિર્ધારિત કરતા નહોતા. તેઓ માત્ર આ ગુનાના અમુક આવશ્યક લક્ષણો નિર્ધારિત કરી રહ્યા હતા;

* * *

આ સ્થિતિને કદાચ આ રીતે સંક્ષેપિત કરી શકાય. જેમ જ કોમન લો હેઠળ પ્રયત્ન એક વિશિષ્ટ ગુના તરીકે સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થયો, તેમ અદાલતો સમક્ષ તેની વ્યાખ્યા નક્કી કરવાનો કાર્ય આવ્યો, અને તે ઝડપથી સિદ્ધ

થયું નહોતું. પાર્ક બી. એક મુદ્દો સ્પષ્ટ કરવા ઇચ્છતા હતા અને તે એવો હતો કે કૃત્યનું બાહ્ય તત્વ અવશ્ય હોવું જોઈએ, અને તે ઇચ્છિત અંત સિદ્ધ કરવા માટે લેવામાં આવેલ કોઈક પગલામાં સમાયેલું હોવું જોઈએ. હેતુ પ્રથમ વખત કલ્પાયેલો ત્યારબાદ કરવામાં આવેલા પ્રથમ કૃત્યથી માંડીને અંતિમ પરિણામ સિદ્ધ થાય ત્યાં સુધીની દિશામાં આવેલા સમગ્ર કૃત્યોના ક્રમમાંથી ન્યાયિક પસંદગી માટે અવકાશ ઉપલબ્ધ હતો. વિદ્વાન બેરને અગાઉના બધા પગલાંઓનો ઇનકાર કરીને સિદ્ધિ પહેલાંનું શક્ય તેટલું છેલ્લું કૃત્ય માન્ય રાખવાનું વધુ અનુમોદિત કર્યું હોય તેમ લાગે છે. તે સમયથી ન્યાયાધીશો દ્વારા આર. વિ. ઇંગલટનનો સમર્થનપૂર્વક અનેક પ્રસંગોએ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, એ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે કે તેમણે દરેક મામલામાં આ સંકુચિત સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કર્યું નથી.

૭૦. કેની દ્વારા આપરાધિક કાયદાના કેસોમાં, રેજિના વિ. ચીઝમેન. ક્રાઉન કેસ રિઝર્વ્ડ ૧૮૬૨નો કેસ સમાવેશિત છે અને તેમાં અમને ચોરી કરવાનો પ્રયાસ કરવાના પ્રશ્ન પર બ્લેકબર્ન, ન્યાયમૂર્તિનો, અર્લ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સાથે સહમત એવો ચુકાદો મળે છે, અને વિદ્વાન ન્યાયાધીશો નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :-

.... તેમાં કોઈ શંકા નથી કે, ગુનો કરવા પૂર્વેની તૈયારી અને વાસ્તવિક પ્રયાસ વચ્ચે ફરક છે. પરંતુ, જો વાસ્તવિક ક્રિયાપ્રવાહનો એવો પ્રારંભ

થઈ ગયો હોય કે જે અવરોધ ન આવ્યો હોત તો ગુનામાં પૂર્ણ થયો હોત,
તો સ્પષ્ટ રીતે એવો ગુનો કરવાનો પ્રયાસ થયેલો ગણાય છે....

૭૧. હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, હેલિશમ આવૃત્તિ, ખંડ ૯, પાનું ૪૧ પર
"પ્રયત્ન" ની વ્યાખ્યા નીચેના શબ્દોમાં કરવામાં આવી છે :-

કોઈ ગુના કરવાની ક્રિયા સાથે તાત્કાલિક રીતે સંકળાયેલું અને કૃત્યોની
એવી શ્રેણીનો ભાગ બનેલું કોઈપણ પ્રગટ કૃત્ય, જે કૃત્યોમાં વિશ્લેષ ન
પાડવામાં આવે અથવા તેને નિષ્ફળ ન બનાવવામાં આવે તો તે વાસ્તવિક
ગુનાની પૂર્ણાહુતિમાં સમાપ્ત થાય (એવું માન્ય રાખીને કે તે ગુનાનું
આચરણ શક્ય છે), તો તે જો દોષિત ઇરાદાથી કરવામાં આવ્યું હોય, તો
તે તે ગુનો કરવાનો પ્રયાસ ગણાય.

૭૨. ઉપર ચર્ચિત ન્યાયપ્રસંગોના સમીક્ષાત્મક અવલોકન પરથી, કલમ
૧૧૩(ડી)ને બે ભાગોમાં વહેંચી શકાય છે. પ્રથમ ભાગ નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન
કરવામાં આવેલ માલસામાન વિષે કહે છે અને બીજો ભાગ નિકાસ કરવા માટે
કોઈપણ કસ્ટમ્સ વિસ્તારની મર્યાદામાં લાવવામાં આવેલ માલસામાન વિષે કહે
છે. હાલના કેસમાં, બીજો ભાગ અમલમાં આવ્યો નથી, કારણ કે નિર્વિવાદ રીતે,
માલસામાન, એટલે કે કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડરના રૂપ કિલોગ્રામ,
પ્રતિબંધોના વિરુદ્ધ નિકાસ કરવા માટે કસ્ટમ્સ વિસ્તારની મર્યાદામાં લાવવામાં

આવ્યા ન હતા. જો એવો ઇરાદો રાખીને માલસામાન કસ્ટમ્સ વિસ્તારની મર્યાદામાં લાવવામાં આવ્યો હોય, તો બીજો ભાગ નિશ્ચિતપણે આકર્ષિત થાત. તેમ છતાં, કલમ ૧૧૩(ડી)નો પ્રથમ ભાગ વધુ વિશાળ ક્ષેત્રને આવરી લે છે. કસ્ટમ્સ વિસ્તારની મર્યાદામાં લાવવામાં આવ્યા વિના પણ, પ્રતિબંધોના ઉદ્બંધનમાં માલસામાનની નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન થઈ શકે છે. કલમ ૧૧૩(ડી)નો પ્રથમ ભાગ આકર્ષિત કરવા માટે, માલસામાનને ભારતની બહાર લઈ જવાના હેતુસર તેની હિલચાલની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ હોવાનું દર્શાવવું આવશ્યક છે.

૭૩. વર્તમાન પ્રકરણના સંદર્ભમાં, અમે અધિનિયમની કલમ ૨(૧૮) માં દર્શાવાયેલ ‘નિકાસ’ ની વ્યાખ્યાને અવગણવી શકતા નથી. નિકાસનો મૂળભૂત તત્વ ભારતની બહાર લઈ જવાનું છે. જેના અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે કૃત્યો માલને ભારતની બહાર લઈ જવાના ઇરાદા સાથે તેની હિલચાલની પ્રક્રિયામાં આવવા જોઈએ. આ પગથિયા પહેલાં કરાયેલા અન્ય તમામ કૃત્યો, એટલે કે હિલચાલ પહેલાંના કૃત્યો, માત્ર તૈયારીનો સ્વભાવ ધરાવશે. જો પ્રતિવાદીઓએ નિકાસ તરફ કોઈ કૃત્ય કર્યું હોય, એટલે કે માલને ભારતની બહાર લઈ જવાનું, અને જો તે કૃત્ય અથવા કૃત્યો માલની એવી હિલચાલની પ્રક્રિયામાં ગોઠવી શકાય, અથવા અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, તે કૃત્ય માલને હકીકતમાં ભૌતિક રીતે ભારતની બહાર લઈ જવાની દિશામાં થયેલી પ્રગતિની પ્રક્રિયામાં આવતું હોય, તો કલમ ૧૧૩(ડી) નો પ્રભાવ લાગુ પડશે. બધી

તૈયારીઓ પૂર્ણ થયા પછી, અને જે તૈયારીઓ અધિનિયમ હેઠળની જોગવાઈઓની સંતોષપૂર્ણ પાલના તથા ઔપચારિકતાઓની પૂર્ણતામાં પણ આવી શકે, ત્યારબાદ માલને ભારતની બહાર લઈ જવાની દિશામાં સીધી ભૌતિક હિલચાલ હોવી જોઈએ. માલને ભારતની બહાર લઈ જવાના ઇરાદા સાથે તેની વાસ્તવિક ભૌતિક હિલચાલ તરફ કોઈ કૃત્ય અથવા કૃત્યો થયેલા હોવા જોઈએ. અમારા મત મુજબ, માત્ર એ જ બાબત, અને તે પણ પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખીને, માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ ગણાશે. આ પ્રશ્નનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવાની આવશ્યક વિશેષતા એ છે કે શું તે વ્યક્તિનું કૃત્ય એવા તબક્કે પહોંચ્યું હતું કે જે ‘એક્ટસ રિયસ’ રહે. આ પ્રશ્ન કાનૂની છે અને તેનો નિર્ણય પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખીને અદાલત દ્વારા કરવાનું રહે છે. જો માલને ભારતની બહાર લઈ જવું જ થયું નથી, તો નિકાસ પણ નથી. તેથી, ‘પ્રયાસ’ નો સંબંધ પણ માલને ભારતની બહાર લઈ જવાની ક્રિયા સાથે હોવો જ જોઈએ. અમારો સંબંધ નિકાસની વાસ્તવિક પૂર્ણતા સાથે નથી. અમારો સંબંધ માત્ર પ્રયાસ સાથે છે. પરંતુ, જો પ્રકરણના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પરથી એવી કોઈ વિશેષતા જ સ્થાપિત થતી ન હોય જે ‘એક્ટસ રિયસ’ અથવા માલને ભારતની બહાર લઈ જવાની દિશામાં ભૌતિક તત્વ રહે, તો અધિનિયમની કલમ ૧૧૩(ડી) ના પ્રથમ ભાગને આહ્વાન કરવું અત્યંત દૂરની વાત ગણાશે.

૭૪. કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૧૩(ડી) સ્પષ્ટ કરે છે કે માલની જમી માટેની જવાબદારી તે જ ક્ષણે ઊભી થાય છે જ્યારે તે માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, અને માલની વાસ્તવિક નિકાસ પહેલાં અનિવાર્ય રીતે માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન થયેલો હોવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંત કલકત્તા વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે યુરેશિયન ઇકિવપમેન્ટ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. તથા અન્ય વિ. કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ તથા અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ કેલ ૧૮૮, ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કર્યો છે.

૭૫. ઉપરોક્ત જણાવેલ નિર્ણયમાં, વિભાગ દ્વારા કસ્ટમ્સ અધિનિયમની આર હેઠળ દંડાત્મક કાર્યવાહી કરવા માટે, વિદેશી વિનિમય વિનિયમન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘન બાબતે કારણ દર્શાવો નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. ૧૯૪૭ ના સંશોધનના બળે નિકાસકર્તાએ ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સર્વ મહત્વપૂર્ણ વિગતોમાં ડિકલટ્રુ મુજબ જી.આર.આઈ. ફોર્મ્સ રજૂ કરવાના જરૂરી હતા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી. કારણ કે આવું કરવામાં આવ્યું ન હતું, તેથી ઉપરોક્ત ૧૪-૧૧-૧ ના જી.એસ.આર. નં. ૨૬૪૧ ની અધિસૂચના હેઠળ માલની નિકાસ પ્રતિબંધપાત્ર બનતી હતી. પ્રતિબંધના બળે તે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની હેઠળ પણ આવતું હતું, તેથી માલને ૧૯૬૨ ની અને (૧) હેઠળ જમીપાત્ર બનાવતો હતો. મેસર્સ યુરેશિયન ઇકિવપમેન્ટ્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ., કલકત્તા, શ્રી લક્ષ્મી પ્રસાદ જાજોડિયા, માણિક ચંદ જાજોડિયા અને જુગલ કિશોર જાજોડિયા નિકાસ કરાવેલા માલ અને

તેનાં મૂલ્યો અંગે ખોટી ઘોષણા કરવા માટે સંબંધિત વ્યક્તિઓ હતા અને તેથી ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૪(૧) હેઠળ દંડાત્મક કાર્યવાહી માટે જવાબદાર હતા. મેસર્સ યુરેશિયન ઇક્વિપમેન્ટ્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ., કલકત્તા અને તેના નિયામકો શ્રી લક્ષ્મી પ્રસાદ જાજોડિયા, માણિક ચંદ જાજોડિયા અને જુગલ કિશોર જાજોડિયાને લેખિતમાં બાબત સમજાવવા અને કલકત્તાના કસ્ટમ્સના આર સમક્ષ કારણ દર્શાવવા કહેવામાં આવ્યું હતું કે તેમની સામે ૧૯૬૨ ના કસ્ટમ્સ અધિનિયમની હેઠળ દંડાત્મક કાર્યવાહી કેમ ન કરવામાં આવે.

૭૬. ઉપરોક્ત કારણ દર્શાવો નોટિસની વૈધતા નિકાસકારે રિટ અરજીમાં પડકારેલી હતી. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે આ મંતવ્ય સાથે રિટ અરજી ફગાવી દીધી હતી કે વિદેશી વિનિમય અધિનિયમ હેઠળ ખોટી જાહેરાતના આધારે તે કરવામાં આવ્યું હોય, તો તે સંબંધિત જોગવાઈના ઉદ્વંધન સમાન ગણાશે. અપીલમાં, મામલો પૂર્ણ પીઠ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યો અને પૂર્ણ પીઠ સમક્ષ કાયદાના નીચેના પ્રશ્નો ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા:

“(૧) શું, વિનિમય નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ના બળે, ભારતની બહાર નિકાસ કરવામાં આવેલ માલસામાનના સંબંધમાં વિદેશી વિનિમય નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૧૨(૧) ના ઉદ્વંધન માટે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની જોગવાઈઓ આકર્ષિત થાય છે કે નહીં.

(૨) શું, જ્યારે માલ ભારતમાં બહાર નિકાસ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે એવો માલ કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૨(૧૯) માં વ્યાખ્યાયિત મુજબ નિકાસી માલ ગણાવી શકાય અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ દંડ લાદવાના હેતુસર કલમ ૧૧૩ હેઠળ જમીપાત્ર ગણાય ?”

૭૭. કલકત્તા વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠે, બંને પક્ષોની દલીલો સાંભળ્યા પછી, ઉપરોક્ત કાયદાકીય પ્રશ્નોના ઉત્તર નીચે મુજબ આપ્યા:

“૨૫. અમે અગાઉ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની તે જોગવાઈઓ દર્શાવી છે, જે તેમાં ઉલ્લેખિત હેતુઓ માટે માલની આયાત અથવા નિકાસ પર પ્રતિબંધ મૂકવાની સત્તા કેન્દ્રીય સરકારને આપે છે. આ હેતુઓ ખરેખર અત્યંત વિશાળ ક્ષેત્રોને આવરી લે છે. જેમ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ, જે હેતુઓ માટે પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવી શકે છે તેમાં ચોરીછૂપીથી માલ લાવવાને અટકાવવું, કોઈપણ પ્રકારના માલની અછત અટકાવવી અને હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાના ઉલ્લંઘનને અટકાવવું, સમાવેશ પામે છે. અધિનિયમની હેઠળ મૂકવામાં આવેલા પ્રતિબંધના કોઈપણ ભંગ બદલ માલ જપ્ત થવા પાત્ર બને છે તેવી જોગવાઈ કરે છે અને જેના કૃત્યો અથવા ચૂકથી માલ હેઠળ જપ્ત થવા પાત્ર બને છે એવા વ્યક્તિઓ માટે વ્યક્તિગત દંડની પણ જોગવાઈ કરે છે. ઉક્ત કલમોનો એવો અર્થ કાઢવો

કે તે માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડી શકે જ્યારે માલ નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હોય અને જ્યારે માલ હકીકતમાં નિકાસ થઈ ગયો હોય ત્યારે તેનો કોઈ ઉપયોગ ન રહે, તો જે હેતુ અને ઉદ્દેશ્ય માટે આ જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવામાં આવી છે તે નિષ્ફળ જશે. વિધાનમંડળે માં, (બી) અને (ડી) માં “નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ” એવા શબ્દો વાપર્યાં હોવાથી અને આ સંદર્ભમાં આત્મહત્યાના પ્રયાસના ગુનાની આપવામાં આવેલી ઉપમા પરથી કરાયેલ રજૂઆતો, અમારી દૃષ્ટિએ, ભ્રામક છે અને સારરહિત છે. આત્મહત્યાનો પ્રયાસ ખરેખર એક ગુનો છે અને સફળ પ્રયાસના પરિણામે આત્મહત્યા કરવાનું કૃત્ય કદાચ ગુનો ગણાય નહીં. તેનું સરળ કારણ એ છે કે આત્મહત્યાનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિ પોતાનાં પ્રયાસમાં સફળ થાય પછી પોતાને કાયદાની પહોંચની બહાર મૂકી દે છે અને મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિ અથવા તેના વારસદારો તથા કાનૂની પ્રતિનિધિઓ પર કોઈ દંડ કે જરિમાનો લાદીને તેમને સજા કરવાનો કોઈ આશય હોઈ શકતો નથી, કારણ કે તેઓ કોઈ પણ રીતે તે કૃત્ય માટે જવાબદાર કે દાયિત્વવાન હોઈ શકતા નથી. જેમ અમે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, માલ જપ્ત થવાની જવાબદારી (ડી) હેઠળ ત્યારે જ ઊભી થાય છે જ્યારે માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે અને માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ સ્વાભાવિક રીતે માલની વાસ્તવિક નિકાસને પૂર્વે થાય છે. પ્રયાસ થતા જ માલ જપ્ત થવા પાત્ર બને છે. અધિનિયમમાં એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જે સૂચવે કે આ ઉપજેલી જવાબદારી માલની

નિકાસ થઈ જતા મટી જાય છે અથવા સમાપ્ત થઈ જાય છે. સંભવ છે કે માલ હકીકતમાં નિકાસ થઈ ગયા પછી માલને જપ્ત કરવાની જવાબદારી, માલની વાસ્તવિક જમી દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી ન રહે. માલ સંબંધે કોઈ વ્યક્તિ એવું કૃત્ય કરે અથવા એવું કૃત્ય કરવાનું ટાળે કે જેના કારણે માલ હેઠળ જપ્ત થવા પાત્ર બને, અથવા આવા કૃત્ય કરવા કે ન કરવા માટે પ્રેરણા આપે, તો તેના માટે વ્યક્તિગત દંડની જોગવાઈ માં કરવામાં આવી છે. આ જોગવાઈ ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે માલ હેઠળ જપ્ત થવાની જવાબદારી વહન કરે છે અને આવી જવાબદારી, જેમ અમે અગાઉ ઠરાવ્યું છે તેમ, જ્યારે કોઈ પ્રતિબંધના વિરુદ્ધ માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે ત્યારે ઊભી થાય છે. નોંધ લેવા જેવી બાબત એ છે કે જ્યારે માલ નિકાસ કરવા માટે રજૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે તે નિઃસંદેહ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની ના અર્થમાં “નિકાસ માલ” હોય છે. અધિનિયમની માં નિર્ધારિત વ્યક્તિગત દંડની જવાબદારી, જે અધિનિયમની હેઠળ માલ જપ્ત થવાની જવાબદારી ઉદ્ભવે તે સાથે, એટલે કે ઉક્ત માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે તે તબક્કે, ઊભી થાય છે, તે સ્પષ્ટપણે ચથાવત રહે છે અને તેનો અમલ થઈ શકે છે. કોઈ પ્રતિબંધના વિરુદ્ધ કોઈપણ માલની ગેરકાયદેસર નિકાસના કિસ્સામાં પરિણામ એવું થઈ શકે છે કે માલ જપ્ત થવાની જે જવાબદારી ઊભી થાય અને સંચિત થાય તેનું અમલીકરણ શક્ય ન રહે, પરંતુ માલ જપ્ત થવાની જવાબદારી સંચિત થાય તે સાથે જ જે વ્યક્તિગત જવાબદારી

ઊભી થાય છે તેનો અમલ કરી શકાય છે અને તે વ્યક્તિગત જવાબદારીના અમલ દ્વારા ગુનેગારને હજી પણ કાયદાની પકડમાં લાવી શકાય છે અને આવા પ્રકારના ગુનાને અટકાવી શકાય છે. તેથી, અમારે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો જોઈએ કે ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની ના બળે, કસ્ટમ્સની અને ની જોગવાઈઓ ત્યારે લાગુ પડે છે જ્યારે ફોરેન એક્સચેન્જ રેગ્યુલેશન અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની નો માલ સંબંધે ભંગ થયો હોય અને તે માલ હકીકતમાં નિકાસ થઈ ગયો હોય. વિભાગીય પીઠ સમક્ષ વિચારણા માટે આવેલો આ ખરેખર પહેલો પ્રશ્ન હતો અને તે પૂર્ણ પીઠને સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી આ પ્રશ્નનો અમારો જવાબ હકારાત્મક છે.

૨૬. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય અધિકારી દ્વારા માલની કિલચરેન્સ અને લઈ જવાની પરવાનગી આપતો આદેશ સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર કરતો નથી. અમે અગાઉ નોંધ્યું છે કે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ હેઠળ નિકાસ માટેના માલ ઉપર જમીની જવાબદારી તે તબક્કે ઊભી થાય છે જ્યારે તેમનો નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ આવશ્યકરૂપે વાસ્તવિક નિકાસ પહેલાંનો હોય છે. પ્રતિબંધના વિરુદ્ધ માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે ત્યારે, તે માલ ઉપર જમીની જવાબદારી ઊભી થાય છે અને તે સમયબિંદુએ, જ્યારે જમીની જવાબદારી ઊભી થાય છે, તે માલ એવો માલ હોય છે જે ભારતમાંથી બહાર, ભારતની બહાર આવેલ સ્થળે લઈ જવાનો હોય છે અને તેથી,

નિઃસંદેહ, અધિનિયમની વ્યાખ્યા મુજબ તેના અર્થક્ષેત્રમાં આવે છે. પ્રયાસના તબક્કા પછી તે પ્રયાસ સફળ થવાના પરિણામે માલની વાસ્તવિક નિકાસ થવી, હકીકતમાં, કોઈ મહત્વની નથી. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૧૩ હેઠળ ઉક્ત અધિનિયમ મુજબ જ્યારે તે માલ ઉપર જમીની જવાબદારી ઊભી થાય છે, ત્યારે તે માલ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની વ્યાખ્યા મુજબ નિકાસ માટેનો માલ છે. તેથી, વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ વિચારણા માટે આવેલ અને પૂર્ણ પીઠને સંદર્ભિત કરાયેલ બીજા પ્રશ્નનો અમે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ ઉત્તર આપીએ છીએ. ”

રેકૉર્ડ પરના ગુનાહિત સામગ્રી :

૭૮. હાથ ધરાયેલા પ્રકરણમાં, ૧૬૫ કિગ્રા જેટલા કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાઉડરના માલખેપનું પહેલેથી જ નિકાસ કરવામાં આવ્યું હતું. જો માલ પહેલેથી જ નિકાસ કરી દેવામાં આવ્યો હોય, તો જમીનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી અને તે બાબતનું નિર્ધારક કમિશનરે યોગ્ય રીતે અવલોકન કર્યું હતું. નિર્ધારક કમિશનરે યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યું હતું કે, કારણ કે માલ જમી માટે ઉપલબ્ધ નહોતો, જમી કરવાનો આદેશ કરવાનું કોઈ અર્થ રહેતું નથી. તેથી, તેમણે અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ મુજબ દંડ લાદવાની કાર્યવાહી કરી, જે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર છે.

૭૯. તપાસથી એવું પ્રકાશમાં આવ્યું કે પ્રતિવાદીએ ગેરકાયદેસર રીતે ઔરંગાબાદમાંથી કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ આગળ નિકાસ કરવા માટે મેળવ્યું હતું. કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ સામાન્ય રીતે દુરુપયોગ થતું મનોરંજક માદક દ્રવ્ય છે, જે તેના શામક ગુણધર્મો માટે જાણીતું છે. વિદેશ વ્યાપારના મહાનિર્દેશક દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૨૭.૧૨.૨૦૦૭ની સૂચના નં. ૬૭(આઈ-૨૦૦૭) ૨૦૦૪-૨૦૦૯ મુજબ, નાર્કોટિક્સ કમિશનરની પરવાનગી/કોઈ વાંધો નથી પ્રમાણપત્ર વિના કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડરની નિકાસ પ્રતિબંધિત કરવામાં આવી છે. જમ માલ એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ, ૧૯૮૫ની કલમ ૪૩ હેઠળ જમ કરવામાં આવ્યો હતો. કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૨(૩૩) મુજબ કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ ‘પ્રતિબંધિત માલ’ છે અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની કલમ ૧૨૫ હેઠળ સંપૂર્ણ જમી માટે જવાબદાર છે.

૮૦. ઔરંગાબાદ સ્થિત મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ દ્વારા તા. ૩.૩.૨૦૦૯ના રોજ જારી કરાયેલ બીલ મુજબ, પ્રશ્નગ્રસ્ત માલનું પરિવહન બેન્ઝાહાઈડ્રોલ પાવડર તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું. તા. ૫.૩.૨૦૦૯ના રોજ વાપી ખાતે મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝને માલની ડિલિવરી આપવામાં આવી હતી. પ્રાપ્ત થયેલી બાતમીના આધારે ચૌધરી રોડવેઝના પરિસર પર દરોડો પાડવામાં આવ્યો હતો અને વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણના હેતુસર માલનો નમૂનો લેવામાં આવ્યો હતો. તા. ૭.૩.૨૦૦૯નો વૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ અહેવાલ દર્શાવે છે કે પ્રશ્નગ્રસ્ત માલ

કેટામીન હાઇડ્રોકલોરાઇડ પાવડર હતો અને મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ દ્વારા તા. ૩.૩.૨૦૦૯ના બીલ હેઠળ જાહેર કરાયેલ મુજબ બેન્ઝાહાઇડ્રોલ પાવડર નહોતો. તપાસ દરમિયાન જાણવા મળ્યું હતું કે આપેલ સરનામે મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સનું કોઈ એકમ અસ્તિત્વમાં નહોતું.

૮૧. તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન, વાપીની ચૌધરી રોડવેઝના માલિક નંદકિશોર રૂપચંદ ચૌધરીનું નિવેદન તા. ૧૯.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું અને ચૌધરી રોડવેઝના ઈન-ચાર્જ રમેશ્વર અમરસિંહ તકલેનું નિવેદન તા. ૧૯.૦૫.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત બંને વ્યક્તિઓએ જણાવેલ છે કે, ઔરંગાબાદની મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ હાલની કન્સાઇનમેન્ટ વાપીની મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ માટે હતી. વધુમાં, ઉક્ત વ્યક્તિઓએ એમ પણ જણાવ્યું હતું કે, વાપીની મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સની લેખિત સત્તા હેઠળ જયેશભાઈ ચુનીલાલ વાડાલિયા ઔરંગાબાદની મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ પાસેથી પ્રાપ્ત થતી તમામ કન્સાઇનમેન્ટો, જેમાં હાલની કન્સાઇનમેન્ટનો પણ સમાવેશ થાય છે, મેળવી જતો હતો. તપાસ દરમિયાન એવું જાણવા મળ્યું હતું કે વાપીની મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ એક બોગસ કંપની હતી.

૮૨. પ્રતિસાદીના સગા એવા જયેશભાઈ વાડાલિયાએ, કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલ પોતાના તા. ૩.૪.૨૦૦૯ના નિવેદનમાં, પોતાના અગાઉના અનુક્રમે તા. ૬.૩.૨૦૦૯ અને ૭.૩.૨૦૦૯ના

નિવેદનોમાં દર્શાવેલ તથ્યો સાચા હોવાનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે. તેણે વધુમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું છે :

“મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના નીચે દર્શાવેલ એલ/આરઓ (ખાતા નકલો) :
૨૧૦૯૮, તા. ૯.૫.૦૮ (૧ થેલી) ૨૧૯૦૪, તા. ૪.૯.૦૮ (૧ થેલી)
૨૨૦૪૦, તા. ૨૩.૯.૦૮ (૧ થેલી) ૨૨૧૫૭, તા. ૧૧.૧૦.૦૮ (૨
થેલી) ૨૨૪૮૯, તા. ૮.૧૨.૦૮ (૨ થેલી) ૨૨૭૧૫, તા. ૧૯.૧.૦૯
(૧ થેલી) ૨૨૯૮૭, તા. ૩.૩.૦૯ (૧ થેલી) બતાવવામાં આવતાં અને
ઉપરોક્ત બિલ્ટીઓ (એલ/આરઓ) નિહાળતાં, તેણે તે પર તારીખવાળી
પોતાની સહી કરી અને જણાવ્યું કે નં. નં. ૧ થી ૬ પર દર્શાવેલ બિલ્ટીઓ
(એલ/આરઓ) મુજબના માલની ડિલિવરી તેણે શ્રી સંજયભાઈ
ગઢેસરિયાના સૂચનાથી ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી પાસેથી લીધી હતી; તે
માલ વાલુજ, ઔરંગાબાદમાંથી લાવવામાં આવ્યો હતો. શ્રી સંજયભાઈ
મોટાભાગે તેમની ઇનોવા કારમાં એકલા આવતા હતા, જ્યારે તે પોતે
મોટર બાઈક નં. જીજેપ ડીબી ૭૪૫ પર આવતો હતો; શ્રી સંજય ક્યારેય
તેની સાથે ટ્રાન્સપોર્ટર ચૌધરી રોડવેઝના કાર્યાલયે આવતા નહોતા, પરંતુ
તેઓ આ કારમાં થોડે દૂર ઊભા રહેતા હતા; માલની ડિલિવરી લીધા
પછી, તે એ જ માલ પોતાની કારમાં સુરત લઈ જતો હતો; તેને કારનો
નોંધણી નં. યાદ નહોતો, પરંતુ કાર પર “વેંકટેશ” શબ્દ લખેલો હતો; શ્રી
કિંશનભાઈ એક વખત શ્રી સંજયભાઈ સાથે એક પાર્સલની ડિલિવરી લેવા

આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ ક્યા ચોક્કસ પાર્સલની ડિલિવરી લેવા આવ્યા હતા તે તેને યાદ નહોતું; શ્રી કિશનભાઈ મંજિભાઈ ગઢેસરિયા બંગલો નં. ૨૨, શ્યામ સુંદર સોસાયટી, એ.કે. રોડ, વરાછા, સુરતમાં રહે છે. તેને વધુમાં બે ફોટોગ્રાફ બતાવવામાં આવ્યા, જેમાં એક ફોટોગ્રાફને નં. ૧ અને બીજા ફોટોગ્રાફને નં. ૨ અપાયેલો હતો અને ફોટોગ્રાફ નં. ૧ જોઈ તેણે જણાવ્યું કે ઉક્ત ફોટોગ્રાફ શ્રી કિશનભાઈ મંજિભાઈ ગઢેસરિયાનો હતો અને ફોટોગ્રાફ નં. ૨ શ્રી સંજય મંજિભાઈ ગઢેસરિયાનો હતો; તેઓની ઓળખ કરી હોવાના નિશાનીરૂપે તેણે બંને ફોટોગ્રાફોના નીચે તારીખવાળી પોતાની સહી મૂકી હતી; શ્રી સંજય ગઢેસરિયા થોડા શારીરિક અક્ષમ હતા. તેને વધુમાં વોડાફોન કંપની પાસેથી પ્રાપ્ત, તેના મોબાઈલ નં. ૯૯૭૯૯ ૪૨૪૨૮ પરથી સમયગાળા ૧.૩.૨૦૦૯ થી ૧૬.૩.૨૦૦૯ દરમિયાન તેને આવેલા અને તેણે કરેલા કૉલોના પ્રિન્ટઆઉટ્સ (વિગતો) ના પાના નં. ૧ થી ૧૦ બતાવવામાં આવ્યા અને પૂછવામાં આવતાં તેણે જણાવ્યું કે પાના નં. ૬ પર, ૫.૩.૦૯ના રોજ ૨૦:૩૨:૫૭ કલાકે મોબાઈલ નં. ૯૩૭૫૦ ૯૩૭૫૫ પરથી તેના મોબાઈલ પર આવેલ કૉલની વિગત હતી; એ જ રીતે પાના નં. ૭ પર, ૬.૩.૦૯ના રોજ ૧૧:૧૯:૦૧ કલાકે, ૧૨:૦૩:૩૬ કલાકે અને ૧૩:૧૫:૩૪ કલાકે મોબાઈલ નં. ૯૩૭૫૦ ૯૩૭૫૫ પરથી તેના મોબાઈલ પર આવેલા કૉલોના વિગત હતા; તેમજ પાના નં. ૮ પર, ૧૬:૧૪:૧૪ કલાકે, ૧૮:૪૮:૧૧ કલાકે અને ૧૮:૫૧:૨૨ કલાકે મોબાઈલ નં.

૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫ પરથી તેના મોબાઈલ પર આવેલા કોલોના વિગત છે; ઉક્ત મોબાઈલ ફોન શ્રી સંજય ગઢેસરિયાનો છે, જેમનો ફોટોગ્રાફ તેણે ઓળખ્યો હતો અને ૫.૩.૨૦૦૯ તથા ૬.૩.૨૦૦૯ના રોજ પાર્સલની ડિલિવરી લેવા બાબતે તેણે તેમની સાથે વાત કરી હતી; ઉપરોક્ત મોબાઈલ નં. ૯૩૭૫૦ ૯૩૭૫૫નો ઉપયોગ શ્રી સંજયભાઈ પોતે કરતા હતા; તથા શ્રી કિશનભાઈ ગઢેસરિયાનો મોબાઈલ નં. ૯૩૭૫૨ ૬૪૨૨૦ હતો.

તેણે ફરીથી પુનરોચ્ચાર કર્યો કે તેઓ ઔરંગાબાદથી મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ મારફતે જે માલ અથવા રાસાયણિક પદાર્થ લાવતા હતા, તે દેશની બહાર નિકાસ કરવામાં આવતો હતો, પરંતુ તેઓ તે કેવી રીતે અને ક્યાં નિકાસ કરતા હતા તેની તેને જાણ નહોતી; કે તે સચિનના હોજીવાળા એસ્ટેટ ખાતે આવેલી તેમની લૂમ્સ ફેક્ટરીમાં તેમની સાથે કામ કરતો હતો, પરંતુ આ ઘટના પછી એ જ ફેક્ટરી બંધ થઈ ગઈ હતી; કે પાર્સલ અટકાયત કરવામાં આવેલ તે દિવસ એટલે કે ૬.૩.૨૦૦૯ પછી તેણે ન તો તેમને (સંજય અને કિશન) મળ્યો હતો અને ન તો તેમનો કોઈ ફોન કોલ પ્રાપ્ત કર્યો હતો; કે શ્રી સંજયભાઈ અને શ્રી કિશનભાઈની ૨૪૪૦-૨૪૪૧, ન્યૂ બોમ્બે માર્કેટ, ઉમરવાડા, સુરત ખાતે એક દુકાન હતી, જ્યાં તે ૨-૩ વખત ગયો હતો; કે શ્રી સંજયભાઈ ત્યાં બેસતા હતા અને કોઈ ઔષધીય વ્યવસાય કરતા હતા; કે આ હકીકત તેણે પોતાના

અગાઉના ૬.૩.૦૯ અને ૭.૩.૨૦૦૯ તારીખના નિવેદનોમાં જાહેર કરી નહોતી.”

૮૩. જયેશ વડાલિયા એ, પોતાની તપાસ દરમિયાન, મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ દ્વારા તા. ૫.૩.૨૦૦૯ ના રોજ જારી કરાયેલ એક પત્ર રજૂ કર્યો હતો, જેના દ્વારા તેને તા. ૬.૩.૨૦૦૯ ના તેના નિવેદન અનુસાર વિવાદિત માલની ડિલિવરી લેવા સત્તાધિકૃત કરવામાં આવ્યો હતો, તેમજ પાર્સલને સુરત તરફ આગળની ડિલિવરી માટે ફરીથી બુક કરવા બાબતનું તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ નું ચલણપત્ર પણ રજૂ કર્યું હતું. ઉક્ત સત્તાપત્ર પર કંપનીના માલિક જે.બી. ભાટિયા ની સહી હતી. સંજય ઘડેસરિયા (પ્રતિવાદી) એ તા. ૨૬.૬.૨૦૦૯ ના પોતાના નિવેદનમાં આ બાબતની પુષ્ટિ કરી હતી કે સત્તાધિકરણપત્ર તેના દ્વારા સહી કરાયેલ હતું અને ઓરંગાબાદથી પરિવહન કરવામાં આવેલ કન્સાઈનમેન્ટની ડિલિવરી લેવા માટે તે જયેશભાઈ વડાલિયાને આપવામાં આવ્યું હતું.

૮૪. સંજયનું નિવેદન કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ અનુક્રમે ૨૧.૪.૨૦૦૯ અને ૨૯.૦૪.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેણે એવું જણાવ્યું હતું કે, “તે શ્રી જયેશભાઈ વડાલિયાને ઓળખતો હતો કારણ કે તે તેના ભાઈ શ્રી કિશનભાઈનો સગો અને શ્રી ચુનીલાલ વડાલિયાનો પુત્ર છે; તે (જયેશભાઈ વડાલિયા) અન્ય કોઈ બાજુનો ધંધો કરતો હતો કે નહીં તે અંગે તેને જાણ નહોતી.....”

૮૫. તેમના વધુ નિવેદનમાં, જે ૨૪.૬.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, સંજયભાઈએ જણાવ્યું કે :

“તેમણે ૨૭.૩.૨૦૦૯ના તારીખના પંચનામા દ્વારા જમ કરાયેલ કેટામાઈનના જથ્થાની ઔરંગાબાદથી વાપી સુધી ડિલિવરી માટે આદેશ આપ્યો હતો; તેમણે ઉક્ત માલ એક શ્રી નાગેશ બરસાલે પાસેથી ખરીદ્યો હતો અને તેમની પાસે શ્રી રાજેશ જોશી નામનો એક વ્યક્તિ હતો, જેના પાસેથી સામગ્રી ખરીદવામાં આવી હતી; શ્રી રાજેશ જોશીનો મોબાઈલ નંબર ૯૮૨૨૯૫૧૩૧૩ હતો; કે ૨ અથવા ૩ વર્ષ પહેલાં શ્રી નાગેશ બરસાલે ૦૨૪૦-૨૩૪૫૬૫૨ પર સંપર્કમાં આવી શકતા હતા, પરંતુ તેમની હાલનો મોબાઈલ નંબર તેમની પાસે ન હતો; વર્ષ ૨૦૦૫-૨૦૦૬માં તેઓ બીરબી સાઈટ દ્વારા તેમના સંપર્કમાં આવ્યા હતા; તેમણે કેટામાઈનની ઉપલબ્ધતા બાબતે નાગેશ બરસાલેને ઇમેઈલ કર્યો હતો, કારણ કે તેમને બીરબી પોર્ટલ પરથી જાણ થઈ હતી કે તેઓ (નાગેશ બરસાલે) કેટામાઈનના વેપારમાં વ્યવહાર કરતા હતા; તે અનુસાર, શ્રી નાગેશ બરસાલેએ તેમના સંપર્ક નંબરો દર્શાવી ઇમેઈલ દ્વારા જવાબ આપ્યો હતો; થોડા સમય પછી તેમણે ઉત્પાદન કેટામાઈનની ઉપલબ્ધતા બાબતે તેમના (નાગેશ બરસાલેના) ઇમેઈલમાં દર્શાવેલ નંબરો પર તેમને (નાગેશ બરસાલેને) ફોન કર્યો હતો; શ્રી નાગેશ

બરસાલેએ જવાબ આપ્યો હતો કે તેઓ પ્રતિ કિલોગ્રામ રૂપિયા ૧૭૦૦૦/- ના દરે કેટામાઈન આપી શકે; શ્રી નાગેશ બરસાલેની વિશ્વસનીયતા તપાસવા માટે, તેમણે ૬ થી ૮ મહિનાના અંતર પછી ફરીથી તેમને (નાગેશ બરસાલેને) ટેલિફોન પર સંપર્ક કર્યો હતો અને તેમણે ફરીથી તેમને કેટામાઈન ઉત્પાદન પૂરું પાડવાની પોતાની તૈયારી દર્શાવી હતી; વર્ષ ૨૦૦૭ની શરૂઆતમાં, તેમણે નમૂના આધારે ૨ કિલોગ્રામ કેટામાઈન પુરવઠા માટે શ્રી નાગેશ બરસાલેનો સંપર્ક કર્યો હતો; શ્રી નાગેશ બરસાલેએ તેમને શ્રી રાજેશ જોશી નામના એક વ્યક્તિનો મોબાઈલ નંબર આપ્યો હતો અને કેટામાઈન સંબંધિત કોઈ પણ જરૂરિયાત માટે શ્રી રાજેશ જોશીને તેમના મોબાઈલ નંબર ૯૮૨૨૯૫૧૩૧૩ પર સંપર્ક કરવા જણાવ્યું હતું; તે મુજબ, તેમણે પોતાના (સંજયના) મોબાઈલ નંબર ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ પરથી ઉપરોક્ત મોબાઈલ પર શ્રી રાજેશ જોશીનો સંપર્ક કર્યો હતો અને સોદો અંતિમ થયો હતો; સોદા મુજબ, શ્રી રાજેશ જોશીએ શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે ઔરંગાબાદથી સુરત ૨ કિલોગ્રામ કેટામાઈન મોકલી હતી અને તેમને જરૂરી રસીદ નંબર આપ્યો હતો; ત્યારબાદ રસીદ નંબર આપી શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ પાસેથી ઉત્પાદન લેવામાં આવ્યું હતું; વેચાયેલ જથ્થાની ચૂકવણી તેમણે ૧૦૭ સ્થાનિક આંગડિયા “એસ. રમેશ કુમાર” મારફતે કરી હતી, જેણે “ડી નટવરલાલ” મારફતે નાણાં હસ્તાંતરિત કર્યા હતા; ઔરંગાબાદમાં નાણાંની ડિલિવરી માટે સ્થાનિક આંગડિયાને શ્રી રાજેશ

જોશીનો મોબાઈલ નંબર આપવામાં આવ્યો હતો અને તે મુજબ શ્રી રાજેશ જોશીને નાણાં મળ્યા હતા; વર્ષ ૨૦૦૬-૨૦૦૭ દરમિયાન તેઓ વિદેશી ખરીદદારોના સંપર્કમાં હતા, જેમને તેઓ ગેરકાયદેસર માર્ગોથી સુહાગ્રા/સિલાગ્રા પૂરું પાડતા હતા; ઉક્ત ખરીદદારો દ્વારા કેટામાઈન વિશે પૂછપરછ કરવામાં આવી હતી અને તે મુજબ તેમણે તે ઉત્પાદન વિદેશી ખરીદદારોને પૂરું પાડવા માટે ખરીદ્યું હતું;

તેણે ઔરંગાબાદમાંથી ૨૪.૦૬.૨૦૦૮ સુધી પોતાની દ્વારા ખરીદાયેલ કેટામાઈનના જથ્થા તથા ઔરંગાબાદથી સુરત સુધીના પરિવહનના માધ્યમ અંગે પૂછવામાં આવતાં, તેણે જણાવ્યું કે પ્રારંભમાં વર્ષ ૨૦૦૭-૨૦૦૮ દરમિયાન તેણે દરેક ૪ થી ૫ કિલોગ્રામના થોડાક માલખેપ મંગાવ્યા હતા, જે ઔરંગાબાદથી સુરત સુધી શ્રી રાજેશ જોશી દ્વારા શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે મોકલવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ માંગ વધતા તેણે દર વખતે ૨૫ થી ૫૦ કિલોગ્રામ જેટલો વધુ જથ્થો મંગાવ્યો હતો, જે ઔરંગાબાદથી વાપી સુધી ચૌધરી રોડવેઝ મારફતે મોકલવામાં આવ્યો હતો અને વાપીથી તે જણાવાયેલા પાર્સલો સુરત તરફ આગળના પરિવહન માટે કોઈક પરિવહન કંપનીમાં ફરીથી બુક કરવામાં આવતા હતા અથવા વ્યક્તિગત વાહનોમાં લાવવામાં આવતા હતા. અનુરૂપ, કુલ મળીને આશરે ૨૫ કિલોગ્રામ કેટામાઈન તેને ઔરંગાબાદથી સુરત સુધી શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે પ્રાપ્ત થયો હતો અને આશરે ૧૬૦ કિલોગ્રામ

કેટામાઈન તેને ૫-૬ માલખેપના જથ્થામાં ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી મારફતે પ્રાપ્ત થયો હતો;

ઔરંગાબાદથી તેણે મંગાવેલ કેટામાઈન કોના નામે બુક કરાવવામાં આવી હતી અને તેણે કયા દસ્તાવેજોના આધારે તે માલખેપ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, તે બાબતે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે ઔરંગાબાદથી કેટામાઈનમાં કન્સાઈની તરીકે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ દર્શાવીને બુકિંગ કરવામાં આવતું હતું. શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે બુક કરાયેલ માલ તેણે ઔરંગાબાદથી કોઈપણ દસ્તાવેજ વિના પ્રાપ્ત કર્યો હતો અને ચૌધરી રોડવેઝ મારફતે બુક કરાયેલ માલના સંદર્ભમાં, માલ સાથે મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સના બીલો મોકલવામાં આવતા હતા અને કન્સાઈનીનું નામ ભાટિયા કેમિકલ, વાપી દર્શાવવામાં આવતું હતું.

ઔરંગાબાદમાંથી તેણે મેળવેલ કેટામીનના નિકાલ અંગે તેને પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે તેના દ્વારા મેળવવામાં આવેલ કેટામીનનો મોટાભાગનો જથ્થો ચુકે, ચુએસએ, કેનેડા સ્થિત વિદેશી ખરીદદારોને ગેરકાયદેસર રીતે નિકાસ કરવામાં આવ્યો હતો, સિવાય કે ૨૦ થી ૩૦ કિલોગ્રામ જેટલો જથ્થો તેણે નષ્ટ કર્યો હતો; તેના દ્વારા નિકાસ કરાયેલ કેટામીનના પ્રત્યેક હમ્પાની માત્રા અંગે તેણે જણાવ્યું કે દરેક હમ્પાની માત્રા ૧૦૦ ગ્રામથી ૪ કિલોગ્રામ સુધી ભિન્ન હતી.

વિદેશી ખરીદદારોને તેણે કઈ કિંમતે માલ વેચ્યો હતો તે અંગે, તેણે જણાવ્યું હતું કે કિંમત પ્રતિ કિલોગ્રામ \$ ૨૦૦૦ થી \$ ૪૦૦૦ સુધી

બદલાતી હતી; કે તેના દ્વારા મોટા જથ્થામાં પ્રાપ્ત થયેલ કેટામાઈનને વિદેશી ખરીદદારોની જરૂરિયાત મુજબ ૧૦૦ ગ્રામ, ૨૫૦ ગ્રામ, ૫૦૦ ગ્રામ, ૧ કિલોગ્રામથી લઈને ૪ કિલોગ્રામ સુધીના નાના પ્લાસ્ટિકના કન્ટેનરોમાં પેક કરવામાં આવતું હતું; કે મોટો જથ્થો તેના દ્વારા હોજીવાળા ખાતે આવેલી તેમની કારખાના કચેરીમાં સંગ્રહિત રાખવામાં આવતો હતો અને પેકિંગ સ્થાનિક બજારમાંથી તેના દ્વારા ખરીદવામાં આવેલા પ્લાસ્ટિકના કન્ટેનરોમાં વ્યક્તિગત રીતે તેના દ્વારા કરવામાં આવતું હતું; કે ત્યારબાદ તે પ્લાસ્ટિકના કન્ટેનરોને કરગેટેડ કાગળથી પેક કરવામાં આવતા હતા અને ત્યાર પછી ઢાંકણાંને ચિપકાઉ ટેપથી સીલ કરવામાં આવતા હતા; કે તેના દ્વારા ટ્રેડકી, ઇન્ડિયામાર્ટ, અલીબાબા, ટ્રેડબોસ વગેરે જેવી વિવિધ બી-ટુ-બી સાઈટો દ્વારા વિદેશી ખરીદદારોનો સંપર્ક કરવામાં આવતો હતો; કે તે પોતાના ઇમેલ રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ પરથી ઉત્પાદનોના પુરવઠા અંગે ઇ-મેલ દ્વારા વિદેશી ખરીદદારો સાથે પત્રવ્યવહાર કરતો હતો; કે તેની પાસે "રઘુનાથ@હશમેલ.કોમ" નામનું બીજું ઇમેલ સરનામું પણ હતું, જેનો ઉપયોગ પણ વિદેશી ખરીદદારો સાથે સંચાર કરવા માટે કરવામાં આવતો હતો.

જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું કે ઉપરોક્ત ઇમેઈલ ખાતાઓ તેણે ક્યારે ખોલ્યા હતા, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે ઉપરોક્ત ઇમેઈલ આઈડી રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ તેણે ઇસવીસન ૨૦૦૫માં ખોલી હતી અને

ઈમેઈલ આઈડી: રઘુનાથ@હશમેલ.કોમ તેણે ઈસવીસન ૨૦૦૭માં ખોલી હતી.

તેમને પૂછવામાં આવતાં કે તેઓ ઉપરોક્ત પોતાના ઈમેલ ખાતામાં કેવી રીતે પ્રવેશ કરતા હતા અને ઉપરોક્ત ખાતાઓમાં અન્ય કયા વ્યક્તિઓ પણ પ્રવેશ કરી શકતા હતા, તેમણે જણાવ્યું કે તેમની પાસે કોમ્પેક કંપનીનું એક લેપટોપ હતું, જેમાં "રિલાયન્સ ઈન્ફોકોમ" નું નેટ જોડાણ હતું અને તેના મારફતે તેઓ પોતાના ઈમેલ ખાતાઓમાં પ્રવેશ કરતા હતા; કે ઉપરોક્ત ઈમેલ સરનામે પ્રવેશ કરવાની સત્તા માત્ર તેમની જ હતી; કે કેટામાઈન સુરતમાં સ્થાનિક કુરિયર પાસે મુંબઈમાં મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશન અને એક શ્રી હર્ષદને, આગળ વિદેશી દેશમાં મોકલવા માટે, સોંપવામાં આવતું હતું; કે ગ્રાહકને જરૂરી જથ્થા મુજબ સામગ્રીનું પેકિંગ તેઓ પોતે કરતા હતા અને તે જ શ્રી જયેશ વાડાલીયાને આગળ નવસારી ખાતે પુરોહિત કુરિયર્સને આપવા માટે સોંપવામાં આવતું હતું; કે પાર્સલ પર તેઓ વ્યક્તિનું નામ અને તેનો સેલ નંબર લખતા હતા અને વિદેશસ્થ ગ્રાહકનું સરનામું અંદરના પેક કરેલા પાર્સલ પર લખવામાં આવતું હતું; કે મુંબઈ પહોંચ્યા પછી, શ્રી હર્ષદ અથવા મેસર્સ પેસિફિકના કોઈપણ વ્યક્તિ, જેમને નવસારીથી તેમના દ્વારા પાર્સલ મોકલવામાં આવતું હતું, તે બહારનું પેકિંગ ફાડી નાખતા અને ઉક્ત પાર્સલના અંદરના પેકિંગ પર લખેલા સરનામા મુજબ વિદેશસ્થ ખરીદદારો માટે બુકિંગ કરતા હતા; કે અગાઉ શ્રી હર્ષદ મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પ સાથે કામ કરતા

હતા અને પછી તેઓ સ્વિસ ઇન્ટરનેશનલ નામની એક કંપની માટે કામ કરવા લાગ્યા હતા; કે પાર્સલનું બુકિંગ થયા બાદ, શ્રી હર્ષદ અથવા મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશનના વ્યક્તિઓ તેમને પાર્સલોના ટ્રેકિંગ નંબર અથવા તો તેમના મોબાઇલ નંબર ૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫ પર એસએમએસ દ્વારા અથવા ફોન પર મૌખિક રીતે મોકલતા હતા; કે ત્યારબાદ તેઓ ઉક્ત ટ્રેકિંગ નંબર ભારતમાંથી મોકલાયેલા પોતાના પાર્સલને ગ્રાહક અનુસરી શકે તે માટે, ટ્રેકિંગ સાઈટ્સ સાથે, પોતાના ઇમેલ સરનામા રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ અથવા રઘુનાથ@હશમેઇલ.કોમ પરથી વિદેશસ્થ ગ્રાહકને મોકલતા હતા; કે શ્રી જયેશ વાડાલીયાને પાર્સલોના અંદરના માલની જાણ નહોતી; કે પુરોહિત કુરિયર મુંબઈ સુધી પ્રતિ પાર્સલ રૂપિયા ૧૦૦ થી રૂપિયા ૨૦૦ લેતું હતું અને મુંબઈનો વ્યક્તિ વજનના દરપટ્ટા મુજબ, અર્થાત પ્રતિ કન્સાઇનમેન્ટ રૂપિયા ૧૫૦૦ થી રૂપિયા ૩૫૦૦-૪૦૦૦ જેટલો ખર્ચ લેતો હતો.

જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું કે વિદેશસ્થિત તેના ગ્રાહકો પાસેથી ચુકવણીઓ તેને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થતી હતી, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે ગ્રાહકો પાસેથી મળતી ચુકવણી તેને વેસ્ટર્ન યુનિયન મની ટ્રાન્સફર એજન્સી મારફતે પ્રાપ્ત થતી હતી; કે જે વ્યક્તિના નામે ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી શકે તે વ્યક્તિના નામો તે રાજકોટમાં રહેલા તેના એક મિત્ર પાસેથી લેતો હતો; કે તેનો મિત્ર વેસ્ટર્ન યુનિયન એજન્ટ પાસેથી નામો લેતો અને તે અંગે તેને જાણ કરતો હતો; કે તે ત્યારબાદ તે નામ વિદેશી ખરીદનારને મોકલતો

હતો અને એકવાર ટ્રાન્સફર થઈ જાય પછી, તેઓ (ગ્રાહકો) એમ.ટી.સી.એન.ની વિગતો આપતા હતા અને એમ.ટી.સી.એન.ની વિગતોના આધારે રકમ ઉપાડી લેવામાં આવતી હતી અને રાજકોટનો વ્યક્તિ લોકલ અંગડિયા મારફતે તે રકમ તેને સુરત મોકલતો હતો; કે જે અંગડિયા મારફતે રકમ આવતી હતી તેનું નામ એસ. આર. અગનડિયા હતું.

રાજકોટમાં રહેલા તેના મિત્રનું નામ, સરનામું અને સંપર્ક નં. જણાવવા કહેવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે રાજકોટમાં તેના મિત્રનું નામ શ્રી વિજય પાંધી છે અને તેનો સંપર્ક નં. ૯૪૨૭૭૩૮૧૦૦ છે; તેમજ તે રાજકોટમાં કાલાવડ રોડ પર રહે છે અને તેને તેનું સંપૂર્ણ સરનામું જાણીતું નહોતું, પરંતુ વિદેશસ્થ ગ્રાહકો પાસેથી તેને મળેલ ચુકવણીઓ અંગે તે અજાણ હતો. ”

૮૬. તેના તા. ૨૬.૬.૨૦૦૯ ના વધુ નિવેદનમાં સંજયે તેના અગાઉના નિવેદનોમાં ઉલ્લેખિત હકીકતોની પુષ્ટિ કરી હતી અને નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

“તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ ના રોજ તે ક્યાં હતો તે અંગે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે હંમેશની જેમ તે ન્યૂ બોમ્બે, ૨૪૪૦-૪૧ સ્થિત પોતાની કચેરીએ ગયો હતો ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ સવારે ૧૧ વાગ્યે માર્કેટમાં હતો અને સાંજે ૬:૦૦ વાગ્યા સુધી કાર્યાલયમાં રહ્યો હતો; કે લગભગ બપોરે ૦૧:૦૦ વાગ્યે તેણે શ્રી જયેશ વાડલિયાને પોતાના કાર્યાલયમાં

બોલાવ્યા હતા અને તેમને ઔરંગાબાદની મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ,
ઔરંગાબાદના નામે બુક કરાયેલ એક પાર્સલ મેળવવા માટે મેસર્સ ચૌધરી
રોડવેઝ, વાપી જવા જણાવ્યું હતું; કે તેણે તેમને ૦૫.૦૩.૨૦૦૯
તારીખનું એક અધિકારપત્ર પણ સોંપ્યું હતું, જે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ,
પ્લોટ નં. ૨૨૧૯, જીઆઈડીસી એસ્ટેટ, અંકલેશ્વર, ટેલિ.:
૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ના નામે હતું અને જે ડિસ્પેચ મેનેજર, ચૌધરી રોડવેઝ,
વાપીને સંબોધિત હતું, જેમાં વ્યક્તિને શ્રી અનુજ શાહ તરીકે અધિકૃત
કરવામાં આવી હતી; કે તે અધિકારપત્ર ઉપર માલિક તરીકે "જે.બી.
ભાટિયા" તરીકે તેની સહી હતી; કે તેણે શ્રી જયેશ વાડલિયાને જણાવેલું કે
તેઓ ઉપરોક્ત પરિવહન કંપની સમક્ષ પોતાનું નામ શ્રી અનુજ શાહ તરીકે
જાહેર કરે.

ઉપરોક્ત પત્ર પર દેખાતી સહીનું પુનરુત્પાદન કરવા કહેવામાં આવતા,
તેણે પોતાના ઉપરોક્ત નિવેદનમાં તે જ સહીનું પુનરુત્પાદન કર્યું હતું;
વધુમાં, ઉપરોક્ત પત્ર સિવાય તેણે શ્રી જયેશ વાડલિયાને મેસર્સ જે.બી.
એન્ટરપ્રાઇઝિસ, એ ૨૧૨ સિમિત શોપિંગ સેન્ટર, જીઆઈડીસી ચાર
રસ્તા, વાપી, ટેલિ: ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ ના નામે ઇન્વોઇસ નંબર:
જે.બી./બી.સી.૦૦૧ડીટીડિ. ૦૬.૦૩.૦૯ પણ સોંપ્યું હતું; વધુમાં, તે
ઇન્વોઇસમાં પ્રેષક તરીકે મેસર્સ ૧ બી. એન્ટરપ્રાઇઝિસ દર્શાવવામાં
આવેલ હતું અને પ્રાપ્તકર્તા તરીકે મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સ, ડી-૪/૧૧
જીઆઈડીસી, સચિન, સુરત દર્શાવવામાં આવેલ હતું; વધુમાં, ઇન્વોઇસ

પર અધિકૃત સહીકર્તા તરીકે દેખાતી સહી તેના દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેણે પોતાના ઉપરોક્ત નિવેદનમાં ઉક્ત સહીઓનું વધુ પુનરુત્પાદન પણ કર્યું હતું; વધુમાં, મેસર્સ ભાટિયા કેમિકલ્સનો ઉપરોક્ત પત્ર અને જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝિસનું બિલ તેના દ્વારા તેના લેપટોપ પર તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને તેની પ્રિન્ટો બોમ્બે માર્કેટ સ્થિત તેના ઉપરોક્ત કાર્યાલયમાં લેવામાં આવી હતી;

ઉપરોક્ત કંપનીઓના કાર્યાલયના સરનામા અંગે તેમજ ઉપરોક્ત બિલ અને પત્રમાં ઉલ્લેખિત મોબાઇલ નંબર એટલે કે ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ અંગે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે બંને સરનામાં ખોટાં છે અને મોબાઇલ નંબર ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭નો ઉપયોગ તે છેલ્લા ૩-૪ વર્ષથી કરતો હતો અને ઉક્ત મોબાઇલ જોડાણ તેના નામે નથી, કારણ કે તે તેના એક મિત્ર દ્વારા ગોઠવવામાં આવ્યું હતું.

ઉપરોક્ત જણાવેલ મોબાઇલ નંબરના બિલની ચુકવણી અંગે, તેણે જણાવ્યું હતું કે તે જોડાણ પૂર્વચુકવણાવાળું જોડાણ હતું.

તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે ઉપરોક્ત પત્ર અને બીલ તેમણે શ્રી જયેશ વડાલિયાને આપ્યાં હતાં, જેથી વાપી ખાતે ચૌધરી રોડવેઝમાંથી પાર્સલની ડિલિવરી મેળવી શકાય અને તે જ પાર્સલને વાપી ખાતે સુરત અમદાવાદ ટ્રાન્સપોર્ટ કંપનીમાં સુરત તરફ આગળના પરિવહન માટે ફરીથી બુક કરી શકાય.

ભાટિયા કેમિકલ્સનો ઉપરોક્ત પત્ર અને શ્રી જયેશ વડાલિયા દ્વારા ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ રજૂ કરવામાં આવેલ જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝિસનું બીલ બતાવવામાં આવતા, તેણે તે જ દસ્તાવેજો પોતાના દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા અને શ્રી જયેશ વડાલિયાને સોંપવામાં આવ્યા હતા તે રીતે ઓળખ્યા.

પૂછવામાં આવતા, તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે તે જ દિવસે, ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ, સાંજે અંદાજે ૪:૧૫ વાગ્યે, તેણે શ્રી જયેશનો સંપર્ક કર્યો

તેણે તેના (સંજયના) મોબાઇલ નંબર ૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫ પરથી વાડલિયાનો સંપર્ક કર્યો, પરંતુ શ્રી વાડલિયાની તરફે કોઈ જવાબ ન મળતાં તેને શંકા ઉપજી કે તો શ્રી જયેશ વાડલિયા પાર્સલ સાથે પકડાઈ ગયા હશે અથવા વાપી ખાતે કંઈક ગડબડ થઈ હશે; તેથી તે પોતાના ભાઈ કિશન સાથે લગભગ સાંજે ૦૭:૦૦ વાગ્યે બે અલગ અલગ વાહનોમાં હોજીવાળા ફેક્ટરીએ ગયો; ત્યાં હોજીવાળા કચેરીમાં રાખવામાં આવેલા ૩ પેકેટ, જેમાં એલ્પ્રાઝોલમ ગોળીઓ, ડાયાઝેપામ ગોળીઓ, લોરાઝેપામ ગોળીઓ તથા કેટલીક અન્ય ગોળીઓ હતી, અને પ્લાસ્ટિકની થેલીઓમાં રાખવામાં આવેલું કેટામાઈન પાઉડર તેણે તરત જ એકત્ર કર્યું અને પોતાના ભાઈ શ્રી કિશનને કર્મચારી શ્રી કિશોર ચાદવને સાથે લઈ ગોળીઓ અને પાઉડર ફેંકી દેવા જણાવ્યું; તેના ભાઈ શ્રી કિશને તેની સૂચના મુજબ કાર્યવાહી કરી, પરંતુ આવા પ્રકારના કેટામાઈન

પાઉડર અને ગોળીઓ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ અને લેવડદેવડ વિશે તેને જાણ નહોતી.

તેણે ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ ની રાત્રે પોતાના દ્વારા કેટામાઈન પાઉડર જ્યાં ફેંકવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળ તથા તેની માત્રા અંગે જણાવ્યું કે તેણે ૨૦ થી ૨૫ કિલોગ્રામ જેટલી માત્રાનો કેટામાઈન પાઉડર ગટરમાં ફેંકી દીધો હતો; કે ઉપરોક્ત પાઉડર અને ગોળીઓનો નાશ કર્યા પછી તે અને તેનો ભાઈ રાત્રે અંદાજે ૧૦.૦૦ વાગ્યે ફેક્ટરીમાંથી ઘરે જવા નીકળ્યા હતા; કે ત્યારબાદ ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ ની રાત્રે ૧૧.૦૦ વાગ્યે તે પોતાના પરિવાર અને શ્રી કિશનભાઈ સાથે રાજકોટ જવા માટે સુરતેથી નીકળ્યો હતો; કે રાજકોટ ખાતે તે પોતાની બહેનના ઘરે ૧૦ થી ૧૨ દિવસ રહ્યો હતો અને ત્યારબાદ વકીલનો સંપર્ક કરવા માટે સુરત પરત આવ્યો હતો અને ૨ થી ૩ દિવસ પછી ફરી રાજકોટ માટે નીકળી ગયો હતો; કે આ રીતે ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ પછી દોઢ મહિના સુધી તેણે રાજકોટ અને સુરત વચ્ચે અવરજવર કરી હતી.

તેમને શ્રી કિશોર યાદવનું ૦૯.૦૫.૨૦૦૯ના રોજ નોંધાયેલ નિવેદન પણ બતાવવામાં આવ્યું હતું અને તેમણે ઉક્ત નિવેદન વાંચી જોયું હતું તથા તેની પુષ્ટિ કરી હતી કે શ્રી કિશોર યાદવ તેમની સચિન ફેક્ટરીમાં કામ કરતા તેમના કર્મચારીઓમાંથી એક હતા અને તેમના ઉપરોક્ત નિવેદનમાં તેમણે જણાવેલા તથ્યો સચ્યા અને યોગ્ય છે. તે જ જોયાનું પ્રતીકરૂપે

તેમણે ઉક્ત નિવેદનના છેલ્લા પાનાં પર તારીખ સાથે પોતાની સહી કરી હતી.

તેને વધુમાં મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝના એલ.આર. નંબરો ૨૧૦૯૮ તા. ૦૯.૦૫.૨૦૦૮, ૨૧૯૦૪ તા. ૦૪.૦૯.૨૦૦૮, ૨૨૦૪૦ તા. ૨૩.૦૯.૨૦૦૮, ૨૨૧૫૭ તા. ૧૧.૧૦.૨૦૦૮, ૨૨૪૮૯ તા. ૦૮.૧૨.૨૦૦૮, ૨૨૭૧૫ તા. ૧૯.૦૧.૨૦૦૯, જે શ્રી નંદકિશોર આર. ચૌધરી, માલિક, મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ દ્વારા તેમના તા. ૧૯.૦૩.૨૦૦૯ના નિવેદન હેઠળ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, તે પણ બતાવવામાં આવ્યા; અને તેણે તે જોતાં નિશ્ચિત કર્યું કે કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડ પાવડર તેની આજ્ઞા મુજબ ઔરંગાબાદથી વાપી સુધી ઔરંગાબાદના એક શ્રી રાજેશ જોશીને પરિવહન કરવામાં આવ્યું હતું.

ઔરંગાબાદ ખાતે ઉપરોક્ત કેટામાઈન પાઉડરનું વાપી સુધી પરિવહન માટે બુકિંગ કરવામાં આવતી વેળાએ સપ્લાયર દ્વારા આપેલ દસ્તાવેજો અંગે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે દરેક પ્રસંગે મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ, વાલુજ, ઔરંગાબાદના બિલો બુકિંગ સમયે આપવામાં આવતા હતા અને બુકિંગ પછી એલ.આર.ની કન્સાઈની નકલ ઔરંગાબાદથી શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે સુરત મોકલવામાં આવતી હતી; કે શ્રી રાજેશ જોશી તેને ચૌધરી રોડવેઝ મારફતે માલ રવાના કરાયો હોવા અંગે તથા માલ ઉપાડવા માટેની એલ.આર. શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ મારફતે મોકલવામાં આવી હોવા અંગે જાણ કરતા હતા; કે તે સુરતમાં શ્રીનાથ ટ્રાવેલ્સ પાસેથી એલ.આર.

મેળવતો હતો અને દરેક પ્રસંગે એલ.આર. મેળવ્યા પછી તે જ દિવસે અથવા વધુમાં વધુ બીજા જ દિવસે, તેણે શ્રી જયેશ વાડાલિયાને કેટામાઈન પાઉડર ઉપાડવા માટે ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી ખાતે મોકલ્યો હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે માત્ર ૨ પ્રસંગોએ, એટલે કે ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ અને જાન્યુઆરી, ૨૦૦૯માં પ્રાપ્ત થયેલ માલના સંદર્ભમાં, તેણે વાપીથી સુરત માલના આગળના પરિવહન માટે જયેશ વાડાલિયાને જે.બી. એન્ટરપ્રાઇઝિસનું ખોટું ચલણ આપ્યું હતું અને બાકીના તમામ કિસ્સાઓમાં માલ જયેશ દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે વાપીથી સુરત લાવવામાં આવ્યો હતો.

તેને મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, વાપી ખાતે તા. ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ તૈયાર કરાયેલ પંચનામું બતાવવામાં આવ્યું હતું, જેના હેઠળ ૨૫ કિ.ગ્રા. કેટામિનનો તેનો માલસામાન અટકાયતમાં લેવામાં આવ્યો હતો; તેમજ તેને મેસર્સ ચૌધરી રોડવેઝ, ઔરંગાબાદનું એલ.આર. નં.૨૨૯૮૭ તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯નું અને મેસર્સ પરફેક્ટ કેમિકલ્સ, વાલુજ, ઔરંગાબાદનું ઈન્વોઈસ ડી.સી. નં.૧૨૪ તા. ૦૩.૦૩.૨૦૦૯નું, જે ઉપરોક્ત માલસામાન સંબંધિત હતું અને ઉપરોક્ત પંચનામા હેઠળ ટ્રાન્સપોર્ટ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, તે પણ બતાવવામાં આવ્યું હતું; અને તેણે ઉપરોક્ત પંચનામું અને દસ્તાવેજો તપાસ્યા હતા તથા તેની પુષ્ટિ કરી હતી કે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ પરફેક્ટ કેમિકલ્સના સમાન પ્રકારના ઈન્વોઈસ તેને શ્રી રાજેશ જોશી દ્વારા ઔરંગાબાદથી પરિવહન કરાયેલા

કેટામિનના તમામ માલસામાન સાથે પ્રાપ્ત થતા હતા. જોકે, દરેક વખતે પરફેક્ટ કેમિકલ્સના, જણાવેલ માલ સાથે આવેલા બિલોમાં કેટામિન પાવડરનું વર્ણન ખોટી રીતે બેન્ઝાઇલફેનિલ પાવડર, સોડિયમ સોલ્ટ વગેરે તરીકે દર્શાવવામાં આવતું હતું અને કેટામિનનો માલસામાન સુરત પહોંચ્યા પછી તે બિલો નષ્ટ કરી નાખતો હતો. કેટામિનના મુખ્ય ખરીદદારો, જેઓને તેણે વિદેશમાં કેટામિન પૂરું પાડ્યું હતું, તેમના સંબંધમાં તેણે જણાવ્યું કે મુખ્ય ખરીદદારો હતા વાયગ્રાલેડ@હશમેઈલ.કોમ", કેસસેઈન્સ@હશમેઈલ. કોમ અને ટોમ્માલ્ડિન@હશમેઈલ.કોમ.

ઉપર જણાવેલ ખરીદદારોનાં નામો અને વ્યક્તિઓ બાબતે, તેણે જણાવ્યું કે તેને તેમના નામોની જાણ નહોતી, કારણ કે તે તેમની સાથે માત્ર ઉપરોક્ત તેમના ઇમેલ આઈડી પર જ સંપર્ક કરતો હતો. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે કેટામિનના વેપારમાં ખરીદદારો તેમજ વેચાણકર્તાઓ પોતાની વાસ્તવિક ઓળખ જાહેર કરતા નથી અને આ કારણસર તે પણ પોતાના ઇમેલ આઈડી, અર્થાત્ રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ અને રઘુનાથ@હશમેઈલ.કોમ, પરથી તેમની સાથે પત્રવ્યવહાર કરતો હતો, જે તેણે ખોટું નામ તેમજ ખોટા સંપર્ક નંબરો અને સરનામું દર્શાવીને ખોલ્યાં હતા.

તેના અન્ય બીરબી પોર્ટલો (વ્યાપાર પોર્ટલો) અંગે, તેણે નીચે મુજબ એ જ વિગતો આપી:

- (૧) નામ: ઇન્ડિયનમાર્ટ.કોમ વપરાશકર્તા નામ: રઘુનાથએજન્સી@ચાહૂ.કોમ પાસવર્ડ: સંકિસ
- (૨) નામ: ટ્રેડકી ચુઝરનેમ: રઘુનાથ પાસવર્ડ: સાંકિસ
- (૩) નામ: "ટ્રેડમાર્ટ".કોમ વપરાશકર્તા નામ: રઘુનાથ પાસવર્ડ : યાદ રાખશો નહીં.
- (૪) નામ: "અલીબાબા".કોમ વપરાશકર્તા નામ: રઘુનાથાગેસીઝ@ચાહૂ.કોમ પાસવર્ડ:--
- (૫) નામ: "ટ્રેડબોસ.કોમ" વપરાશકર્તા નામ: રઘુનાથ પાસવર્ડ:--
- (૬) નામ: "ટ્રેડહોલ્ડિંગ.કોમ" વપરાશકર્તા નામ: રઘુનાથ ગુપ્તશબ્દ

તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે ઉત્પાદન કેટામાઈન, વિયાગ્રા, સુહાગ્રા, અલ્પ્રાઝોલમ, ડાયાઝેપામ વગેરેના વેચાણ માટે તેમણે ઉપરોક્ત બીરબી પોર્ટલો ખોટા નામ, સરનામા અને સંપર્ક નંબરો દર્શાવીને ખોલ્યા હતા; અને તેમના ઇન્ડિયામાર્ટ.કોમ ખાતેના પોતાના બીરબી પોર્ટલ સિવાય તેમણે પોતાની કંપની "સુદર્શન કેમિકલ્સ" નું દર્શાવ્યું હતું; અને તેમણે ઇન્ટરનેટ દ્વારા ડીઆરઆઈ કચેરીમાં ટ્રેડવે અને ઇન્ડિયામાર્ટ પર પોતાનું બીરટ પોર્ટલ ખોલ્યું હતું અને તેમની હાજરીમાં તેમની કંપનીની પ્રોફાઇલના પ્રિન્ટઆઉટ લેવામાં આવ્યા હતા અને બાકીના પોર્ટલો ખોલી શકાયા નહોતાં કારણ કે તેમને પાસવર્ડ યાદ નહોતો; અને તેમણે તે

પ્રિન્ટઆઉટો જોયા હતા અને તે જ પર તારીખ સાથે પોતાની સહી કરી હતી.

રઘુનાથ એજન્સીઝના આઈ.ઈ.સી. કોડ અંગે, તેણે જણાવ્યું કે તેની પાસે કોઈ પણ આઈ.ઈ.સી. નંબર નહોતો અને કંપનીને પ્રથમ વિદેશી ખરીદદારો પાસેથી ઓર્ડર મેળવવા માટે બી-ટુ-બી પોર્ટલ પર રજૂ કરવામાં આવી હતી અને તેમજ કેટામાઈન, વિલાગ્રો, એલપ્રાઝોલામ, ડાયઝેપામ વગેરેના ગેરકાયદેસર નિકાસ પણ “રઘુનાથ એજન્સીઝ” નામનો ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવ્યા હતા.

તેના દ્વારા કેટામાઈનની નિકાસ માટે તૈયાર કરવામાં આવેલા કોઈપણ નિકાસ દસ્તાવેજો અંગે, તેણે જણાવ્યું હતું કે તેણે પોતાની લેપટોપમાંથી ૩ જુદી જુદી ખોટી પેઢીઓના નામે, અર્થાત્ મેસર્સ રીગલ કેમિકલ્સ, અંકલેશ્વર, મેસર્સ રાજ એક્સપોર્ટ્સ, મેઠોડો જી.આઈ.ડી.સી., રાજકોટ અને મેસર્સ શ્રદ્ધા કેમિકલ્સ, અંકલેશ્વર, બીલો / ચલણો તૈયાર કર્યા હતા, જેમાં પેઢીના ખોટા સરનામાં દર્શાવવામાં આવ્યા હતા અને કેટામાઈનની નિકાસને “સોડિયમ બાઈસલ્ફાઈટ” તરીકે દર્શાવવામાં આવી હતી; તેમજ કેટામાઈનની બધી નિકાસ ઉપરોક્ત ૩ પૈકીની કોઈ એક કંપની તરફે હોવાનું, ખરીદદારનું નામ અને સરનામું તથા વિદેશી ખરીદદાર દ્વારા તેને આપવામાં આવેલ કેટામાઈનની વાસ્તવિક જથ્થાની નોંધ કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું હતું.

ઉપરોક્ત ૩ ખોટી પેઢીઓના બિલોની નકલીઓ, જેના આધારે ગેરકાયદે નિકાસો કરવામાં આવી હતી, તે અંગે તેણે જણાવ્યું હતું કે સુરતથી મુંબઈ સુધી માલ વિદેશી ખરીદદારને આગળ મોકલવા માટે મોકલવામાં આવે ત્યારે તેણે બિલની ફક્ત એક જ નકલ તૈયાર કરી હતી અને તે જ માલ સાથે વિદેશી ખરીદદારને મોકલવામાં આવી હતી; કે ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૯ના અંત ભાગમાં એક પ્રસંગે કેટામાઈનનો એક જથ્થો બસ કાઠિયાવાડ ટ્રાવેલ્સ મારફતે રાજકોટ મોકલવામાં આવ્યો હતો અને તે શ્રી વિનય ઉપાધ્યાયે પ્રાપ્ત કર્યો હતો, જેણે ત્યારબાદ કેટામાઈનના પાર્સલની અંદર તેણે સુરતથી મોકલેલ રાજકોટ, મેટોડા જીઆઈડીસી સ્થિત રાજ એક્સપોર્ટ્સના ચલણ હેઠળ ઉક્ત માલ દિલ્હી મોકલ્યો હતો; કે દિલ્હીમાં ઉક્ત પાર્સલ કનૉટ પ્લેસ, દિલ્હી સ્થિત "ઓનલાઈન લોજિસ્ટિક્સ" દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ રાજ એક્સપોર્ટ્સના નામે દિલ્હીમાંથી તેની નિકાસ કરવામાં આવી હતી.

દિલ્હીમાંથી થતા અન્ય નિકાસ અંગે તેણે જણાવ્યું હતું કે અંદાજે ૮ થી ૧૦ પ્રસંગોએ તેણે સુરતથી દિલ્હી સુધી ઓન ડોટ કુરિયર્સ, બેલ્જિયમ ટાવર, સુરત મારફતે કેટામાઈન પાઉડરના પાર્સલો પણ મોકલ્યા હતા. જણાવાયેલા પાર્સલો આગળની સપુર્દગી માટે દિલ્હીની મેસર્સ ઓનલાઈન લોજિસ્ટિક્સને, રીગલ કેમિકલ્સ અથવા શ્રદ્ધા કેમિકલ્સ પૈકી કોઈ એકના નામે બુક કરવામાં આવતા હતા અને દિલ્હીમાંથી તે પાર્સલો વિદેશી ગ્રાહકોને નિકાસ કરવામાં આવતા હતા.

સુરતથી દિલ્હી અને દિલ્હીથી વિદેશ સુધી પાર્સલ મોકલવાના આરોપો અંગે, તેણે જણાવ્યું કે મેસર્સ ઓન ડોટ કુરિયરે દિલ્હી પહોંચાડવા માટે પ્રતિ પાર્સલ રૂ. ૩૦૦ થી રૂ. ૫૦૦ સુધી વસૂલ્યા હતા અને મેસર્સ ઓનલાઈન લોજિસ્ટિક્સે યુ.કે., યુ.એસ.એ. વગેરે ખાતે પહોંચાડવા માટે તેની પાસેથી પ્રતિ પાર્સલ રૂ. ૩૫૦૦ થી રૂ. ૪૦૦૦ સુધી વસૂલ્યા હતા; તમામ ચૂકવણીઓ રોકડમાં કરવામાં આવી હતી; “ઓનલાઈન લોજિસ્ટિક્સ, દિલ્હી” ને થતી ચૂકવણીઓ તેણે વારાછા ખાતેના અંગડિયા મેસર્સ માધવ મગન મારફતે મોકલી હતી અને સુરત કુરિયર, ઓન ડોટને થતી ચૂકવણીઓ તેણે પોતે અથવા શ્રી જયેશ દ્વારા સીધી કરી હતી.

તેને પૂછવામાં આવતા કે શું તેણે તેના ઉપરોક્ત ૩ ફર્મો દ્વારા કેટામાઈન હાઈડ્રોકલોરાઈડના નિકાસ માટે નાર્કોટિક્સ કમિશનર પાસેથી એનઓસી (નો ઓબ્જેક્શન સર્ટિફિકેટ) મેળવ્યું હતું કે કેમ, તેણે જણાવ્યું કે તેણે નિકાસ માટે નાર્કોટિક કમિશનર પાસેથી કોઈપણ એનઓસી મેળવ્યું ન હતું.

તેનાં માલિકીના અથવા તેના દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા વિવિધ મોબાઈલ ફોન સંબંધે પૂછવામાં આવતાં, તેણે નીચે મુજબ મોબાઈલ નંબરો દર્શાવ્યા :

(૧) ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭(૨) ૯૯૭૯૩૮૬૯૦૦(૩)

૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫

તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે અનુનં. (૧) અને (૨) પર દર્શાવેલ મોબાઈલ જોડાણો તેમના મિત્ર દ્વારા ગોઠવવામાં આવેલ પ્રીપેઇડ જોડાણો છે અને તે અન્ય નામે છે; તેમજ મોબાઈલ નંબર ૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫ એ તેઓ ઉપયોગ કરતા મોબાઈલ નંબર છે અને તે તેમના એક મિત્ર શ્રી સુનિલ કાકડિયા, મુંબઈના નામે છે.

ઉપરોક્ત જણાવેલ મોબાઈલ નંબરોના ઉપયોગ અંગે, તેણે જણાવ્યું હતું કે મોબાઈલ નંબર ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ નો ઉપયોગ તે કેટામાઈનની ખરીદી તથા તેના નિકાસ માટે કરતો હતો. મોબાઈલ નંબર ૯૯૭૯૩૮૬૯૦૦ નો ઉપયોગ તે મુખ્યત્વે કુરિયર હેતુસર રાજકોટના શ્રી વિનય ઉપાધ્યાય સાથે વ્યવહાર કરવા માટે અને ક્યારેક અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે પણ કરતો હતો; તથા મોબાઈલ નંબર ૯૩૭૫૦૯૩૭૫૫ નો ઉપયોગ તે પોતાના વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે, જેમાં ભારતમાંથી દવાઓની ખરીદી તેમજ કાપડ, હીરા વગેરેના અન્ય વ્યવસાયનો સમાવેશ થાય છે, કરતો હતો.

તેમને વધુમાં તા. ૨૩/૨૪.૦૬.૨૦૦૯ ના પંચનામા દર્શાવવામાં આવ્યા, જેના મુજબ તેમના દ્વારા આપવામાં આવેલા પાસવર્ડ અનુસાર તેમના ઇમેઈલ ખાતા રઘુનાથએજન્સીઝ@યાહૂ.કોમ માં પ્રવેશ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમના ઉપરોક્ત ખાતામાં ઉપલબ્ધ ઇમેઈલ પત્રવ્યવહારના છાપા તેમની હાજરીમાં લેવામાં આવ્યા હતા તથા તે જ ઉપરોક્ત પંચનામામાં જણાવ્યા મુજબ ફાઈલ નં.૦૧ અને ફાઈલ નં.૦૨ માં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, અને તેમણે તેમાં નોંધાયેલા તથ્યો

સચ્ચા અને સાચા હોવાનું પુષ્ટિ કર્યું. તેમને વધુમાં ફાઇલ નં.૦૧ દર્શાવવામાં આવી, જેમાં તેમના ઇમેઇલ ખાતા: "રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ" ના સેંટ બોક્સના ઇમેઇલ છાપા સમાવિષ્ટ હતા, જે તા. ૨૩/૨૪.૦૬.૨૦૦૯ ના પંચનામા હેઠળ લેવામાં આવ્યા હતા, અને ઉક્ત ફાઇલ તપાસ્યા પછી તેમણે જણાવ્યું કે ઉક્ત ફાઇલમાં ૦૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૯ થી ૫ માર્ચ, ૨૦૦૯ દરમિયાન તેમના દ્વારા અલ્પ્રાઝોલામ, ડાયાઝેપામ, લોરાઝેપામ, સુહાગ્રા, સિલાગ્રા, કેટેમાઇન વગેરેના વિવિધ વ્યક્તિઓ/ખરીદદારોને મોકલવામાં આવેલા મેઇલોના છાપા સામેલ હતા; તેમજ મોટાભાગના મેઇલો ઉપરોક્ત ઉત્પાદનોના ગેરકાયદે નિકાસ સંબંધિત છે.

વિદેશી ખરીદદારો પાસેથી કેટામીન તથા અન્ય ગોળીઓની નિકાસ બદલ ચુકવણીઓની પ્રાપ્તિ અંગે, તેણે જણાવ્યું કે તેને વેસ્ટર્ન યુનિયન મારફતે ચુકવણીઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી

અંગડિયાઓ મારફતે નાણાં હસ્તાંતરણ, મની ગ્રામ અને હવાલા ચૂકવણીઓ. તેમણે આગળ જણાવ્યું હતું કે વેસ્ટર્ન યુનિયન અથવા મની ગ્રામ મારફતે નાણાં હસ્તાંતરણ માટે, તેઓ ઇમેઇલ દ્વારા નાણાં હસ્તાંતરણ માટેના નામોની જાણ ખરીદદારે કરતા હતા અને તે મુજબ વિદેશી ખરીદદારો રકમ હસ્તાંતરિત કરતા હતા તથા એમ.ટી.સી.એન. નંબર (મની ટ્રાન્સફર કન્ટ્રોલ નંબર) મેલ દ્વારા જાણ કરતા હતા; એમ.ટી.સી.એન. નંબર પ્રાપ્ત થયા પછી, રાજકોટ ખાતે તેમના મિત્ર શ્રી

વિજયભાલ વેસ્ટર્ન યુનિયન/મની ગ્રામમાંથી રકમ ઉપાડી લેતા અને ત્યારબાદ તે જ રકમ એસ. આર. અંગડિયા મારફતે તેમને મોકલવામાં આવતી હતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે વેસ્ટર્ન યુનિયન અથવા મની ગ્રામ મારફતે થતું દરેક નાણાં હસ્તાંતરણ ૫૦૦૦૦/- કરતાં ઓછી રકમનું હતું; ઘણી વાર નાણાં હવાલા મારફતે પણ હસ્તાંતરિત કરવામાં આવતા હતા અને આવા કેસોમાં નામ અને નંબર વિદેશસ્થ ખરીદદારોને મોકલવામાં આવતા હતા અને તેઓ પોતાની ચેનલ મારફતે નાણાં હસ્તાંતરિત કરતા હતા; નાણાં બાબતે તેમને મોબાઈલ નંબર ૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭ પર ફોન આવતો હતો અને તેઓ તેમને કહેતા હતા કે તેઓને મળતા ન હોવાથી નાણાં અંગડિયા મારફતે જમા કરાવે; નાણાંની વસૂલી માટે તેઓ તેમને "શમજીભાઈ દેસાઈ" નામ આપતા હતા.

કેટામાઈન અને અન્ય ગોળીઓના પુરવઠા બદલની રકમ તેને અગાઉથી પ્રાપ્ત થતી હતી કે ઉત્પાદનોની ડિલિવરી પછી પ્રાપ્ત થતી હતી તે અંગે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું હતું કે મોટાભાગે રકમ અગાઉથી પ્રાપ્ત થતી હતી અથવા કેટલાક કિસ્સાઓમાં ઉત્પાદનોની ડિલિવરી પછી પણ રકમ પ્રાપ્ત થતી હતી.

તેને વધુમાં ફાઈલ નં.૦૨માં પાનું નં.૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૧ અને ૪૪ પર ઉપલબ્ધ તેના ઈ-મેઈલ ખાતામાંથી લેવામાં આવેલા ઈ-મેઈલ પ્રિન્ટઆઉટ્સ બતાવવામાં આવ્યા હતા અને પૂછવામાં આવતા તેણે જણાવ્યું કે તે જ કીટામાઈન પાવડરના પુરવઠા સામે વેસ્ટર્ન યુનિયન મની

ટ્રાન્સફર મારફતે વિદેશી ખરીદદારો પાસેથી નાણાંના હસ્તાંતરણ સાથે સંબંધિત હતા.

ઔરંગાબાદ સ્થિત ચૌધરી રોડવેઝ ખાતે કેટામિન પાઉડરના પાર્સલો કોણે બુક કરાવ્યા હતા તે અંગે પૂછવામાં આવતા, તેણે જણાવ્યું કે ઔરંગાબાદ ખાતે બુકિંગ સહિતનું તમામ કામ શ્રી રાજેશ જોશી સંભાળતા હતા અને માલની રવાનગી તથા એલ.આર. અંગે તે માત્ર તેને મોબાઇલ પર જાણ કરતો હતો; તેમજ ચૌધરી રોડવેઝ પર જતાં વ્યક્તિઓનાં નામો તેને ખબર નહોતી, કારણ કે તે કામ શ્રી રાજેશ જોશી દ્વારા સંચાલિત થતું હતું.

તેના દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતો લેપટોપ ક્યાં હતો તે અંગે, તેણે જણાવ્યું કે ૦૬.૦૩.૨૦૦૮ના રોજ તેની કેટામિનની ખેપ પકડાઈ ગઈ હોવાનું જાણ્યા પછી, તેણે તે લેપટોપ તોડી નાખ્યો હતો અને ચાલતી કારમાંથી તેના ટુકડાઓ રસ્તાની બાજુઓ પર ફેંકી દીધા હતા.

તે દ્વારા અગાઉ ઉપયોગમાં લેવાતા તમામ ૩ મોબાઇલ ફોન ક્યાં છે તે બાબતે પૂછવામાં આવતાં, તેણે જણાવ્યું કે ઉક્ત મોબાઇલ જોડાણોના સિમ કાર્ડો તેમજ મોબાઇલ ઉપકરણો પણ તેણે ચૂરચૂર કરીને ફેંકી દીધા હતા.”

૮૭. તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન, સંજય અને વિદેશી ખરીદદારો વચ્ચે થયેલ ઈ-મેઇલ વિનિમય મેળવવામાં આવ્યા, જેમાંથી નીચેની તારીખો બહાર આવી છે:

“(એ) ફાઇલ નંબર ૨.

(૧) પાનું ૧ અને ૨ પર, નીચે મુજબ
“ઓરિએન્ટેલહર્બલ્સ@હશમેલ.કોમ” દ્વારા
“રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાટૂ.કોમ” ને એક ઈ-મેલ પત્રવ્યવહાર થયેલો
હોવાનું જણાય છે:

“પ્રિય રઘુનાથએજન્સીઝ.. કીટામાઈન એચસીએલના વેચાણ
સંબંધિત આપની જાહેરાત અમને મળી છે. અને આપ જે સામગ્રી
પ્રદાન કરો છો તેના માટે અમારી દીર્ઘકાલીન વ્યાવસાયિક સંબંધ
સ્થાપવાની જરૂર છે. અમારો લક્ષિત કરાર પ્રતિ વર્ષ ૫૦ – ૧૦૦
કિલોગ્રામનો છે, અને શરૂઆત કરવા માટે અમને ૨૫૦ ગ્રામ,
૫૦૦ ગ્રામ અથવા ૧ કિલોગ્રામનો નમૂના ઓર્ડરની જરૂર પડશે.
અમારા બીજા ઓર્ડર માટે અમારી ફાર્મ પર ૫ કિલોગ્રામનો
જથ્થાબંધ મોકલાવ જરૂરી રહેશે. કૃપા કરીને આપની ઓફર અંગે
વાસ્તવિક કિંમત સાથે ઈમેલ દ્વારા જવાબ મોકલશો.

પ્રોફાઇલ//

ઓરિએન્ટેલ હર્બલ કંપની જૈવિક રીતે પ્રમાણિત કાચા
માલસામાનની વિવિધ શ્રેણી આયાત કરે છે અને તેનું વિતરણ કરે
છે, જેમાંથી કેટલાક એવા જૈવિક ખેતર પરથી ઉત્પાદિત થાય છે
જ્યાં અમે સ્થિત છીએ. ૨૦ વર્ષથી વધુ સમય પહેલાં સ્થાપિત

થયેલી અમારી કંપની યુ.કે. બજારમાં જૈવિક હર્બલ કાચા માલસામાનની અગ્રણી પુરવઠાકાર છે અને યુરોપમાં પણ એક મુખ્ય ભાગીદાર છે. અમે હવે વિશ્વવ્યાપી સ્તરે વિવિધ અન્ય ઔષધિઓ અને ઔષધીય ઉત્પાદનોનું પણ બજારીકરણ કરીએ છીએ.

સંપર્કો// સુસાન એન્ડરસન ઓરિયેન્ટલ હર્બલ્સ વેચાણ ૦૧૯૯૮૭૮૬૬૫૪ જેક્ મિલ્સ ઓરિયેન્ટલ હર્બલ્સ બજારો ૦૧૯૯૮૭૮૬૬૫૪ સાદર, સુસાન એન્ડરસન.”

(૨) પાનું નં. ૩, ૪ અને ૫ પર, એવું જણાય છે કે શ્રી સંજયભાઈ દ્વારા તેમની ઈ-મેઇલ ઓળખ રઘુનાથએજન્સીઝ@યાહૂ.કોમ પરથી “કેએસએસસીઈઈએનસીઈ@ હશમેલ.કોમ” ને તારીખ ૦૨.૧૨.૦૮ના રોજ ઈ-મેઇલ પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેમણે જાણ કરી હતી કે તેઓ તેમને ૧ કિલોગ્રામ કેટામાઈન મોકલશે, પરંતુ તેમણે અગાઉથી ૧૦૦૦ ચુકે પાઉન્ડ મોકલવાના રહેશે અને માલ પ્રાપ્ત થયા પછી બાકી રકમ મોકલી જૂના બાકીદારો ધીમે ધીમે ચૂકવવાના રહેશે.

(૩) પાનું નં. ૧૩ પર ઉપલબ્ધ પ્રિન્ટ આઉટ સંજયભાઈ દ્વારા કેએસસાયન્સ@ હશમોલ.કોમ પરથી મોકલાયેલ ઈ-મેલ પત્રવ્યવહાર છે, જેમાં તેને ૨૫૦ગ્રામીની મોકલવા જણાવવામાં આવ્યું છે જેથી તે તેને ૧૦૦ ગ્રામ કેટામાઈન મોકલી શકે અને નાણાં ટ્રાન્સફર કરવા માટે “ટોયોટા બાઘુ” નામ પણ આગળ મોકલવામાં આવ્યું છે.

(૪) પાનું નં. ૨૫ પર, એવું જણાય છે કે તારીખ ૨૮.૦૨.૦૯ના રોજ શ્રી સંજયભાઈ દ્વારા તેમના ઇ-મેઇલ આઈડી પરથી "રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ" માંથી "વીઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ" ને એક ઇ-મેઇલ પત્રવ્યવહાર થયો હતો, જેમાં તેમણે જાણ કરી હતી કે તેઓ નાણાં ઉપાડી શક્યા નહોતા અને નામ અજીત જૈનના સ્થાને કાંતિલાલ જૈન કરવા વિનંતી કરી હતી. વધુમાં, ઉક્ત સંદેશાના જવાબમાં, "વીઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ" માંથી કોઈ "જે" એ તારીખ ૦૨.૦૩.૦૯ના રોજ લખ્યું હતું કે તે બીજા દિવસે ફેરફાર કરાવવા પ્રયત્ન કરશે અને વધુમાં પૂછ્યું હતું કે "કે" (કેટામાઈન) પહેલેથી જ મોકલવામાં આવી છે કે નહીં, કારણ કે તેની વિનંતી મુજબ ગયા અઠવાડિયે તે પહોંચી નહોતી. વધુમાં, પાનું ૨૪ પર ઉપલબ્ધ ઇ-મેઇલ સંદેશામાં, "વીઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ" માંથી ઉક્ત "જે" એ તારીખ ૦૩.૦૩.૦૯ના રોજ લખ્યું હતું કે વેસ્ટર્ન યુનિયનનું નામ બદલી દેવામાં આવ્યું હતું અને એમ પણ લખ્યું હતું કે તેમની પાસે "કે" (કેટામાઈન) નો જથ્થો ઉપલબ્ધ નથી અને તેઓને આગામી એકાદ-બે દિવસે પુરવઠો મળવાની આશા છે. વધુમાં, પાનું નં. ૨૨ પર ઉપલબ્ધ ઇ-મેઇલ સંદેશામાં, શ્રી સંજયભાઈએ તારીખ ૦૫.૦૩.૦૯ના રોજ તેમના ઇ-મેઇલ આઈડી "રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ" પરથી "વીઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ" ને જાણ કરી હતી કે "કે" (કેટામાઈન) તો ગયા અઠવાડિયે જ મોકલી દેવામાં આવી છે અને તેઓ કોઈ પણ ક્ષણે સંબંધિત નંબરો મળવાની અપેક્ષા રાખે છે. વધુમાં, એવી

પણ જાણ કરવામાં આવી હતી કે વિલંબનું કારણ એ છે કે હાલમાં યુ.કે. કસ્ટમ્સ ખાતે કડક તપાસ ચાલી રહી છે.

(૫) પાનું નં. ૬૬ અને ૬૭ પર એવું જણાય છે કે (એ) શ્રી સંજયભાઈએ તા. ૨૧.૦૨.૦૮ના રોજ પોતાની ઈ-મેલ આઈડી "રઘુનાથએજન્સીઝ@યાહૂ.કોમ" પરથી "વિયાગ્રાલેડ@હશ. કોમ" ને એક ઈ-મેલ મોકલેલ છે, જેમાં તેમણે નીચે મુજબ લખેલ હતું:

શનિ, ૨૧ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૮ ના રોજ ૦૭:૪૪:૨૦ +૦૧૦૦ વાગ્યે રઘુનાથ એજન્સીઝ <રઘુનાથએજન્સીઝ@યાહૂ.કોમ> એ લખ્યું: અમને આજે, અર્થાત્ શનિવારની સવારે, તમારું ઈમેઈલ પ્રાપ્ત થયું છે.... અમે આખો દિવસ તમારા ઈમેઈલની રાહ જોઈ છે. હવે અમે અઠવાડિયાના અંત સુધીમાં ડિલિવરી માટે પ્રયત્ન કરી શકીએ, પરંતુ તેની ખાતરી આપી શકતા નથી. અમારી માલ મોકલવાની પદ્ધતિ કંઈક આ પ્રકારની છે: અમે આજે માલ સોંપીએ છીએ અને એકવાર અમે તે સોંપી દઈએ પછી, ભારતની અંદર પણ તેનું પરિવહન કરવું મુશ્કેલ હોવાથી અને તે સુરક્ષિત માધ્યમથી જતા હોવાથી, માલ સંબંધિત વ્યક્તિ સુધી પહોંચવામાં ૨ દિવસ લાગે છે. તે પછી તેઓ ભારતમાંથી માલ મોકલે છે અને ક્યારેક સામગ્રી બહાર મોકલવામાં તેમને ૨ દિવસથી વધુ સમય લાગે છે, કારણ કે મંજૂરી પ્રક્રિયા માટે બંને છેડાઓ પર સંબંધિત વ્યક્તિઓની ઉપલબ્ધતા હોવી જોઈએ. તેથી અમે તમને વિનંતી કરીએ છીએ કે ઉતાવળ ન કરો, અને નિશ્ચિત સમયમર્યાદામાં કામ થઈ શકે તેમ નથી, કારણ કે કેટલીક

બાબતો અમારા હાથમાં નથી અને અમારે અન્ય પર નિર્ભર રહેવું પડે છે; જો અમે બાબતોમાં ઉતાવળ કરીએ, તો ગૂંચવણો ઉભી થઈ શકે છે અને ગડબડ સર્જાઈ શકે છે. આગળ વધતા પહેલાં અમે ફરી એકવાર તમારા ઇમેઇલની રાહ જોશું, કારણ કે અમે બાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થવો ઇચ્છતા નથી કે જો તમને સામગ્રી સમયસર પ્રાપ્ત ન થાય અને ત્યારબાદ તમને લાગે કે તે સામગ્રી તમારા માટે કોઈ ઉપયોગની નથી. આ બાબત માટે અમે અનુરૂપ રીતે તમારા ખરીદદારોને પણ અગાઉથી વિનંતી કરીએ છીએ. તમે જે રકમનું હસ્તાંતરણ કરવાની વાત કરી હતી તે કર્યું છે કે નહીં, તે અમને જણાવશો, તેમજ કે માટે પણ કંઈક. શ્રેષ્ઠ શુભેચ્છાઓ સાથે,

ઉપરોક્ત ઈ-મેલના જવાબમાં "વીલેગ્રાલાડ@હશ.કોમ" દ્વારા નીચે મુજબ લખવામાં આવ્યું છે:

મેં તમને ૨ દિવસ પહેલાં ઇમેઇલ કર્યો હતો અને આગળ વધવા જણાવ્યું હતું, તેથી તમને આ આગળના ૨ ઇમેઇલની પણ જરૂર ન હોવી જોઈએ. હવે જો આ સપ્તાહાંત સુધી અહીં નહીં પહોંચે, તો હું મારા ગ્રાહકો સમક્ષ અવિશ્વસનીય દેખાઈશ કારણ કે મેં તેમને જણાવ્યું હતું કે તે પહોંચી જશે. અને ફરીથી તેનો માત્ર એટલો જ અર્થ થશે કે હું કેટલાક વધુ ગ્રાહકો ગુમાવીશ, તેથી પછી હું તમારી પાસેથી ઓછો અને ઓછી વાર ઓર્ડર કરીશ. અમે વેસ્ટર્ન યુનિયન માટે સંબંધિત વ્યક્તિને પૈસા અને વિગતો પહેલેથી જ આપી દીધી છે. તેમણે અલ્પ્રાઝ અને ડાયાઝ માટે બાકી રકમ

મોકલી દીધી છે. તેઓ પાસેથી એમટીસીએન વિગતોની હું રાહ જોઈ રહ્યો છું, જેથી તે તમને આગળ મોકલી શકું. હવે કૃપા કરીને વધુ કોઈ વિલંબ કરશો નહીં... મને આવતા સપ્તાહના અંત સુધીમાં (આવતા સપ્તાહાંત પહેલાં) કે અહીં જોઈએ છે, તેથી કૃપા કરીને વિલંબ કરશો નહીં અને મારી તરફે વધુ ઈમેઇલની રાહ જોશો નહીં... ફક્ત માલ મોકલી આપો! આભાર (૬) પાનું નં. ૭૮ અને ૭૭ પર, એવું જણાય છે કે શ્રી સંજયભાઈ દ્વારા ૧૮.૦૨.૦૮ના રોજ ઈ-મેઇલ આઈડી "રઘુનાથએજન્સીઝ@યાહૂ.કોમ" પરથી "વાયાગ્રાલેડ@ હશ.કોમ" નામના એક સરનામે ઈ-મેઇલ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેમણે બે નામ, એટલે કે અજીત જૈન અને ઓજસ શેઠ, મોકલ્યા હતા અને વધુમાં જાણ કરવામાં આવી હતી કે કે (કેટામાઈન) ની કિંમત હંમેશની જેમ યથાવત્ રહી હતી તથા તેમને કેટલું જરૂરી પડશે તે પૂછવામાં આવ્યું હતું, જેથી તે મુજબ તેઓ માલ તૈયાર કરાવી શકે. વધુમાં, તે જના જવાબમાં વાયાગ્રાલેડ@હશ.કોમ તરફે કોઈ "જે" એ ૧૮.૦૨.૦૮ના રોજ નીચે મુજબ લખ્યું હતું: "હાય, તો મને ૧ કિગ્રા કે જોઈએ છે. કૃપા કરીને ફક્ત ૧ કિગ્રા જ મોકલશો. બાકી રહેલી ચુકવણીઓ (આલ્પ અને ડાયાઝ) હું આવતા દિવસે અંદર કરી દઈશ અને શક્ય તેટલી વહેલી તકે તેની વિગતો તમને મોકલીશ. કે બાબતે... અમને પહોંચાડવું ખૂબ ખૂબ જલ્દી જરૂરી છે. જો તે આવતા અઠવાડિયાની શરૂઆતમાં અહીં નહીં પહોંચે, તો અમારે માટે તેનો કોઈ ઉપયોગ નથી. તેથી કૃપા કરીને તે જલ્દી મોકલો, અને જો તે આવતા અઠવાડિયાની

શરૂઆતમાં નહીં પહોંચવાનું હોય, તો કૃપા કરીને મને અત્યારે જ જણાવશો, કારણ કે એવી સ્થિતિમાં અમને તે ઓર્ડરની જરૂર ન પડી રહે, તમારા તરફે વહેલી તકે જવાબની હું અપેક્ષા રાખું છું. આભાર, જે."

(૭) પાનું નં. ૧૩૧ પર શ્રી સંજયભાઈ દ્વારા તેમના ઈ-મેઈલ આઈ.ડી. "રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ" પરથી "વિયાગ્રાલેડ@હશ.કોમ" ને તા. ૨૮.૦૧.૦૯ના રોજ મોકલાયેલ ઈ-મેઈલ છે, જેમાં તેમણે પોસ્ટ ઓફિસમાંથી ઓર્ડર લઈ જવા અંગે જાણ કરી હતી. વધુમાં, તેના જવાબમાં, "જે" એ વિયાગ્રાલેડ@હશ.કોમ તરફે દરેક ખાતામાં ૫૯૦ જી.બી.પી.ની રકમ હસ્તાંતરણ અંગે વ્યક્તિઓનાં નામો સાથે બે એમ.ટી.સી.એન. નંબરો મોકલ્યા હતા.

(૮) પાનું નં. ૧૩૮ અને ૧૩૭ પર, શ્રી સંજયભાઈએ તેમના ઈ-મેઈલ આઈડી "રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ" પરથી તા. ૦૬.૦૧.૦૯ ના રોજ "કેએસસાયન્સ@હશમેઈલ.કોમ" ને મોકલેલ એક ઈ-મેઈલ છે, જેમાં તેમણે ૨૫૦ જીબીપી મોકલવા લખ્યું હતું અને તે બદલ તેઓ ૧૦૦ ગ્રામ મોકલી આપશે તેમ લખ્યું હતું. તેમણે વધુમાં રકમ "ટોયટા ભાગુ" ના નામે મોકલવા જણાવ્યું હતું તથા શિપિંગ સરનામા સાથે એમટીસીએનની વિગતો મેઈલ દ્વારા મોકલવા પણ જણાવ્યું હતું. વધુમાં, ઉપરોક્ત પાનાઓ પર, ઉક્ત "કેએસસાયન્સ@હશમેઈલ.કોમ" તરફે "ફે" નામના વ્યક્તિએ જવાબમાં શિપિંગ સરનામું તથા એમટીસીએન નં. ૨૩૩૦૯૪૯૯૦૧ મોકલ્યો હતો અને ૨૫૦ જીબીપીની રકમ ચૂકવવામાં

આવી હોવાનું પુષ્ટિ કર્યું હતું. તેણે વધુમાં માલ પ્રાપ્ત થતાં જ ૧૦૦ ગ્રામ મોકલી આપવાનું જણાવ્યું હતું અને આગળ એવું પણ લખ્યું હતું કે જ્યારે તેને સામગ્રી પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તે ૩૦૦ ગ્રામ માટે ૭૫૦ જીબીપી ચૂકવશે.

(૯) પાનું નં. ૪૫૮ પર ઔરંગાબાદની પ્રિયા કેમિકલ્સના શ્રી નાગેશ બારસલેનો એક ઇ-મેલ છે, જેમાં તેમણે પોતાની કંપનીનું સરનામું આપ્યું હતું અને ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે તેઓ કેટામાઈન એચસીએલ, ફ્લુટિકાસોન, પ્રોપિયોનેટ, એપિઝિસિન એચસીએલના ઔરંગાબાદ સ્થિત ઉત્પાદક છે.

(૧૦) પાનું ૧૯૩ પર રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમ દ્વારા મેક્સિમિલિયન. વેવર૧@જીએમએક્સ.નેટ ને એક ઇ-મેલ છે, જેમાં કોઈ પૂછપરછ હોય તો કૉલ કરવા માટે સેલ નં. ‘+૯૧-૯૯૭૯૩૮૬૮૬૭’ આપવામાં આવ્યો હતો. તે જ રીતે, ઉપરોક્ત ફાઈલમાં ઉપલબ્ધ અન્ય વિવિધ મેઈલોમાં પણ સેલ નં. આપવામાં આવ્યો હતો.

(બી) ફાઈલ નં.૧ (૧) પાનું નં. ૭ પર, શ્રી સંજયભાઈ દ્વારા ૦૮.૦૧.૦૯ના રોજ “વિઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ” ને મોકલાયેલ એક ઇ-મેઈલ છે, જેમાં તેમણે જાણ કરેલી હતી કે “કે” માટેની બાકી રહેલી બેલેન્સ રકમ \$ ૫૬૨૫ હતી, એટલે કે જીબીપી ૩,૭૪૮ (યુ.કે. પાઉન્ડ્સ) ને સમકક્ષ. તેમણે વધુમાં જાણ કરેલી હતી કે તેમને ૫૦૦ ગ્રામ માટે ચુકવણી કરવામાં આવી હતી, એટલે કે \$૧૮૭૫, અને તેમણે તેમને ૨૦૦૦ ગ્રામ માટેની સામગ્રી મોકલી હતી; તેથી યુ.એસ. \$ માં તે

\$૫૬૨૫ બાકી બેલેન્સ થતું હતું અને યુ.કે. જીબીપીમાં રૂપાંતર કરતાં તે ૩,૭૪૮ થતું હતું, જેમાંથી ૨૦૦૦ની ચૂકવણી વિઆગ્રાલેડ@હશ.કોમ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેમણે વધુમાં જાણ કરેલી હતી કે તેઓ ફક્ત સંદર્ભ માટે ઉપરોક્ત વિગતો મોકલી રહ્યા છે.

(૨) પાનું નં. ૫૭ પર, ૨૬.૦૧.૦૯ના રોજ શ્રી સંજયભાઈ તરફે "વાયગ્રાલેડ@હશ.કોમ" ને એક ઈ-મેલ છે, જેમાં તેમણે નાણાંના હસ્તાંતરણ માટે યાને કે "ચતિન સાંગોલ" અને "લાદુલાલ બોર્ડિયા" એવા નામોની જાણ કરી હતી અને વધુમાં લખ્યું હતું કે તેઓ તેમની પાસેથી ૧૦૦ અલ્પ્રા અને ૧૧૦૦ કામા તથા બાકી કે (કેટામાઈન) ના ચુકવણીરૂપે અંદાજે આઈ.એન.આર. ૮૪,૦૦૦ મળવાની અપેક્ષા રાખે છે.

(૩) પાનું નં. ૧૦૫ પર ઉપલબ્ધ ઈ-મેઈલ પત્રવ્યવહારમાં, તા. ૨૧.૦૨.૦૯ના રોજ બોબ_કોઅલિશન@હશમેઈલ.કોમે રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમને લખ્યું હતું કે તે ૫૭૫ ગ્રામ માટે માત્ર ૨૦૦\$ મોકલશે. તેના જવાબમાં રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમે જાણ કરી હતી કે "ઓકે, કોઈ મુદ્દો નથી, તેઓ માલ શક્ય તેટલી વહેલી તકે મોકલી દેશે". પાનું નં. ૧૦૬ પર ઉપલબ્ધ ઈ-મેઈલ પત્રવ્યવહારમાં રઘુનાથએજન્સીઝ@ચાહૂ.કોમે ફરીથી તા. ૨૩.૦૨.૦૯ના રોજ જાણ કરી હતી કે બોબ_કોઅલિશન@હશમેઈલ.કોમ તરફે ટ્રાન્સફરની વિગતો મળતાં જ તેઓ માલ મોકલી દેશે. વધુમાં એમ પણ જાણ કરવામાં આવ્યું

હતું કે તેમની તરફે બધું તૈયાર છે અને પગપ ગ્રામ દ્રવ્ય, એટલે કે કેટામાઈન, ધરાવતું કન્ટેનર રવાના કરવા માટે તૈયાર છે.

(જ) પાનું નં. ૧૧૩ પર ઉપલબ્ધ ઈ-મેઈલ પત્રવ્યવહારમાં, રઘુનાથ એજન્સીઝે સોમવાર, ફેબ્રુઆરી ૨૩, ૨૦૦૯ના રોજ સવારે ૬:૫૮ વાગ્યે બોબ_કોઅલિશન@હશમેઈલ.કોમ ને નીચે મુજબ લખ્યું હતું:

તમારી તરફે હસ્તાંતરણની વિગતો મળતાં જ, અમે તમારા માટે માલ મોકલવા માટે તૈયાર રાખ્યો છે. મોકલાણ માટેની મુશ્કેલી અને તેમાં સંકળાયેલી પદ્ધતિ એકસરખી જ રહે છે, ભલે અમે ૫૦ ગ્રામ, ૫૦૦ ગ્રામ કે ૫ કિલોગ્રામ મોકલીએ. ભવિષ્યમાં જ્યારે જ્યારે તમને જરૂર પડે ત્યારે અમે દર વખતે તમને વધુમાં વધુ ૫ કિલોગ્રામ સામગ્રી મોકલી શકીએ છીએ. શુભેચ્છાઓ સહ,

(પ) પાનું નં. ૧૧૪ પર ઉપલબ્ધ ઈ-મેલ પત્રવ્યવહારમાં, રઘુનાથ એજન્સીઝે વિયાગ્રાલેડ@હશ.કોમ ને સોમવાર, ફેબ્રુઆરી ૨૪, ૨૦૦૯ ના રોજ નીચે મુજબ લખ્યું હતું: "મિત્રો, અમારે ડિયાઝની ૧૦૦૦ ગોળીઓ અમારા સંપર્ક વ્યક્તિને સોંપીને લગભગ એક અઠવાડિયું થઈ ગયું છે, પરંતુ હાલની સ્થિતિએ ભારતમાં તમામ બંદરો પર બાબતો કડક છે અને ઘણી જમીનો થઈ રહી છે, તેથી સામાનની હેરફેર બાબતે ખૂબ જ સાવચેત અને તકેદારીપૂર્વક વર્તવું જરૂરી છે. તમે ગઈકાલના સમાચાર વાંચી શકો છો અને તમને અનુભવાશે કે આપણે બધા માત્ર એટલા માટે સલામત છીએ કે અમે ગોપનીયતા જળવાય તે માટે જરૂરી તમામ પગલાં

લઈએ છીએ. આ જ એકમાત્ર કારણ છે કે અમે તમારી જરૂરિયાતો વિશે પૂર્વેથી પૂછીએ છીએ. જો તમે અગાઉથી અંદાજ લગાવી શકો કે બે અઠવાડિયા પછી પણ તમને કે ના ૨ કિગ્રા અથવા કે નો ૧ કિગ્રા જોઈએ, તો અમને અગાઉથી જાણ કરશો જેથી અમે અમારી સમયસૂચિમાં તે મુજબ માલમોકલાની વ્યવસ્થા કરી શકીએ અને તમને ઉત્પાદનો સમયસર મળી રહે. અમે સ્વીકારીએ છીએ કે ઘણી વખત વિતરણમાં વિલંબ થાય છે અને તમે અમારા શબ્દો પર વિશ્વાસ રાખતા હોવાને કારણે તમે તમારા ગ્રાહકને તે બાબતે અગાઉથી જાણ કરતાં હશો, અને જ્યારે ઉત્પાદનો સમયસર પહોંચતા નથી, ત્યારે તેનો પ્રભાવ નિશ્ચિતપણે અમારા અને તમારા શબ્દોની વિશ્વસનીયતા પર પડે છે, પરંતુ તમે ગ્રાહકોને હંમેશા ત્યારે જ સલાહ આપો છો જ્યારે તેની ટ્રેકિંગ શરૂ થાય, કારણ કે આ ધંધામાં ઘણી બધી બાબતો સંકળાયેલી છે અને તે બાબત તમને સમજાવવી અમારે માટે મુશ્કેલ રહેશે. સાદર, ”

(૬) પાનું નં. ૧૨૬ પર ઉપલબ્ધ ઈ-મેઈલ પત્રવ્યવહારમાં, રઘુનાથ એજન્સીઝે ૦૪.૦૩.૨૦૦૮ના રોજ વિયાગ્રાલેડ@હશ.કોમને નીચે મુજબ લખ્યું હતું:

નમસ્તે !!!!!... કે ગયા અઠવાડિયે જ મોકલી આપવામાં આવ્યું છે અને અમે જોડાણ સંબંધિત નંબરો કોઈ પણ ક્ષણે મળવાની અપેક્ષા રાખીએ છીએ; જેમ જ તે અમારી પાસે આવશે તેમ અમે તમને તે નંબરો આગળ

મોકલી આપીશું. વિલંબ તેનું કારણ એ છે કે હાલમાં યુ.કે. કસ્ટમ્સ ખાતે કડક તપાસો ચાલી રહી છે. શુભેચ્છાઓ સહ.

૮૮. સેલ્યુલર કંપનીએ તે મોબાઈલ નંબરની કોલ વિગતો પૂરી પાડી હતી, જેનો ઉપયોગ સંજય દ્વારા વિદેશી ગ્રાહકો સાથે સંપર્ક સાધવા માટે કરવામાં આવતો હતો, જેમ કે તેણે તા. ૨૬.૦૬.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં સ્વીકાર્યું છે. આ નંબર પરથી કરવામાં આવેલા વારંવારના કોલોની તપાસથી જાણવા મળ્યું કે કેટામીનનો પુરવઠોકર્તા એવા ઔરંગાબાદના રાજેશ જોશીને પણ વારંવાર કોલ કરવામાં આવતા હતા.

૮૯. સંજયભાઈના કર્મચારી કિશોર ચાદવ તથા તેનો ભાઈ કિશન, જેઓ સમન્સની તામિલથી બચ્યા હતા અને સત્તાવાળાઓ સમક્ષ હાજર ન થવાનું પસંદ કર્યું હતું, તેમનું કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેમણે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે:

“૦૬.૦૩.૨૦૦૮ના રોજ તે દિવસની ફરજ પર હતો, જે સવારે ૭ વાગ્યે શરૂ થતી અને સાંજે ૭ વાગ્યે પૂર્ણ થતી હતી; શ્રી સંજયભાઈ અને શ્રી કિશનભાઈ ૦૬.૦૩.૨૦૦૮ના રોજ અંદાજે સાંજે ૭ વાગ્યે જુદા જુદા વાહનો પર, એટલે કે બાઈક અને સ્કૂટી પર, કારખાને આવ્યા હતા; તેઓ પોતાની સાથે ત્રણ કાર્ટનના બોક્સ લાવ્યા હતા, જે કચેરીના દરવાજા

પાસે મૂકવામાં આવ્યા હતા; તે પછી તેને શ્રી સંજય અને કિશનભાઈ દ્વારા તેમની કચેરીમાં બોલાવવામાં આવ્યો હતો અને શ્રી કિશનભાઈએ તેને જણાવ્યું હતું કે તેને તેમની સાથે બહાર જવાનું છે; તેને કહેવામાં આવ્યું હતું કે તે ત્રણેય કાર્ટન સાથે લઈ જાય અને તે મુજબ તેણે વજનમાં ભારે ન હતાં એવા ત્રણેય કાર્ટન ઊંચક્યા હતા, પરંતુ તેની જાણ મુજબ તેમાં દવાઓની સ્ટ્રિપ્સ હતી; તે અને શ્રી કિશનભાઈ તેમના (કિશનભાઈના) બાઈક પર કારખાનેથી નીકળ્યા હતા; બાઈક શ્રી કિશનભાઈ ચલાવી રહ્યા હતા અને તેણે કાર્ટન પકડી રાખ્યાં હતાં; તેને મોટર બાઈકનો નંબર યાદ નહોતો; તેને પલસાણા તરફ જતાં રસ્તા પર લઈ જવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં તેણે કિશનભાઈના કહેવા મુજબ રાત્રે આશરે ૮ વાગ્યે એક કાર્ટન ફેંકી દીધું હતું; તેઓ પલસાણા તરફના રસ્તા પર આગળ વધ્યાં અને બીજું કાર્ટન ફેંકી દીધું હતું; ત્રીજું કાર્ટન શ્રી કિશનભાઈએ જણાવ્યું મુજબ ક્યાંક એક નાળામાં, જ્યાં પાણી હતું, ત્યાં ફેંકી દેવામાં આવ્યું હતું અને તે સ્થળ હોજીવાળા એસ્ટેટ પાસે હતું; તેને તે દવાઓ કયા પ્રકારની હતી તેની જાણ નહોતી અને તે બાબતે શ્રી સંજય તથા શ્રી કિશનભાઈ બન્ને દ્વારા તેને કશી પણ વાત જણાવવામાં આવી નહોતી; ત્રણેય કાર્ટન ફેંકી દીધા પછી તેઓ પાછા કારખાને આવ્યા હતા; કાર્ટન રાખોડી રંગના હતા, પરંતુ કદમાં મોટા નહોતા;

શ્રી સંજય અને શ્રી કિશનભાઈએ કેટલાક દસ્તાવેજો રાખ્યા હતા, જેને તેમની સૂચના મુજબ કારખાનાની સામે ખુદ્દી જગ્યામાં સળગાવવામાં

આવ્યા હતા; દસ્તાવેજો સળગાવ્યા પછી તે ૫-૧૦ મિનિટની અંદર પાછો કારખાનામાં આવ્યો; ત્યારબાદ શ્રી સંજયભાઈ અને શ્રી કિશનભાઈ બંને પોતાની ઢિચકી વાહનો પર નીકળી ગયા, પરંતુ નીકળતાં પહેલાં તેને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે બીજા માળે તેમના કચેરીની નજીક આવેલ શૌચાલયમાં ૨-૩ બાલ્ટી પાણી વહાવી દેવું; જ્યારે તેણે શૌચાલયમાં પાણી રેક્યું ત્યારે પાણીનો રંગ લાલ થઈ ગયો; તેમણે શૌચાલયમાં શું નાંખ્યું હતું તેની તેને જાણ નહોતી;

તેઓ ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ કાર્ટનો જ્યાં જ્યાં ફેંકવામાં આવ્યા હતા તે તમામ સ્થળો બતાવી શકતા હતા;

ઉક્ત ઘટનાના અનુસંધાને તા. ૦૭.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ બીજા દિવસે કારખાનું કાર્યરત રહ્યું નહોતું;

૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના રોજ, શ્રી જયેશ વાડાલિયા આશરે ૧૨'૦ વાગ્યે અથવા બપોરે ૧ વાગ્યે એક કામદાર સાથે ફેક્ટરીમાંથી નીકળી ગયા હતા; તેઓ ક્યાં ગયા હતા તેની તેને ખબર ન હતી; શ્રી જયેશ તે દિવસે મોડી રાત સુધી પરત આવ્યા ન હતા;”

૯૦. કિશોર યાદવે તેના તા. ૦૯.૦૫.૨૦૦૯ના નિવેદનમાં દર્શાવેલ સ્થળોના અનુસંધાને, તા. ૯.૫.૨૦૦૯ના રોજ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ તથા કિશોર યાદવ સાથે વિવિધ સ્થળોની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી, અને તા. ૯.૫.૨૦૦૯ના

પંચનામા હેઠળ કિશોર યાદવે બતાવેલ બે સ્થળોમાંથી ડાયઝેપામ, લોરેઝપામ, વિઆગ્રા ગોળીઓ વગેરેની જામિ કરવામાં આવી હતી.

૯૧. જયેશ વાડાલિયાના આ નિવેદનને ધ્યાનમાં લેતા કે પરિવહન પુરોહિત કુરિયર મારફતે કરવામાં આવતું હતું, તપાસનો વ્યાપ ઉક્ત ફર્મ સુધી વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો. પુરોહિત કુરિયરના મેનેજરનું નિવેદન અનુક્રમે ૧૭.૦૮.૨૦૦૮ અને ૧૮.૦૮.૨૦૦૮ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું, જેમાં તેણે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે :

“જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું કે શ્રી જયેશ વાડાલિયા નામના વ્યક્તિ દ્વારા ૨૦૦૭ થી માર્ચ ૨૦૦૮ દરમિયાન કેટલા પાર્સલો લાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે તે એપ્રિલ ૨૦૦૮ માં કુરિયર કંપનીમાં જોડાયો હતો અને ત્યારબાદ તેમની કંપનીના તા. ૦૮.૦૫.૨૦૦૮, ૧૫.૦૭.૨૦૦૮, ૦૮.૦૨.૨૦૦૮ અને ૧૮.૦૨.૨૦૦૮ ના મેમોની નકલ પ્રતીઓ તેમણે તૈયાર કરી હતી, જેના હેઠળ પાર્સલો મુંબઈની મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશનને પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. જણાવેલ મેમોની પ્રતીઓ તેણે ઉપરોક્ત પોતાના નિવેદન હેઠળ રજૂ કરી હતી. તેણે વધુમાં જણાવ્યું કે જણાવેલ મેમોમાં દર્શાવેલા પાર્સલો નવસારી સ્થિત તેમની શાખામાંથી તેમના મુંબઈ કાર્યાલય ખાતે મોકલવામાં આવ્યા હતા અને ત્યાંથી તે જ

મુંબઈની મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશનના શ્રી હર્ષદભાઈને પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા.

તે વર્ષ ૨૦૦૪થી મુંબઈ સ્થિત મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર્સ એન્ડ કાર્ગો સર્વિસમાં કામ કરતો હતો અને વર્ષ ૨૦૦૭થી તે મેનેજર તરીકે કામ કરતો હતો તથા તેમના મુંબઈ કચેરીનું સમગ્ર કામકાજ સંભાળતો હતો; તેમની કુરિયર કંપનીના માલિક શ્રી નાગરાજ પુરોહિત છે; તેમની કંપનીની કચેરીઓ અંકલેશ્વર, સચિન અને નવસારી ખાતે હતી; તેણે તેમની નવસારી કચેરીના શાખા મેનેજર શ્રી પ્રેમ સિંહના તા. ૧૭.૦૮.૦૮ના નિવેદનનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને શ્રી પ્રેમ સિંહ દ્વારા આપવામાં આવેલ નિવેદન સાચું અને બરાબર હોવાનું પુષ્ટિ કરી હતી તથા તે જ સાથે તેણે સંમતિ દર્શાવી હતી; શ્રી પ્રેમ સિંહના ઉપરોક્ત નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત માલસામાન તેઓએ મુંબઈ સ્થિત મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશન અને મુંબઈ સ્થિત મેસર્સ સ્વિસ ઇન્ટરનેશનલ એન્ડ કાર્ગો ઇન્ક.ના શ્રી હર્ષદને પહોંચાડ્યો હતો;

તેમને એવી જાણ કરવામાં આવી હતી કે પાર્સલોમાં દવાઓ છે અને તે કાળજીપૂર્વક પહોંચાડવાના છે; જેમ જ ઉક્ત પાર્સલો તેમના મુંબઈ કાર્યાલયમાં પહોંચતા, તેમને મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશન, મુંબઈ અથવા મેસર્સ સ્વિસ ઇન્ટરનેશનલ એન્ડ કાર્ગો ઇન્ક., મુંબઈના શ્રી હર્ષદ તરફ ટેલિફોન આવતો અને તે અનુસાર તેઓ દ્વારા વિતરણ કરવામાં આવતું; આ પાર્સલોનું વજન અંદાજે ૫-૬ કિલોગ્રામ હતું અને ઉક્ત

પાર્સલો ઉપર પ્રાપ્તકર્તા તરીકે મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશન, મુંબઈ અથવા મેસર્સ સ્વિસ ઈન્ટરનેશનલ એન્ડ કાર્ગો ઈન્ક., મુંબઈના શ્રી હર્ષદનાં નામ લખેલા હતા અને જેમ જ તેમને ટેલિફોન આવતો તેમ તેઓ ઉક્ત પાર્સલો પહોંચાડતા; તેમજ, ઉપરોક્ત કુરિયર કંપનીઓ પાસેથી ઉક્ત પાર્સલો પહોંચાડ્યાના નિશાનીરૂપે તેમણે કોઈ રસીદ પ્રાપ્ત કરી નહોતી;

જ્યારે મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશન, મુંબઈ અને મેસર્સ સ્વિસ ઈન્ટરનેશનલ એન્ડ કાર્ગો ઈન્ક., મુંબઈ વિશે પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે બન્ને વિદેશી દેશોમાં પાર્સલોની ડિલિવરીના વ્યવસાયમાં સંકળાયેલી કુરિયર કંપનીઓ છે અને તેમનું કાર્યાલય તેમની (પુરોહિત કુરિયર) કચેરીની નજીક આવેલું છે;

નવસારી ખાતે આવેલી તેમની કચેરીમાંથી તેમને પ્રાપ્ત થયેલાં તમામ પાર્સલો તેમણે ઉપરોક્ત બે કુરિયર કંપનીઓને પહોંચાડ્યાં હતા અને જણાવેલ તમામ પાર્સલોને દવાઓ સમાવતાં હોવાનું દર્શાવી બુક કરવામાં આવ્યા હતા; તેમજ ઉપરોક્ત પાર્સલો સાથે તેમને કોઈ બિલો પ્રાપ્ત થયાં નહોતાં અને જણાવેલ પાર્સલો પર માત્ર પ્રાપ્તકર્તાનું નામ જ લખાયેલું હતું.”

૯૨. સ્વિસ ઈન્ટરનેશનલ એન્ડ કાર્ગો ઈન્ક. ના મેનેજરનું નિવેદન તારીખ ૧૯.૦૮.૨૦૦૯ ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેમણે નીચે મુજબ

જણાવ્યું હતું: “તેમણે તારીખ ૧૯.૮.૨૦૦૮ ના રોજ નોંધાયેલું પોતાનું અગાઉનું નિવેદન વાંચી જોયું હતું અને તે જ સાચું હતું; પોતાના અગાઉના નિવેદનમાં જણાવ્યા મુજબ, તેમણે કોન્ટેનેન્ટલ ઇન્ડિયા કુરિયર સર્વિસનું તારીખ ૨૦.૫.૨૦૦૮ નું એ.ડબલ્યુ.બી. નં. ૪૦૯૪૦ ની નકલ રજૂ કરી હતી અને ઉક્ત એ.ડબલ્યુ.બી. તેમની પાસે તારીખ ૮.૫.૨૦૦૮ ના રોજ મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર એન્ડ કાર્ગો સર્વિસ, નવસારી તરફે પ્રાપ્ત થયેલ સંદર્ભિત માલખેપને લગતું હતું; ૫ કિગ્રા. વજનનો માલખેપ શ્રી સંજયભાલ એમ. ગઢેસરિયા સંબંધિત હતો; તેમણે મેસર્સ વીનસ સ્પેશિયાલિટી કેમિકલ્સ, ૧-૧૫/૨૮, એ-ગોરા ગાંધી બિલ્ડિંગ, ગોરા ગાંધી કો-ઓપ. હાઉસિંગ સોસાયટી, સામે: લોઅર પરેલ સ્ટેશન, લોઅર પરેલ (પૂર્વ), મુંબઈ ૪૦૦૦૧૩ (ટેલિ. ૨૩૦૫ ૧૭૪૦, ફેક્સ: ૨૩૦૫૧૭૪૯) નું તારીખ ૭.૫.૨૦૦૮ નું ઇન્વોઇસ નં. એનસીસી૦૦૧-૦૮ ની ફોટો નકલ પણ રજૂ કરી હતી; ઉક્ત ઇન્વોઇસ નં. એનસીસી૦૦૧-૦૮ તારીખ ૦૭.૦૫.૨૦૦૮ પાર્સલ સાથે જોડાયેલું હતું જ્યારે તે નવસારીથી આવ્યું હતું અને ઇન્વોઇસ તથા ઉક્ત પેકેજ પર દર્શાવાયેલ પ્રાપ્તકર્તાના સરનામાના આધારે, તેમણે શ્રી મનો વાલેને તે જ નિયત પ્રાપ્તકર્તા એટલે કે નેલીસ કેમિકલ કોર્પોરેશન, ૫૩૯ ઇસ્ટ, ૨૩ સ્ટ્રીટ, ૧ માળ, બ્રુક્લિન, ન્યૂ યોર્ક ૧૧૨૧૦ યુ.એસ.એ. ને મોકલી આપવા સૂચના આપી હતી; ઉક્ત તારીખ ૭.૫.૨૦૦૮ ના ઇન્વોઇસમાં દર્શાવાયેલ ઉત્પાદનનું નામ ‘સલ્ફામિક એસિડ’ હતું: (ઇન્વોઇસમાં દર્શાવાયેલા સમાનાર્થી નામો એમિડોસલ્ફોનિક એસિડ, સલ્ફામિક એસિડ હતા);

ઉક્ત માલખેપ યુ.એસ.એ.ને યુ.પી.એસ.ના તા. ૨૦.૫.૨૦૦૮ના
 એ.ડબલ્યુ.બી. નં. એચ૭૫૦૯૬૫૦૧૪૩ દ્વારા નિકાસ કરવામાં આવ્યો
 હતો; યુ.પી.એસ. મારફતે પેકેજ મોકલવાનું આ કામ શ્રી મનોજ કાળેએ
 તેની સૂચના મુજબ કર્યું હતું; જેમ તેણે પોતાના અગાઉના તા.
 ૧૯.૮.૨૦૦૮ના નિવેદનમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમ, તે જ બાબત માટે તેણે
 તેને ચુકવણી કરી હતી; સંજય એમ. ગઢેસરિયા પાસેથી તેને પ્રાપ્ત થયેલ
 ચુકવણી બાબતે, તેણે જણાવ્યું હતું કે તેને પોતાના તા. ૧૯.૮.૨૦૦૮ના
 નિવેદનમાં જણાવ્યા મુજબ રકમ મળી હતી અને તે જ રકમ અંગડિયા,
 એટલે કે, અંધેરી પૂર્વ, લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર પાસે, રમેશ કુમાર અંબાલાલ
 પાસેથી મેળવવામાં આવી હતી; તા. ૧૯.૮.૨૦૦૮ના તેના નિવેદનમાં
 દર્શાવેલ ચુકવણીમાં ભાડા-વહનની રકમનો પણ સમાવેશ થાય છે; તેણે
 કોન્ટિનેન્ટલ ઇન્ડિયા કુરિયર સર્વિસનો તા. ૨૦.૫.૨૦૦૮નો
 એ.ડબલ્યુ.બી. નં. ૪૦૯૪૦ અને ઇન્વોઇસ નં. એનસીસી૦૧-૦૮ તા.
 ૭.૫.૨૦૦૮ રજૂ કર્યા હતા અને તે જ રજૂ કર્યા હોવાના નિશાનીરૂપે તેણે
 તેના પર તારીખ સાથે સહી કરી હતી; એ.ડબલ્યુ.બી. પર દર્શાવ્યા મુજબ
 મેસર્સ કોન્ટિનેન્ટલ ઇન્ડિયા કુરિયર સર્વિસનું સરનામું જ, બિસ્મિલાહ
 બિલ્ડિંગ, રાણડે રોડ, દાદર પશ્ચિમ, મુંબઈ ૪૦૦૦૨૮ છે; અને તેણે
 અગાઉ સંજય એમ. ગઢેસરિયાના અંદાજે ૧૦ માલખેપો સંભાળ્યા હતા. ”

૯૩. મેસર્સ પેસિફિક એક્સપ્રેસ કોર્પોરેશનના માલિકનું નિવેદન ૨૦.૦૮.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેમણે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

“પાર્સલો અંગે પૂછવામાં આવતાં, (૧) ૬ કિગ્રા વજનનો પાર્સલ, જે મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર એન્ડ કાર્ગો સર્વિસ, નવસારી પાસેથી ૧૯.૨.૨૦૦૯ના રોજ પ્રાપ્ત થયો હતો, (૨) ૫ કિગ્રા વજનનો પાર્સલ, જે મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર એન્ડ કાર્ગો સર્વિસ, નવસારી પાસેથી ૮.૨.૦૯ના રોજ પ્રાપ્ત થયો હતો અને (૩) એક પાર્સલ, જે મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર એન્ડ કાર્ગો સર્વિસ, નવસારી પાસેથી ૧૫.૭.૨૦૦૮ના રોજ પ્રાપ્ત થયો હતો, આ ત્રણે શ્રી સંજય એમ. ગઢેસરિયાના હતા, તે બાબતે તેમણે જણાવ્યું કે તેમણે ઉક્ત કન્સાઈનમેન્ટો શ્રી સંજય એમ. ગઢેસરિયા પાસેથી પ્રાપ્ત કરી હતી, જેઓ તેમને “શ્રી સંજય પટેલ” તરીકે ઓળખાતા હતા; તેઓ સંજય પટેલને છેલ્લા ૫ વર્ષથી ઓળખતા હતા અને તે અગાઉ રંગો, ડાયસ્ટફની નિકાસ કરતા હતા; ઉપર ઉલ્લેખિત કન્સાઈનમેન્ટો ૫-૬ મહિનાથી વધુ જૂના હોવાથી, તેમની પાસે ઇન્વોઈસની નકલ, પેકિંગ ચાટી, એડબલ્યુબી જેવા કોઈ નોંધપોથીના દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ નહોતા; નં. (૧) અને (૨)ના કન્સાઈનમેન્ટો કમરાન અમીની, ગિલરબેકન, એસક ઇટીઆર, ૧૨૪૬૪ બાન્ધાગેન, સ્પીડન, ૧૨૪૬૪ને મોકલવામાં આવ્યા હતા; આ બે પાર્સલો સંજય પટેલ સંબંધિત હતા અને તેમણે તે

સીધા મેસર્સ પુરોહિત કુરિયર એન્ડ કાર્ગો સર્વિસ મારફતે તેમને મોકલ્યા હતા; સંજય પટેલ દ્વારા આપવામાં આવેલી સૂચનાઓ મુજબ, આ બે પાર્સલો સંજય પટેલે આપેલા સરનામે સ્વીડન મોકલવામાં આવ્યા હતા; તેના બદલાની રકમ સંજય પટેલ પાસેથી રોકડમાં પ્રાપ્ત થઈ હતી; આ બે કન્સાઈનમેન્ટો માટે સંજય પટેલ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી ચોક્કસ રકમ તેમને યાદ નહોતી, પરંતુ યુરોપ ક્ષેત્ર માટે સામાન્ય દર અંદાજે રૂપિયા ૫૦૦ પ્રતિ કિગ્રા છે; ઉલ્લેખિત આ બે પાર્સલો માટેના એડબલ્યુબી નંબરો ૦૦૧૪૬૫૧૦/૨૩-૦૨-૨૦૦૯ અને ૦૦૧૪૫૧૧૨/૧૧.૨.૨૦૦૯ છે;”

૯૪. રાજકોટના વિજયભાઈનું નિવેદન એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૬૭ હેઠળ ૨૭.૦૬.૨૦૦૯ના રોજ નોંધવામાં આવ્યું હતું, જેમાં તેણે એવું જણાવ્યું છે કે, ‘તે સંજય ગઢેસરિયાને ઓળખતો હતો’. અંદાજે દોઢ વર્ષ પહેલાં સંજય ગઢેસરિયાએ તેને ટેલિફોન પર જાણ કરી હતી કે વેસ્ટર્ન યુનિયન બેંક મારફતે કેટલીક રકમ રાજકોટ આવવાની છે અને તે રકમ તેને મેસર્સ પ્રભો ટુર્સ એન્ડ ફોરેક્સ પ્રા. લિ., રાજકોટ પાસેથી વસૂલ કરવાની હતી’. વધુમાં, સંજય દ્વારા સંચાલિત અને પુનઃપ્રાપ્ત થયેલા ઈ-મેઈલોમાંથી, ચુકવણી મેળવવા માટે વિદેશી ગ્રાહકો દ્વારા સંજયને જણાવાયેલા એમ.ટી.સી.એન. મળી આવ્યા હતા. ઉક્ત એમ.ટી.સી.એન. મારફતે વિદેશી ગ્રાહકો દ્વારા ટ્રાન્સફર કરાયેલ રકમો સંજય ગઢેસરિયાની તરફેથી વિજય પાંધીએ પ્રાપ્ત કરી હતી.

૯૫. સંજયે અનુક્રમે તારીખ ૨૧.૪.૨૦૦૯, ૨૯.૪.૨૦૦૯, ૨૪.૬.૨૦૦૯ અને ૨૭.૬.૨૦૦૯ના આપેલા નિવેદનોમાં સ્વીકારેલા તથ્યોની સરચાઈને તપાસ દરમિયાન અન્ય વ્યક્તિઓ/સહઅપરાધીઓના નિવેદનો તેમજ તેનાં અનુસંધાને પ્રાપ્ત થયેલા પુરાવાઓથી પણ આધાર મળે છે. જો કે, અનુસૂચિત રીતે પછીથી એન.ડી.પી.એસ. અધિનિયમ, ૧૯૮૫ હેઠળની ફોજદારી કાર્યવાહી દરમિયાન જે.એમ.એફ.સી. સમક્ષ તારીખ ૪.૭.૨૦૦૯ના નોંધાયેલા અનુગામી નિવેદન દ્વારા ઉક્ત નિવેદનો પાછા ખેંચવામાં આવ્યા હતા, તેમ છતાં, કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા નિવેદનોને પુરાવાકીય મૂલ્ય છે અને તે મૂળભૂત પુરાવા બને છે. ઘણી નોંધપાત્ર મુદત વીતી ગયા પછી કરવામાં આવેલ મોડું પાછું ખેંચવું, નિવેદન થયાના દિવસથી પ્રારંભિક તબક્કે કરવામાં આવેલા પાછા ખેંચવા જેટલી જ કાનૂની અસરકારકતા ધરાવતું નથી.

૯૬. ‘પ્રતિબંધિત માલ’ની નિકાસ કરવાનો પ્રયાસ વિદેશી ખરીદદારો દ્વારા પ્રતિબંધિત પદાર્થ અંગે કરવામાં આવેલી પૂછપરછના દૃષ્ટિકોણથી મૂલવવો જોઈએ, જેના પરિણામે પ્રતિવાદીઓએ ઔરંગાબાદમાંથી તે જ મેળવવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. આવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવ્યા બાદ, ગુપ્તચર માહિતીના આધારે તે જ માલને અટકાવી જપ્ત કરવામાં આવ્યો ત્યારે, હકીકતમાં તે માલ ‘બેન્ઝાહાઈડ્રોલ પાઉડર’ તરીકે વાપી મારફતે આગળની નિકાસ માટે ઔરંગાબાદથી પરિવહન કરવામાં આવ્યો હતો. નોંધનીય છે કે, સંજય દ્વારા

ક્રમશઃ તા. ૦૫.૦૩.૨૦૦૯ અને ૦૬.૦૩.૨૦૦૯ના પત્રો દ્વારા જયેશને કન્સાઈનમેન્ટની ડિલિવરી લેવા તેમજ આશયિત નિકાસ માટે આગળના પરિવહન માટે પાર્સલનું પુનઃબુકિંગ કરવા પહેલેથી જ સત્તાધિકૃત કરવામાં આવ્યો હતો, જો તે પદાર્થ વાપી ખાતે જમ ન થયો હોત. પ્રતિબંધિત પદાર્થના ભૌતિક ખસેડાણનું પ્રગટ કૃત્ય પ્રતિવાદીઓના તેને ભારતની બહાર લઈ જવાના આશય સાથે સન્નિકટ રીતે જોડાયેલું હતું અને તેથી તે કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ની કલમ ૧૧૩(ડી) મુજબ નિકાસ કરવાનો ‘પ્રયાસ’ બને છે.

૯૭. અધિનિયમનો આશય એવો છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ માલની નિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર ગુનેગાર વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવામાં આવે. તે જ રીતે, માલના સંબંધમાં જે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ કાર્ય કરે છે અથવા એવું કાર્ય કરવાનું ટાળી દે છે, અને તેવું કાર્ય અથવા તેવી ચૂકના કારણે તે માલ કલમ ૧૧૩ હેઠળ જપ્તી માટે જવાબદાર બને, અથવા તેવું કાર્ય કરવાનું કે તેવું કાર્ય ન કરવાનું દૂષપ્રેરણા આપે, તેવી વ્યક્તિ પર વ્યક્તિગત દંડ લાદવાની જોગવાઈ કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૧૪માં કરવામાં આવી છે.

અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૮સી :

૯૮. પ્રતિવાદીઓ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ત્રિવેદીએ પણ અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૮સીની જોગવાઈઓના કથિત ભંગ અંગેનો

મુદ્દો સ્પર્શ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા મુજબ, અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૮સીની ઉપકલમ (૨) ની જોગવાઈઓનું પાલન થયેલ હોવા આધીન કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટઆઉટ્સ પર આધાર રાખી શકાય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો રજૂઆત એવી છે કે કમ્પ્યુટરમાંથી લેવામાં આવેલા કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટઆઉટ્સને પુરાવા તરીકે ગણવામાં આવી શકશે નહીં, જ્યાં સુધી અધિનિયમની કલમ ૧૩૮સીની ઉપકલમ (૨) હેઠળ આવશ્યક હોય તેવું પ્રમાણપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું ન હોય. શ્રી ત્રિવેદીએ દર્શાવ્યું કે અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૩૮સી, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૬૫બી સમકક્ષ છે. કલમ ૧૩૮સી આ પ્રમાણે છે :

“૧૩૮-સી. દસ્તાવેજો તથા પુરાવા તરીકે માઈક્રો ફિલ્મો, દસ્તાવેજોની પ્રતિલિપિ નકલો અને કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટઆઉટોની ગ્રાહ્યતા. -

(૧) વર્તમાન સમયમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત છતાં, -

(એ) કોઈ દસ્તાવેજની માઈક્રો ફિલ્મ અથવા તેવી માઈક્રો ફિલ્મમાં સમાયેલ પ્રતિમા અથવા પ્રતિમાઓનું પુનરુત્પાદન (તે મોટું કરેલ હોય કે ન હોય); અથવા(બી) દસ્તાવેજની પ્રતિરૂપ નકલ; અથવા(સી) કોઈ દસ્તાવેજમાં સમાવાયેલ નિવેદન, અને કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન કરાયેલ મુદ્રિત સામગ્રીમાં સમાવાયેલ એવું નિવેદન (આગળ જતાં જેને “કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટ આઉટ” તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવે છે), જો ઉપકલમ (૨) માં દર્શાવેલ શરતો તથા આ કલમમાં સમાવાયેલ અન્ય જોગવાઈઓ,

સંબંધિત નિવેદન અને પ્રશ્નાધીન કમ્પ્યુટર અંગે પૂર્ણ થતી હોય, તો તે આ અધિનિયમ તથા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના હેતુઓ માટે દસ્તાવેજ પણ ગણાશે અને તે હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહીમાં, મૂળ દસ્તાવેજનો વધુ પુરાવો અથવા રજૂઆત વિના, મૂળની કોઈપણ સામગ્રીના અથવા તેમાં જણાવાયેલ એવા કોઈપણ તથ્યના પુરાવા તરીકે, જેના વિષે પ્રત્યક્ષ પુરાવો ગ્રાહ્ય હોય, ગ્રાહ્ય રહેશે.

(૨) ઉપકલમ (૧) માં કમ્પ્યુટર પ્રિન્ટ આઉટ અંગે ઉલ્લેખિત શરતો નીચે મુજબ રહેશે, અર્થાત્ :-

(એ) નિવેદન ધરાવતો કમ્પ્યુટરનો પ્રિન્ટઆઉટ તે સમયગાળા દરમિયાન કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો હતો, જે સમયગાળા દરમિયાન કમ્પ્યુટરનો નિયમિતપણે ઉપયોગ કમ્પ્યુટરના ઉપયોગ પર કાયદેસર નિયંત્રણ ધરાવતી વ્યક્તિ દ્વારા તે સમયગાળા દરમિયાન નિયમિત રીતે ચલાવવામાં આવતી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓના હેતુઓ માટે માહિતી સંગ્રહિત કરવા અથવા તેની પ્રક્રિયા કરવા માટે કરવામાં આવતો હતો; (બી) ઉક્ત અવધિ દરમિયાન, ઉક્ત પ્રવૃત્તિઓના સામાન્ય પ્રવાહમાં કમ્પ્યુટરને નિયમિત રીતે તે પ્રકારની માહિતી પૂરી પાડવામાં આવતી હતી જે નિવેદનમાં સમાવિષ્ટ છે અથવા જે પ્રકારમાંથી તેમાં સમાવિષ્ટ એવી માહિતી ઉત્પન્ન થયેલી છે; (સી) ઉક્ત અવધિના સમગ્ર સંબંધિત ભાગ દરમિયાન, કમ્પ્યુટર યોગ્ય રીતે કાર્યરત હતું અથવા, જો એવું ન હોય, તો

જે કોઈ રીતે તે યોગ્ય રીતે કાર્યરત ન હતું અથવા તે અવધિના તે ભાગ દરમિયાન કાર્યરહિત હતું, તે એવો ન હતો કે દસ્તાવેજના નિર્માણને અથવા તેની સામગ્રીની ચોકસાઈને અસર કરે; અને(ડી) નિવેદનમાં સમાવાયેલ માહિતી તે ઉક્ત પ્રવૃત્તિઓના સામાન્ય ક્રમમાં કમ્પ્યુટરને પૂરી પાડવામાં આવેલી માહિતીનું પુનરુત્પાદન કરે છે અથવા તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે.

(૩) જ્યાં કોઈ અવધિ દરમિયાન, ઉપકલમ (૨) ની ખંડ (એ) માં ઉલ્લેખિત મુજબ, તે અવધિ દરમિયાન નિયમિત રીતે ચલાવવામાં આવતી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓના હેતુઓ માટે માહિતી સંગ્રહિત કરવાની અથવા પ્રક્રિયા કરવાની ક્રિયા કમ્પ્યુટરો દ્વારા નિયમિત રીતે કરવામાં આવતી હતી, ભલે –

(એ) તે અવધિ દરમિયાન કાર્યરત કમ્પ્યુટરોના સંયોજન દ્વારા; અથવા(બી) તે અવધિ દરમિયાન અનુક્રમે કાર્યરત વિવિધ કમ્પ્યુટરો દ્વારા; અથવા(સી) તે સમયગાળા દરમિયાન અનુક્રમે કાર્યરત કમ્પ્યુટરોના જુદા જુદા સંયોજનો દ્વારા; અથવા(ડી) તે અવધિ દરમિયાન અનુક્રમિક રીતે કાર્યરત રહેવા અંગે, કોઈપણ અન્ય રીતે, એક અથવા વધુ કમ્પ્યુટર તથા કમ્પ્યુટરના એક અથવા વધુ સંયોજનો, જે કોઈપણ ક્રમમાં કાર્યરત રહ્યા હોય, તો તે અવધિ દરમિયાન તે હેતુ માટે વપરાયેલા તમામ કમ્પ્યુટરોને આ કલમના હેતુઓ માટે એક જ કમ્પ્યુટર રચતા હોવાનું

માનવામાં આવશે; અને આ કલમમાં કમ્પ્યુટર અંગેના ઉલ્લેખોનો અર્થ તે મુજબ કરવામાં આવશે.

(જ) આ અધિનિયમ અને તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમો હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહી માં, જ્યાં આ કલમના બંને પુરાવા તરીકે કોઈ નિવેદન રજૂ કરવાની ઇચ્છા હોય, ત્યાં નીચે જણાવેલ પૈકી કોઈપણ બાબત કરતું પ્રમાણપત્ર, અર્થાત્, -

(એ) નિવેદન સમાવતો દસ્તાવેજ ઓળખાવવો અને તે કઈ રીતથી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તેનું વર્ણન કરવું; (બી) તે દસ્તાવેજની ઉત્પત્તિમાં સંકળાયેલા કોઈપણ ઉપકરણની એવી વિગતો આપવી, જેવી દસ્તાવેજ કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો હતો તે દર્શાવવાના હેતુસર યોગ્ય હોય; (સી) ઉપ-કલમમાં ઉલ્લેખિત શરતો જે બાબતોને સંબંધિત છે, તેમાંથી કોઈપણ બાબત સાથે સંબંધ ધરાવતું હોય, અને સંબંધિત ઉપકરણના સંચાલન અથવા સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓના વ્યવસ્થાપન સાથે સંબંધિત જવાબદાર સત્તાવાર પદ પર રહેલી વ્યક્તિ દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોવાનું દર્શાવતું હોય (જે યોગ્ય હોય તે), તો તે પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવેલ કોઈપણ બાબતનો પુરાવો ગણાશે; અને આ ઉપ-કલમના હેતુઓ માટે, જે વ્યક્તિ કોઈ બાબત દર્શાવે છે તેના શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને વિશ્વાસ મુજબ તે બાબત દર્શાવવામાં આવી હોવી પૂરતી ગણાશે.

(પ) આ કલમના હેતુઓ માટે, -

(એ) માહિતીને કમ્પ્યુટરને પૂરી પાડવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે, જો તે તેમાં કોઈપણ યોગ્ય સ્વરૂપે પૂરી પાડવામાં આવી હોય, અને તે એમ સીધી રીતે અથવા (માનવીય હસ્તક્ષેપ સાથે અથવા તેના વિના) કોઈપણ યોગ્ય ઉપકરણના માધ્યમથી પૂરી પાડવામાં આવી હોય કે ન હોય; (બી) શું કોઈ અધિકારી દ્વારા ચલાવવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહમાં, જો તે માહિતી એવી દૃષ્ટિએ પૂરી પાડવામાં આવે કે તે પ્રવૃત્તિઓના હેતુઓ માટે એવી કમ્પ્યુટર દ્વારા, જે તે પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહમાં સિવાય ચલાવવામાં આવે છે, સંગ્રહિત અથવા પ્રક્રિયિત કરવામાં આવે, તો એવી માહિતી, જો તે કમ્પ્યુટરને વિધિવત્ રીતે પૂરી પાડવામાં આવી હોય, તો તે તે પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહમાં તેને પૂરી પાડવામાં આવી હોવાનું માનવામાં આવશે; (સી) કોઈ દસ્તાવેજ કમ્પ્યુટર દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ માનવામાં આવશે, ભલે તે તેના દ્વારા સીધેસીધો ઉત્પન્ન થયો હોય અથવા (માનવીય હસ્તક્ષેપ સાથે કે વિના) કોઈ યોગ્ય સાધનસામગ્રીના માધ્યમથી ઉત્પન્ન થયો હોય.સ્પષ્ટીકરણ. - આ કલમના હેતુઓ માટે, -

(એ) "કમ્પ્યુટર" નો અર્થ એવો કોઈપણ ઉપકરણ થાય છે, જે માહિતી પ્રાપ્ત કરે છે, સંગ્રહિત કરે છે અને પ્રક્રિયા કરે છે, માહિતી પર નિર્ધારિત પ્રક્રિયાઓ લાગુ કરીને તે પ્રક્રિયાઓના પરિણામો પ્રદાન કરે છે; અને (બી) અન્ય માહિતીમાંથી માહિતી મેળવવામાં આવી હોવાના કોઈપણ

ઉદ્દેશનો અર્થ એવો ઉદ્દેશ ગણાશે કે તે ત્યાંથી ગણતરી, તુલના અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રક્રિયા દ્વારા મેળવવામાં આવી છે.”

૯૯. શ્રી ત્રિવેદીની ઉપરોક્ત રજૂઆતમાં અમને કોઈ જ સાર જણાતો નથી. અધિનિયમ ૧૯૬૨ ની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં પ્રતિવાદીઓએ દસ્તાવેજોની સત્યતા અથવા પ્રાસંગિકતા નિઃસંદિગ્ધ શબ્દોમાં સ્વીકારી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવાને વિચારણામાં લઈ શકાય તેમ નહોતું એવું પ્રતિવાદીઓ કહે, તે અતિશય છે. હકીકતમાં, નોંધ પરનો ઇલેક્ટ્રોનિક પુરાવો અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલા પોતાના નિવેદનોમાં પ્રતિવાદીઓએ જે કહ્યું છે તેને વધુ સશક્ત બનાવે છે.

૧૦૦. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, અમે સી.ઈ.એસ.ટી.એ.ટી. પ્રિન્સિપલ બેન્ચ, નવી દિલ્હી દ્વારા લક્ષ્મી એન્ટરપ્રાઇઝેસ વિ. કસ્ટમ્સ કમિશનર (પ્રિવ.), નવી દિલ્હી ના મામલામાં આપવામાં આવેલ એક આદેશનો ઉદ્દેશ કરી શકીએ છીએ, જે ૨૦૧૮ (૩૬૧) ઈ.એલ.ટી. ૧૦૫૪ (ટ્રિ. – ડેલ.) માં અહેવાલિત છે. અમે ટ્રિબ્યુનલની પ્રિન્સિપલ બેન્ચ દ્વારા કરવામાં આવેલી સંબંધિત નોંધો નીચે મુજબ ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ :

૧૧. અપીલકર્તાએ લેપટોપમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા દસ્તાવેજોની ગ્રાહ્યતા અંગે વાંધા ઉઠાવ્યા છે. તેમણે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૮સીની

જોગવાઈઓનો અવલંબ લીધો છે. અમને આવા વાંધાઓ નિરાધાર જણાય છે, કારણ કે લેપટોપમાંથી છાપી કાઢવામાં આવેલા દસ્તાવેજોની સત્યતા માલિકપુત્ર શ્રી સુમિત ચાવલાએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સ્વીકારી છે. વધુમાં, તેમના દ્વારા આ બાબતનો પણ સ્પષ્ટ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રાપ્ત થયેલા આ ઇન્વોઈસો તે યોગ્ય મૂલ્યાંકન દર્શાવે છે, જેના આધારે મૂલ્યાંકન સપ્લાયર સાથે વ્યવહાર પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, અપીલકર્તાને ૩૨ બિલ્સ ઓફ એન્ટ્રી હેઠળ આયાત કરાયેલ માલનું યોગ્ય વ્યવહાર મૂલ્ય સાબિત કરવા માટે બેંક દ્વારા પ્રમાણિત અસલી ઇન્વોઈસો રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી, પરંતુ શ્રી સુમિત ચાવલાએ તે ઉપલબ્ધ કરાવ્યા નહોતા. બીજી તરફ, તેમના તા. ૧૯.૦૧.૨૦૧૬ના નિવેદનમાં એમ જણાવ્યું હતું કે ઇન્વોઈસો/વાણિજ્યિક ઇન્વોઈસોમાં દર્શાવેલ કિંમતોને અગાઉની બધી આયાતોના આકલન માટે સ્વીકારી શકાય, કારણ કે આયાતના સમયગાળા દરમિયાન ઉત્પાદનોના દરોમાં ઘણો ફેરફાર થયો ન હતો. અમારો મત છે કે આવા ઇન્વોઈસોના આધારે અગાઉ આયાત કરાયેલ માલનું મૂલ્ય પુનઃનિર્ધારિત કરવામાં ન્યાયનિર્ણય અધિકારી તરફ કોઈ ક્ષતિ નથી. વર્તમાન કેસના વિશિષ્ટ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, આવક વિભાગે સમકાલીન આયાતોના સ્વરૂપમાં પુરાવો એકત્ર કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી.

૧૦૧. ઉપરોક્ત અધિકરણ દ્વારા પસાર કરવામા આવેલ આદેશને દિલ્હી વડી અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો. દિલ્હી વડી અદાલતે તા. ૬ ઓગસ્ટ ૨૦૧૯ ના આદેશ દ્વારા અપીલ નામંજૂર કરી હતી. દિલ્હી વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ આદેશને આગળ વધીને આકારણીધારકે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકાર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે એસ.એલ.પી. [લક્ષ્મી એન્ટરપ્રાઇઝિસ વિ. કમિશનર ઓફ કસ્ટમ્સ – ૨૦૨૦ (૩૭૨) ઈ.એલ.ટી. એ૩૩ (એસ.સી.)], નીચે મુજબ નોંધ કરતાં, નામંજૂર કરી હતી :

આ અપીલ દાખલ કરવામાં ૬૨૩ દિવસનો અતિશય વિલંબ થયો છે અને વધુમાં, કસ્ટમ્સ, એક્સાઇઝ એન્ડ સર્વિસ ટેક્સ અપીલીય અધિકરણ દ્વારા પસાર કરવામા આવેલ આક્ષેપિત આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અમે પ્રવૃત્ત નથી. પરિણામે, વિલંબના આધાર પર તેમજ ગુણદોષના આધારે આ અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૧૦૨. અપીલીય ન્યાયાધિકરણે તેના પડકારાયેલ આદેશમાં એવું ધારણ કર્યું હતું કે ૩૨ બિલ્સ ઓફ એન્ટ્રી હેઠળ કરવામાં આવેલી અગાઉની કિલચરન્સ બાબતે કસ્ટમ્સ મૂલ્યનું ખોટું ઘોષણ સ્થાપિત થયું હતું, કારણ કે તપાસ દરમિયાન લેપટોપ અને મોબાઇલ ફોનમાંથી આયાત કરાયેલ માલસામાનને સંબંધિત કેટલીક ઇન્વોઇસો/વાણિજ્યિક ઇન્વોઇસો મળી આવી હતી, જે દર્શાવતી હતી કે વિદેશી સપ્લાયર પાસેથી માલસામાનની ખરીદી બિલ્સ ઓફ એન્ટ્રી દાખલ કરતી

વેળાએ વિભાગ સમક્ષ ઘોષિત કરાયેલ રકમ કરતાં નોંધપાત્ર ઊંચા ભાવ પર કરવામાં આવી હતી. આ હકીકતો તથા વધારાના બેંકિંગ માધ્યમો દ્વારા નાણાંની ચુકવણી તપાસ દરમિયાન સ્વીકારવામાં આવી હતી. તેથી, કસ્ટમ્સ મૂલ્યાંકન (આયાતિત માલસામાનના મૂલ્યના નિર્ધારણ) નિયમો, ૨૦૦૭ના નિયમ ૧૨ અનુસાર ન્યાયનિર્ણય અધિકારીએ માલસામાનનું વ્યવહાર મૂલ્ય યોગ્ય રીતે અસ્વીકાર્યું હતું.

અમારા અંતિમ નિષ્કર્ષોનું સંક્ષિપ્તરૂપે નીચે મુજબ સારાંશ આપી શકાય છે :

૧૦૩. કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ સમક્ષ આપવામાં આવેલ નિવેદન, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૧ હેઠળ નોંધાયેલ નિવેદન નથી અને તેથી, તે કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલ પુરાવાનો મહત્વપૂર્ણ ભાગ હોવાનું કહી શકાય.

૧૦૪. જો કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ નોંધાયેલું નિવેદન આરોપીને દોષારોપક હોય અને તેને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉદ્વંધનમાં સંડોવતું હોય, તો કસ્ટમ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ઉદ્વંધન સાથે આરોપી/વ્યક્તિને સાંકળવા માટે તેને મૂળભૂત પુરાવા તરીકે વિચારવામાં આવી શકે છે. હાલના કેસમાં, કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ હેઠળ પ્રતિવાદીઓ સહિત વિવિધ વ્યક્તિઓના નોંધાયેલા નિવેદનો પર કમિશનર (કસ્ટમ્સ) દ્વારા

અહીંના પ્રતિવાદીઓને અધિનિયમની કલમ ૧૧૩(ડી) ની જોગવાઈઓના ઉદ્ધંધન સાથે સાંકળતા મૂળભૂત પુરાવા તરીકે ચથાર્થ રીતે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

૧૦૫. ટ્રિબ્યુનલ તથ્યો અંગેના નિષ્કર્ષો નોંધવાની અંતિમ સત્તાધિકારી સંસ્થા છે અને કસ્ટમ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૦ હેઠળ વડી અદાલતમાં અપીલ માત્ર કાયદાનો મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન ઉભો થાય ત્યારે જ પ્રદાન કરવામાં આવી છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નોંધાયેલા તથ્યના નિષ્કર્ષો સામાન્ય રીતે વડી અદાલત પર બંધનકારક હોય છે. તેમ છતાં, જો તેવા નિષ્કર્ષો તર્કવિરુદ્ધ હોય અથવા એટલા અયોગ્ય અને અવિવેકપૂર્ણ હોય કે તથ્યો અને કાયદા અંગે યોગ્ય રીતે માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરેલ કોઈપણ વ્યક્તિ ટ્રિબ્યુનલ જેવાં નિષ્કર્ષો સુધી પહોંચી શકી ન હોત, તો વડી અદાલત માટે તેવા તથ્યના નિષ્કર્ષોને પોતાના પર બંધનકારક ન માની અવગણવું ખુદ્ધું રહે છે. આ એક સુસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ છે અને અનેક કેસોમાં તેને સ્વીકારવામાં આવી છે.

૧૦૬. અમને જણાય છે કે, હાલના મામલામાં, ટ્રિબ્યુનલએ કમિશનર (કસ્ટમ્સ) દ્વારા પસાર કરાયેલા મૂળ આદેશની, તેની પાસેથી અપેક્ષિત હોય તેવી રીતથી, તપાસ કરી નથી અને તેમજ રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ દૃઢ, વિશ્વસનીય અને નિર્વિવાદ પુરાવાનું અવલોકન કરવામાં પણ નિષ્ફળ ગઈ છે, જેથી

કમિશનર (કસ્ટમ્સ)ના નિર્ણાયક નિષ્કર્ષો ન્યાયસંગત હતા કે નહીં તે જાણી શકાય.

૧૦૭. અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પહોંચવામાં આવેલા હકીકતના નિષ્કર્ષો નોંધ પરના પુરાવાની સંપૂર્ણ અવગણના કરીને પહોંચવામાં આવ્યા છે. તેથી, અમે ટ્રિબ્યુનલના નિષ્કર્ષોથી બંધાયેલા હોવાનું માનતા નથી. એ સાચું છે કે માત્ર એટલા માટે કે વડી અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હોય કે એ જ પુરાવા પર તે ભિન્ન નિષ્કર્ષ પહોંચી હોત, ટ્રિબ્યુનલનો આદેશ કાયદાનો કોઈ મહત્વનો પ્રશ્ન ઊભો કરે છે એવું કહી શકાય નહીં; તેમ છતાં, જ્યાં પુરાવાની મૂળવણી સંપૂર્ણપણે અસંતોષકારક હોય અને પુરાવાના નિર્ણાયક પાસાઓ નજરચૂકી ગયા હોય, ત્યાં તે એવો નિષ્કર્ષ અથવા તારણનો કેસ બને છે કે હકીકતો અને કાનૂની સ્થિતિ અંગે યોગ્ય રીતે માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરેલ કોઈપણ વ્યક્તિ એવો નિષ્કર્ષ પહોંચી ન હોત. વર્તમાન કેસમાં એ જ બન્યું છે.

૧૦૮. સમગ્ર મામલાના સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણથી, અમે આ નિષ્કર્ષ પહોંચ્યા છીએ કે અધિકરણ દ્વારા નિર્ણાયકારક કમિશનરે પસાર કરેલા આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરીને ભૂલ કરવામાં આવી હતી.

૧૦૯. પરિણામે, મહેસૂલ વિભાગની બન્ને અપીલો સફળ થાય છે અને તે દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલ આક્ષેપિત આદેશ આથી

રદ કરવામાં આવે છે. આ અદાલતે ઘડેલો કાયદાનો મહત્વનો પ્રશ્ન મહેસૂલ વિભાગના પક્ષમાં અને પ્રતિવાદી-કરદાતાઓના વિરોધમાં ઉત્તરવામાં આવે છે. દીવાની અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(જે. બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

(નિશા એમ. ઠાકોરે, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.